

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

BERLİN ANTLAŞMASI SONRASINDA
KARADAĞ'DA TÜRK EMLAKI MESELESİ

Ebru ÖZKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Ayşe ÖZKAN

Çankırı – 2024

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

BERLİN ANTLAŞMASI SONRASINDA
KARADAĞ'DA TÜRK EMLAKI MESELESİ

Ebru ÖZKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Ayşe ÖZKAN

Çankırı – 2024

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
TEZ KABUL VE ONAY.....	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
KISALTMALAR.....	viii
1. GİRİŞ	1
2. GÖÇ	20
2.1. Göç Sebepleri.....	20
2.1.1. Karadağlıların Baskıları	21
2.1.2. Dini Baskılar	31
2.1.3. Askerlik Meselesi.....	33
2.1.4. Eğitim Meselesi.....	33
2.1.5. Ekonomik Sorunlar	34
2.2. Göçü Durdurma Çalışmaları	35
2.3. Muhacirlerin İskân Yerlerine Yerleştirilmesi	37
2.4. Muhacirler İçin Oluşturulan Komisyonlar	43
3. EMLAK MESELESİ	49
3.1. Muhacirlerin Dörtleme Hâsılatı Bedelleri.....	80
3.2. Muhacirlerin Borçları Meselesi.....	87
4. SONUÇ	98
KAYNAKÇA.....	101
ÖZGEÇMİŞ	107

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım “*Berlin Antlaşması Sonrasında Karadağ’da Türk Emlakı Meselesi*” adlı çalışmamın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

02 / 01/ 2024

Ebru ÖZKAN

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ebru ÖZKAN tarafından hazırlanan Berlin Antlaşması Sonrasında Karadağ'da Türk Emlakı Meselesi başlıklı bu çalışma, [18/01/2024] tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [oybirliği/oy çokluğuyla] başarılı bulunarak jürimiz tarafından [Tarih] Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman: Doç. Dr. Ayşe ÖZKAN

İmza:.....

Üye: Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN

İmza:.....

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇAPAR

İmza:.....

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun / / 2024 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Osmanlı Tarihi üzerine yapılan araştırmalarda genel olarak siyasi alan üzerinde çalışılmıştır. Toplumsal alanlar yani devletin siyasetini doğrudan etkileyen hukuki, sosyal ve iktisadi konular, siyasi alanlara nazaran ilgi çekici alanlar olmamıştır. Oysaki tarihi olaylar hakkında değerlendirme yapılırken, bir bütün olarak araştırılmalı ve dikkate alınmalıdır. Bu sayede devletlerin tarihi süreçlerini anlamada çok daha gerçekçi sonuçlar elde edilebilecektir.

13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması neticesinde Karadağ bağımsız olurken Nikşiç, Kolaşin, Podgoritsa, Jablyak, İşbuz gibi yerleri de hâkimiyetine almıştır. Bu yerlerin Karadağ'a bırakılması da emlak meselesini ortaya çıkarmıştır. Karadağlılar askerliğe zorlama, ekonomik nedenler, dini baskılar gibi çeşitli nedenlerle Müslümanları göç etmeye zorlamışlardır. Ardından göç eden Müslümanların malları ve mülklerine el koymaya başlamışlardır. Böylece göçmenlerin geride bıraktıkları mal ve emlakleri Berlin Antlaşması ile güvence altına alınsa da sorunlar sarmalına yeni bir halka olarak eklenmiştir.

Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte Berlin Antlaşması ile bağımsız olan Karadağ'a bırakılan yerlerdeki ahalinin Karadağ hâkimiyetini istemeyerek ayaklanmalarından bahsedilmiştir. Birinci bölümde çalışmanın asıl amacı olan emlak meselesinin ortaya çıkışına neden olan göç konusuna değinilmiştir. İkinci bölümde göç hadiselerinden dolayı yaşanan emlak meselesinden bahsedilmiştir. Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Karadağ'da Türk Emlakı Meselesi, üzerinde çalışılan bir konu olmakla birlikte bizce hak ettiği oranda ve değerde araştırılmamıştır. Çalışmamızın, Balkan Tarihi içerisinde önemli bir yer tuttuğunu düşündüğümüz emlak meselesi ile ilgili sorunların kaynağını ve Türk sosyal hayatı içerisindeki önemini ortaya koyarak Osmanlı-Karadağ ilişkileri üzerine çalışacak araştırmacılara katkı sağlayacağını amaçladık.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen, eleştiri ve önerileriyle bana yön veren hocam Doç. Dr. Ayşe ÖZKAN'a teőekkürü borç bilirim.

Çalışmamı tamamlamam konusunda yaşarken moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan rahmetli annem Gürcü ÖZKAN'a őükranlarımı sunarım.

02/ 01/ 2024

Ebru ÖZKAN

ÖZET

Tezin Başlığı: Berlin Antlaşması Sonrasında Karadağ'da Türk Emlakı Meselesi

Tezin Yazarı: Ebru ÖZKAN

Danışman: Doç. Dr. Ayşe ÖZKAN

Anabilim Dalı: Tarih

Tezin Türü: Yüksek Lisans

Kabul Tarihi: 18/01/2024

1878 Berlin Antlaşması, sadece Balkanlardaki Osmanlı hakimiyetinin büyük bir kısmına son vermemiş; aynı zamanda yüzyıllardır bölgede yaşayan dini ve etnik gruplar üzerinde yarattığı uzun vadeli neticeleri açısından da bir dönüm noktası olmuştur. Berlin Antlaşması ile Karadağ bağımsızlığını kazanmış ve Nikşiç, Kolaşin, Podgoritsa, Jablyak, İşbuz gibi yerlerin Karadağ hâkimiyetine bırakılmasıyla buralarda emlak sorunu ortaya çıkmıştır. Çalışmamızın amacı Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin Karadağ'a bıraktığı topraklar da yaşayan Müslümanların, çeşitli baskılar yüzünden topraklarını terk etmesini ve terk ettikleri yerlerde kalan mallarının neden olduğu emlak meselesini ortaya koymaktır.

Berlin Antlaşması Sonrasında Karadağ'da Türk Emlakı Meselesi çalışmamızda Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden elde edilen vesikalar çalışmamızın ana kaynağını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra yayınlanmış vesikalar, kronikler ve araştırma eserlerinden de istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Berlin Antlaşması, Karadağ, Göç, Müslüman, Emlak.

ABSTRACT

Thesis Title: Turkish Property Issue in Montenegro After the Treaty of Berlin

Author : Ebru ÖZKAN

Supervisor : Doç. Dr. Ayşe ÖZKAN

Department : History

Thesis Type : Master's Thesis

Date : 18/01/2024

The Treaty of Berlin in 1878 is not only end most of the Ottoman presence in the Balkans; it has also been a turning point due to its long-term consequences on religious and ethnic groups living in the region for centuries. With the Treaty of Berlin, Montenegro gained independence and places such as Nikšić, Kolašin, Podgoritsa, Jablyak, İşbuz were left under the control of Montenegro and a real estate issue arose in these places.

The purpose of our study is to reveal the real estate issue caused by Muslims living in the lands left by the Ottomon Empire to Montenegro after the Treaty of Berlin, due to various pressures and their property left in the places they left.

In the Turkish Real Estate Issue in Montenegro after the Berlin Treaty, the documents obtained from the Prime Ministry Archive constitute the main source of our study. In addition, published documents, chronicles and research works have been used.

Keywords: Treaty of Berlin, Montenegro, Immigration, Muslim, Estate.

KISALTMALAR

A.DVN.MKL	Sadaret Divan Kalemi Evrakı Mukavelenameler
A.MKT.MHM	Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
BEO	Bab-1 Ali Evrak Odası
Bkz.	Bakınız
BOA	Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DH.MKT	Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
HR.İD	Hariciye Nezareti İdare
HR.TH	Hariciye Nezareti Tahrirat
HR.TO.	Hariciye Nezareti Tercüme Odası
MV.	Meclis-i Vükela Mazbataları
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayısı
Y.A.HUS	Yıldız Hususi Maruzat
Y.E.E	Yıldız Esas Evrakı
Y.PRK.ASK	Yıldız Perakende Askeri Maruzat
Y.PRK.BŞK	Yıldız Perakende Başkitabet Dairesi Maruzatı

Y.PRK.EŞA	Yıldız Perakende Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik
Y.PRK.DH	Yıldız Perakende Dahiliye Nezareti Maruzatı
Y.PRK.HR	Yıldız Perakende Hariciye Nezareti Maruzatı
Y.PRK.UM	Yıldız Perakende Umumi
Y.PRK.TKM	Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği

1. GİRİŞ

Karadağ 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması ile bağımsızlığını kazanmıştır. Bu antlaşma neticesinde Gaçka, Jablyak, Plav, Bar, Ragnov, Peklin, Gaçka Berane, Denpoşe ve Podgoritsa'yı içine alan geniş bir coğrafyanın Karadağ'a bırakılması kararlaştırılmıştır.¹

Yaklaşık 4000 km²'lik bir toprak parçasını sınırlarına dâhil eden Karadağ'ın yüzölçümü böylece 9475 km²'ye yükselmiştir. 92.000 kişilik bir nüfusun katılmasıyla da Karadağ nüfusu 200.000 'in üzerine çıkmıştır. Karadağ'a bırakılan yerlerdeki sakinlerin 15.000'ini Müslümanlar oluştururken, yaklaşık 10.000'nini de Hristiyan olan Arnavutlar teşkil etmekteydi.²

Yukarıda sayılan yerler Karadağ'a bırakılmışsa da büyük güçlerin burada hesaba katmadıkları bir durum mevcuttu. O da Karadağlıların savaşıarak alamadıkları bu yerlerin halkı, buraları kendi istekleri ile vermeyecekleri ve direniş gösterecekleriydi.³ Podgoritsa, İşbuz, Bar gibi yerlerin Karadağ'a verilmesine buraların halkı büyük bir tepki göstermemiştir. Bunun nedeni, bu yerlerin savaş neticesinde kaybedilmesidir. Esas terkinde sorun yaşanan yerler, antlaşma ile terk edilmesi gereken yerler olacaktır. Arnavutlar, savaşta kaybetmedikleri topraklarının anlaşma ile Karadağ'a verilmesine sessiz kalmayacaklardır.⁴

Berlin Anlaşması gereği Karadağ komiserleriyle Virpazar adlı yerde toplanarak Boyana Nehri Bunik-i Bahre varıncaya kadar tahliye edilmesine mukabil Osmanlı tarafından Jablyak'ın tahliye olunmasına ve Karadağ askerinin elinde bulunan diğer

¹Uğur Özcan, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012, s. 99.

²Ayşe Özkan, "Berlin Antlaşması Sonrasında Karadağ'da Müslüman Emlak Meselesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 35, sayı: 59, 2016, s. 86.

³Abidin Temizer, *Osmanlı-Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1878-1912)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2007, s. 40.

⁴Yılmaz Öztuna, *93 ve Balkan Savaşları, Avrupa Türkiye'sini Kaybımız: Rumeli'nin Elden Çıkışı*, Babıâli Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006, s. 62-66.

bütün yerlerin terk edilmesine karşılık Osmanlı tarafından da İşbuz ve Podgoritsa'nın bir vakitte terk edilmesine karar verilmiştir.⁵ Ancak Podgoritsa ve ona bağlı olan yerlerin Müslüman ahalsinin Osmanlı askerleri ile vatanlarını terk etmemek üzere yemin ettikleri duyulmuştur. Bu taraflarda Karadağ'a kimsenin kasaba ve toprak vermek istemediğini bildirmişlerdir. Herkes Podgoritsa Karadağ'a verilir ise Karadağ'ın, Hoti-Klemendi ve Gruda dağlarıyla hem hudut olacağını hem de Malisörlerin tabiatları gereği görecekları en küçük bir ihsanda komşularına vahşette bulunacaklarına inanıyordu. Ayrıca Karadağlılar Hotililer ile birleşirse diğer dağ ahalişi bunlara tabi olduklarından derhal diğer dağa sirayetle ihtilal dahilinde birdenbire Mat, Debre ve Prizrin sınırlarına dayanacaklarından buranın ahalsinin onaylamayacağı açıktı. Podgoritsa ahalsini teskin etmek ve gerekli nasihatleri etmek üzere Mehmet Ali Paşa görevlendirilmiştir. Mehmet Ali Paşa bu durumun zorluğundan bahisle memuriyetinden affını istese de antlaşma hükümlerine ve bütün Avrupa devletlerinin ittifakına dayanan kararın uygulanmasından başka Osmanlı Devleti'nin yapacağı bir tedbir olmadığına dair bazı izahat ve tebligat gönderilmiştir.⁶

Osmanlı Devleti'ni asıl müşkül duruma sokan halk direnişleri olmuştur. Temmuz 1878 tarihinde "Arnavut Ligi" adında bir teşkilat oluşturan Arnavutlar, Gosine ve Plav'ı Karadağlılara bırakmamak amacıyla silahlanmışlardır. Bu ligi kuranların amaçları Avrupa Devleti'ne ve Osmanlı Devleti'ne Arnavutluk'un etnik bütünlüğünden taviz vermeyeceklerini göstermekti.⁷

Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması'nın kararlarını yerine getirmekten başka çaresinin olmadığını düşünüyordu. Antlaşma gereği Karadağ'a bırakılması gereken yerlerden Podgoritsa ve İşbuz sorunsuz olarak Karadağ'a bırakılmıştı.⁸ Hatta Podgoritsalıların Karadağ Hükümeti'nden hoşnut oldukları ve Osmanlı Devleti'nin tabiiyetini kabul etmediklerine dair imza almak üzere ileri gelenlerden bazılarının Çetine'ye yollanması için Karadağ memurları uğraşmışlardır. Karadağ Prensini kabilesine bağlı olan ve Prensini taraftarı olan iki üç kişinin teşviki ve Karadağ'dan

⁵BOA.Y.A.HUS. 160/28 1926.S.19 (12.02.1879).

⁶BOA.A.MKT.MHM. 483/2 1295.Ş.19 (18.08.1878).

⁷Sabri Sürgevil, Cihan Özgün, *Balkanlar-I*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2012, s. 40.

⁸ Temizer, a.g.t., s. 41.

davet üzerine iki kişinin Çetine'ye gittikleri haber alınmıştır.⁹ Fakat Gosine ve Plav halkı çoğunlukla Arnavutlardan oluştuğu için Karadağ hâkimiyetini reddederek Berlin Antlaşmasının ilgili maddesine karşı direniş göstermişlerdir.¹⁰ Bunun üzerine kararlaştırılan bazı yerlerin tahliyesi ve antlaşma hükümlerini ahaliye anlatmak ve gereken nasihatları yapmak üzere Dar-ı Şura-yı Askeri üyesinden Mehmet Ali Paşa özel memur olarak tayin edilmiştir. Verilen talimata göre, Mehmet Ali Paşa Karadağ'a terk olunacak yerlerin ahalisine nasihatler ederek oraların boşaltılmasını sağlayacaktır. Ahaliye gerekli olan nasihatlerin yapılması için de önde gelen âlimlerden bir zat görevlendirilecektir. Bu yerler halkının vatani korumak için tahliye ve teslime direnmek amacıyla aralarında anlaşmışlardı. Bunların direniş gösterme nedenini anlaşma hükümlerini tam olarak bilmediklerinden dolayı yaşadıkları yerden Karadağ'a gönderileceği fikrine kapılmalarından kaynaklanıyordu. Bu nedenle anlaşma hükümlerini düzgünce anlatmak, sınır hattını anlaşmanın belirttiği gibi tarif etmek, sınırın diğer tarafında kalacak yerlerin anlaşmaya göre gerekli ve mecbur olduğunu, anlaşmanın şartlarının değişmesinin mümkün olmayacağı bildirilecektir. Devletçe kabul edilen bu anlaşmaya ve bu anlaşmayı imzalayan devletlere karşı çıkan bir yola başvurmalarının, kendilerini büyük pişmanlık ve zarara uğratacaklarını ve bu hallerinin sonuçlarının da Osmanlı Devleti'ni müşkül bir duruma sokacağı halka anlatılacaktır. Terk olunacak yerler ah alisinden Karadağ'ın idaresi altına girmek istemeyenler olursa bunlar Osmanlı tabiiyetinde kalabileceklerdir. Bu durumda bölgede kalacak olan malları ve emlaklerini satabilecek veya vekâletle idare ettirebileceklerdir. Göç ettikleri halde de Osmanlı Devleti'nde boş yerler gösterilip iskânları sağlanacaktır.¹¹

Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa harekete geçerek 25 tabur askerle Prizren'e gitmiştir. İşkodra, Debre, Priştine, İpek, Yakova ve sair yerlerin önde gelen Arnavutlarını beylerini Prizren'de toplayarak 27 Ağustos'ta bir toplantı yapmıştır. Arnavut beyleri görünüşte Berlin Antlaşması'nın Plav-Gosine ile hükümlerini

⁹BOA.A.MKT.MHM. 483/65 1296.Ra.02 (24.02.1879).

¹⁰Özcan, a.g.e., s. 256.

¹¹BOA.A.DVN.MKL. 16/4 1295.Ş.15 (14.08.1878).

kabul etmişlerdir. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa Yakova'ya geçmiştir.¹² Mehmet Ali Paşa Yakova'nın ileri gelenlerinden Abdullah Paşa'nın konağında iken birkaç bin Arnavut'un saldırması sonucunda Abdullah Paşa ile birlikte öldürülmüştür. Paşa'nın kendisine eşlik eden ve tamamı Arnavutlardan oluşan Nizamiye askerleri, kendi halkına karşı silah kullanmayı reddetmiş ve saldırıya karşı koymamışlardır.¹³

Bu olaydan hoşnut olmayan Karadağlıların Gosine ve Plav'nın teslim edilmesi için askerî harekât için hazırlık yaptıklarını ve 3 güne kadar hareket edecekleri haberi alınmıştır.¹⁴ Bu sırada Karadağ, söz konusu yerlerin 10 gün süre zarfında teslim edilmesini aksi takdirde Karadağ askerlerinin harekete geçeklerini bildirmiştir. Ancak bu yerleri Karadağlıların zorla ve kuvvet kullanarak almalarına izin verilmeyeceğinden dolayı Osmanlı hükümeti Gosine ve Plav'da bulunan ahali ile mareşallerin orada bulunan askerlerine yazılı bir ilanname gönderilmiştir. İlannameye göre Osmanlı hükümeti tarafından tamamı Anadolu civarından oluşturulmuş 15 taburun acele ile Gosine'ye ve alamaz ise Prizrin'e anlaşıma mecburiyetiyle ve vahim neticelerin bildirilmesi üzerine gönderilecektir. Ayrıca ahalinin karşı durmaktan vazgeçmeleri ve gerekli olan askeri tedbirlerin uygulanması gerekmektedir ve Karadağlı askerlerin hareketi için verilen 10 gün süre müddetten 3 gün kalmıştı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Gosine ve Plav'ın Karadağlılara bırakılmasından başka çare olmadığını belirterek, bu yerlerin halkına nasihat edilmesi ve buraların Karadağ'a teslim edilmesi konusunda ikna etmek için Manastır Valisi Ahmet Muhtar Paşa'yı beraberinde 15 tabur askerle Prizren'e göndermiştir.¹⁵ Müşir Ahmed Muhtar Paşa, Prizren'e geldiğinde Karadağlılar saldırı için hazırlıklara başlamışlardır. Bu da halkta heyecan ve kargaşaya sebebiyet vermiştir. Karadağ Hükümeti'nin İstanbul sefiri ve Hariciye Nezareti ile yaptıkları görüşmelerde Karadağ, asayişin sağlanmasını istiyormuş gibi görünseler de esasında Osmanlı Devleti gibi bunu istememişlerdir. Bar tarafından Ülgün'e saldırmak için askeri kuvvet toplayarak ve çoğunluğu ellerinde olan Osmanlı Devleti arazisinde yaşayan halkı ellerindeki silahları bırakmaya zorlamak gibi

¹²Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, Ticaret Basımevi, İzmir 1944, s. 257.

¹³Temizer, a.g.t., s. 41-42.

¹⁴BOA.A.MKT.MHM. 484/72 1296.Z.13 (28.11.1879).

¹⁵BOA.A.MKT.MHM. 484/72 1296.Z.13 (28.11.1879).

girişimleri bunu kanıtlamıştır. Karadağlıların bu tür girişimleri tekrar bir kargaşaya sebep olacağından dolayı durumun diploması yoluyla engellenmesine karar verilmiştir.¹⁶ Halkın heyecanının yatıştırılması için gönderilen Ahmet Muhtar Paşa'ya, öncelikle halka güç kullanmadan nasihatle bulunması ve halkı ikna etmesi emredilmiştir.¹⁷ Ancak Ahmet Muhtar Paşa'nın nasihatleri Gosine ve Plav halkına etki etmemiştir. Halk Karadağlılara direnmeye karalıydı.¹⁸ Karadağ Hükümeti, Gosine ve Plavlıların kararlılığı üzerine Osmanlı Devleti'ne yeniden baskı yapmaya başlamıştır. Karadağ, Avrupalı devletlere muhtıra göndermiş ve Gosine ve Plav'ın teslim edilememesini Osmanlı Devleti'nin suiistimaline bağlamıştır. Berlin Antlaşması'nda alınan kararların tamamı uygulanıncaya dek Karadağ'a ilhak olunmuş yerlerden göç eden Müslümanların emlak ve arazilerine haciz uygulayacaklarını bildirmişlerdir. Ayrıca sınırda yaşanan kargaşalardan dolayı şimdiye değin uğradıkları zarara karşılık olarak Osmanlı Devleti'nden iki milyon frank talep etmişlerdir.¹⁹

Ahmet Muhtar Paşa'nın Arnavutluk'a gitmesi de Arnavutların tekrar kazanılmasını sağlayamamıştır. Paşa, Arnavutların yok yere kan dökülmemesi amacıyla mücadele etmekten vazgeçmeleri için verilen nasihatleri tesir ettirmek gayesinde olduğunu, dolayısıyla saldırı ve şiddet yerine söz ile sorunun çözülebileceğini anlatmıştır. Paşa, ayrıca topraklarının Karadağ'a verilmesini istemeyen Arnavutlara Prizren, Kosova, İşkodra, Manastır ve Ergiri gibi yerlere yerleşebileceklerini, kendilerine ziraat ve tarımla ilgilenmeleri için de zirai aletler ve tohumluk tahsis edileceğine de söylemiştir. İlaveten birkaç yıl da vergiden muaf olacaklarını bildirse de sulh ve ikna yöntemleriyle meseleyi çözme çabası işe yaramamıştır.²⁰

Bundan sonra Mustafa Asım Paşa sınırları düzenlemek için görevlendirildi. Ancak Arnavut aşiret reisi Gosine Kaymakamı Ali Paşa Mustafa Asım Paşa'ya karşı durmuş ve Arnavut halkın mücadele etmeden yerlerden ayrılmayacaklarını söylemiştir. Bunu üzerine Mustafa Asım Paşa geri çağılmıştır. Yerine Ali Paşa

¹⁶Özkan, a.g.m., s. 88.

¹⁷Temizer, a.g.t., s. 42.

¹⁸BOA.A.MK.MHM. 484/72 1296.Z.13 (28.11.1879).

¹⁹Temizer, a.g.t., s. 42.

²⁰Özcan, a.g.e., s. 262.

sınırın tahdidinde murahhaslık görevi verilmiştir.²¹ Karadağ Prensi, Karadağ'ın Osmanlı hükümetine karşı olan iyi niyetine dair teminat vermiştir. Buna göre Gosine ve Plav reislerinden bazılarının toplanmasını ve lazım görülen muamelenin yerine getirilmesi gerektiği Ali Paşa'ya bildirilmiştir. Bunun üzerine Ali Paşa da Karadağ ve Gosine ve Plav ahalisi arasında anlaşma sağlamaya çalışmıştır. Prens tarafından kendilerinin her türlü ihtiyaç ve masraflarının karşılanacağına dair teminat vererek arabuluculuk yapmaya çalışmıştır.²²

Ancak Arnavutlar kim gönderilse gönderilsin direnmiş ve geri adım atmamışlardır. Hükümetin bu çabaları da Arnavutların direnmelerine engel olamamıştır. Arnavutlar kendilerini Karadağ'dan kurtaracak tek şeyin bağımsız bir devlet olacağı düşüncesine kapılmışlardır.

Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti, Batılı devletlerden gelebilecek tepkilerden çekinerek hareket geçmiştir. Ahmet Muhtar Paşa ile Gosine ve Plav'ı boşaltmak, halkın bir direniş ve arbede çıkarmadan buraların teslim edilmesi için Arap Ahmet Paşa'ya Mitroviça'dan 4, Kosova'dan 3 tabur askerle 1200 sandık cephaneyi alarak Gosineli Ali Paşa'nın üzerine gitmesini söylemiştir.²³

Gosineli Ali Paşa komutasında yaklaşık 10.000 Arnavut silahlanmış ve Karadağ'a hücum ederek Anderviça kilisesini yakmışlardır. Karadağ ise Mark Milan komutasında 10-15.000 kişilik kuvvetle Ali Paşa'ya karşılık vermiş ve Berlin Antlaşması'nın kararlarını zorla kabul ettirmeye çalışmıştır.²⁴ Arnavutlar bu harekettten haberdar olmuş ve hazırlıklar yapmışlardır. İpek, Gaş ve Kriştîç'ten gelen yardımcı kuvvetler ile Plav ve Gosine ahalisi Plav ve Brezviçe taraflarına yerleştirilmişlerdir. Karadağlılar da Pepiç ve Nikşik taraflarından taarruza geçmişlerdir. Ancak bu savaşta Mark Milian kuvvetleri yenilgiye uğramış ve Karadağ kuvvetlerinden 3 bin kişi öldürülmüş çoğu da Lim nehrinde boğulmuştur.²⁵

²¹Temizer, a.g.t., s. 42-43.

²²BOA.A.MKT.MHM. 494/3 1304.Ş.14 (08.05.1887).

²³Temizer, a.g.t., s. 42.

²⁴Özkan, a.g.m., s. 87.

²⁵Külçe, a.g.e., s. 247-248.

Karadağlıların bu hezimetini ve Arnavutların ısrarla direnmesi nedeniyle yeni bir savaşın çıkmasından endişelenen Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'ne Berlin Kongresi kararlarının uygulanması için baskı yapmaya başlamışlardır. Hatta Avrupalı Devletler, Plav ve Gosine'deki halk direnişini Osmanlı Hükümeti'nin gizli tahriklerine bağlıyorlardı. Ancak yaşanan bu gelişmeler Avrupalı Devletlere, durumun ciddiyetini ve halkın kararlılığını göstermiştir.²⁶

Özellikle İtalya Arnavutluk'taki milli kalkışmayla yakından ilgileniyordu. Avusturya'nın Arnavutluk'a müdahale etme ihtimalini bilen ve bu durumdan rahatsız olan İtalya, bir an önce Osmanlı Devleti ile Karadağ arasındaki meselenin halledilmesini istemiştir. Bu maksatla Kont Corti, *Corti Uzlaşması* adı verilen bir teklif sunmuştur. Buna göre, halkın büyük bir kısmı Müslüman Arnavutlardan oluşan Gosine ve Plav'a yerine Gruda, Hoti ve Klementi'nin Karadağ'a verilmesi daha isabetli olacaktır. Bu öneriyi yaparken söz konusu bölge halkı Katolik Arnavut olduğu için bu karara karşı çıkmayacaklarını düşünmüştür.²⁷ Bu uzlaşma teklifi 12 Nisan 1880 tarihinde İstanbul'daki İtalyan konsolosluğunda Karadağ Maslahatgüzarı Voyvoda Gavro Vukoviç ve Osmanlı Devleti Hariciye Nazırı Yannis Sava Paşa tarafından imzalanarak kabul edilmiştir. 18 Nisan 1880'de de Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletler İstanbul'daki elçileri aracılığıyla notayı tasdik etmişlerdir. Böylece İtalya temsilcisi Kont Corti'nin adıyla anılan antlaşma ile yeni sınır belirlenmiştir.²⁸

Antlaşmada Gosine ve Plav'ın yerine Hoti, Gruda ve Klementi'nin verilmesini makul kılabilir sebep olarak, Hristiyan Arnavutlar gösterilmiştir. Hristiyan Arnavutların, Hristiyan Karadağlılar ile sorun yaşamayacağı düşünülmüştür.

²⁶Temizer, a.g.t., s. 44.

²⁷Özcan, a.g.e., s. 264.

²⁸Özkan, a.g.m., s. 89; Hudud hattı Karviçi'den başlayarak Hoti Gölüne kadar uzanacaktır. Hat buradan gölü geçerek ve Kastrati ve Hot gölleri arasından Tuz ve Hoti dağlarının zirvesinden hareketle Avusturya Erkan-ı Harp haritasında Serçi adıyla gösterilen noktanın hemen yukarısında Zam Nehri'ne varacaktır. Sınır hattı buradan hareket ederek Golisin dağının eteğine kadar çıkacak ve bu dağ ile Sis Köyü Osmanlı Devleti'ne bırakılacaktır. Sis'te Zam nehrini bırakarak Skotovil geçidine ulaşacak ve Zernika dağının zirvelerini takip ile ardından Vermoş vadisinden geçerek Stoviçe dağının tepesine doğru uzanacaktır. Bu noktadan itibaren Lipviça ve Zerintin dağları tepelerini aşarak Vizitor Dağı zirvesine kadar gidecek ve oradan Velika Köyü'nü Karadağ'a bırakarak Mokra Planina'da sona erecek ve burası da Osmanlı Devleti'ne kalacaktır. Osmanlı askeri yeni hududu belirleyen antlaşmanın imzalanmasından sonraki on gün içinde Karadağ'a bırakılacak olan yerleri terk edecektir. Bkz. (Temizer 2007: 45)

Ancak beklenildiği gibi olmamıştır. Bu karar verilirken Tuz'da Gosine ve Plav'daki halk direnişlerinin örnek alınacağı düşünülmemiştir. Hot, Gruda, Ksarat, İşkirek ve Repol halkı daha uzlaşma hazırlık aşamasındayken durumdan haberdar olmuşlar ve Osmanlı Devleti'nden ayrılmayacaklarını söyleyerek topraklarına göz diken Karadağlılara karşı direniş kararı vermişlerdir. Kararı duyan Hot, Gruda, Klementi kabilelerinin reisleri, Karadağ'a karşı yapılacak mücadele için Katolik ve Müslüman hemşerilerine destek çağrısında bulunmuşlardır. Aralarında "*Besa Andı*"* içerek ortak bir savunma kararı almışlardır. Bu savunma sadece karşı Karadağ'a değil Osmanlı birliklerine de karşı olacaktı. Bu nedenle İşkodra'da olağanüstü bir kongre toplanmıştır.²⁹ 10 Nisan 1880'de II. Abdülhamid'e gönderdikleri beyanname ile daha önce istedikleri otonomi taleplerini tekrar bildirmişlerdir. Ancak II. Abdülhamid Arnavutların isteklerini kabul etmemiş fakat onları tamamen de reddetmekten kaçınmıştır. Abdülhamid'e göre, Osmanlı Devleti'ne sadık olan Arnavutlar eğer gerçekten din ve devletlerine bağlı ise Hoti ve Klementi taraflarını derhal Karadağ'a terk ve teslim etmeliydi. Karadağ'a terk olunan yerlerde kalmak istemeyip de Osmanlı Devleti'ne hicret etmek niyetinde olanlar için gösterilecek kolaylıklar ve muafiyetler hakkında İşkodra vilayetine telgraf gönderilmiştir. Buna göre, topraklarını bırakıp Osmanlı Devleti'ne geçmek onlar için kayıp olmayacaktı. Eğer ki arazi haklarından vazgeçerler ve göç ederlerse, o araziler değerinde Berat, Kosova, Manastır ve civar yerlerdeki çiftliklerdeki arazilerden hangilerini isterlerse kendilerine verileceği bildirilmiştir. Aileleriyle beraber bu arazilere iskân edilenlerin tüm masrafları da devlet tarafından temin edilecek ve bazı yükümlülüklerden de muaf olacaklardır.³⁰ Bunların yanında II. Abdülhamid, bazı muhafazakâr Arnavut liderlerine de çeşitli görev ve rütbeler vererek Arnavutlar üzerinde etkili olmaya çalışmıştır. Ayrıca "Tüfenkçiler"³¹, olarak anılan hususi muhafız teşkilatını Arnavutlardan meydana getirmiştir. Yine de Arnavutların bağımsızlık istekleri artarak devam etmiştir.³²

*Arnavutça bir kelime olan Besa, Arnavut yemini anlamına gelmektedir. Ayrıca öç almak isteyen düşmanlar arasında yeminle akdedilen anlaşmaya Besa denilmektedir. Bkz. (Özcan 2012: 266)

²⁹Temizer, a.g.t., s. 44-45.

³⁰Özcan, a.g.e., s. 266, BOA.Y.A.HUS. 164/57 1297.Ca.17 (27.04.1880)

³¹Çoğunluğunu Arnavutların oluşturduğu saray muhafız teşkilatı olan Tüfenkçiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Pakalın 1993: 535-537)

³²Temizer, Osmanlı-Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1878-1912), s. 46.

12 Nisan 1880 tarihinde İstanbul'daki İtalyan şebenderliğinde, Osmanlı Devleti ile Karadağ Hükümeti arasında yeni sınırlar hususunda barış ön görüşmeleri yapılmıştır. Bu görüşmeler sonucunda imzalanan anlaşma neticesinde Osmanlı Devleti, nüfusunun büyük bir kısmı Hristiyan olan Vermiş Vadisi'ni Karadağ'a bırakmıştır. 18 Nisan günü de büyük güçler, protokolün imzalanması için muvafakatlarını bildirmiştir. 22 Nisan'da bölge Karadağlılar tarafından işgal edilecekken Arnavutlar önce davranmış ve Osmanlı askeri çekilir çekilmez Vermiş Vadisi'ne girmişlerdir. Böylece Karadağ burayı da alamamıştır.³³

Bu sırada Arnavutlar tarafından başlatılan direnişte önde gelen iki adamdan biri İşkodra Polis Müdürü Hodo Paşa ve diğeri oranın itibarlı kişilerinden olan biri olan Prens Bip Doda, bunların ikisi de Karadağlılardan aldıkları söz gereğince burada ne zaman kan dökülmek istenirse birisi dağ prensliği ve diğeri ada prensliği ile karşı koymak maksadında olduklarını Osmanlı Devleti'ne bildirmişlerdir.³⁴ Bunun üzerine Erkan-ı Harp mirlivalarından Veli Rıza Paşa, dört tabur askerle birlikte İşkodra'ya gelerek Arnavutları razı etmek için çabalamıştır. Arnavut isyancıların lideri olan Hodo Paşa'ya mirlivalık rütbesi teklif ederek isyancıları başsız bırakıp tevzi etmeye çalışmıştır. Ancak isyancılar, kendilerine yeni bir lider bularak yollarına devam etmişlerdir. Silahlı dağlı Katolik kabileleri Mirditler ve Müslüman Arnavutlar Tuzi'de toplanmışlardır. Orta Arnavutluk'tan gelen Müslümanlarla birlikte sayıları 10.000 civarını bulan silahlı Arnavut bir araya gelmiştir. Karadağ Dışişleri Bakanı, Çetine'deki Osmanlı sefirine verdiği notada, Tuz'da kalan ve üniformalarını Kuzey Arnavutluk'taki dağlı köylülerle değiştiren Osmanlı askerlerinin de söz konusu ittifak birliklerine katıldıklarını bildirmiştir.³⁵

Corti Mukavelenamesi gereğince Osmanlı ile Karadağ arasında çizilen sınır hattı³⁶ göz önünde bulundurularak, meselenin çözülmesi ve mübadele kararlarının

³³Peter Bartl, *Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, (Çev: Ali Taner), Bedir Yayınları, İstanbul 1998, s. 205-206.

³⁴BOA.Y.PRK.ASK. 4/49 1297.Za.07 (11.10.1880), Bartl, a.g.e., s. 207.

³⁵Özcan, a.g.e., s. 268; Bartl, a.g.e., s. 207.

³⁶Bu hat Ksatrat ve Hoti gölleri ortasından çizilen bir hat ile Kozi ve Hoti dağlarının zirvesinden geçerek Nim Nehrine ulaşacak ve oradan da Nim Nehrinin sağ yakasını takip ederek ilerleyecektir. Bkz. BOA.Y.EE. 101/16 1297.Ş.05 (13.06.1880))

uygulanması için girişimlere başlanmıştır.³⁷ Osmanlı Devleti'nin isteği, Karadağ sınırı için Avrupalıların tayin ettiği bu yeni sınır hattını Arnavutlara nasihatle kabul ettirmektir. Osmanlı Devleti Müslüman ahaliyi ikna etmek için terk edecekleri araziye karşılık kendilerine Çiftlikat-i Hümayun'dan istedikleri arazinin verileceğini veya arazinin kıymeti ne ise ondan daha fazla akçe ödenmek suretiyle para, nişan ve çeşitli mükâfatlar gönderileceğini temin etmiş, arazi sahiplerinin yani Müslüman ve Hristiyan ahalinin bu konudaki inatlarından vazgeçmeleri istenmiştir. Alınan kararların uygulanması elzem olduğundan inatlarından vazgeçmeleri son derece önemli olup, güzel bir netice elde edilmesi gerekmektedir. Ancak her türlü uygun tedbir ile bir sonuç elde edilemeyeceği anlaşıldığı takdirde son çare asker vasıtasıyla zor kullanılarak tahliye edilmeleri idi.³⁸

Hot nahiyesinin Karadağ'a terk ve teslimini sağlamak ve Karadağ Prensiği adına yerel bir idare oluşturmak için Hot nahiyesine Karadağ asker ve memurları gelmeye başlamıştır. Ancak Hot ve civar dağlılar Karadağlı asker ve memurların hepsini katletmişlerdir.³⁹ Bu gelişmeler neticesinde Osmanlı Devleti, Arnavut halkına Karadağ'a bırakılacak yerler hakkında nasihat edilmesi için bir nasihat heyetini İşkodra'ya göndermiştir. Ancak Arnavutlar, nasihat heyetini kabul etmeyeceklerini baştan İşkodra vali ve kumandanı⁴⁰ İzzet Paşa'ya iletmişlerdir.

Nitekim İşkodra'da toplanan kalabalık bir grup içlerinden altısı Müslüman, dördü Katolik olmak üzere 10 kişiyi temsilci seçmiştir. Bunlar temsilciler, padişahın ayrılmak ve vatanlarından vazgeçmelerinin ölümden daha ağır olduğunu belirterek, Karadağ'ın terkine asla razı olmayacaklarını, Babı Ali tarafından gönderilecek olan memurların kendileri için hükümsüz olduğunu ve kabul edilmeyeceğini İşkodra Valisi İzzet Paşa'ya bildirmişlerdir.⁴¹

Hot nahiyesinin Karadağlılara verilmemesi konusunda çalışan yalnızca İşkodra Arnavutları olmayıp Mata, Debreler ve Gosineliler ile birlik olmalarının yanında Yanyalılarla da ittifak yapmışlardır. Bu bölgelerden Karadağlılara yer bırakılmaya

³⁷Özcan, a.g.e., s. 268.

³⁸BOA.Y.EE. 101/16 1297.Ş.05 (13.06.1880).

³⁹Külçe, a.g.e., s. 261.

⁴⁰Temizer, a.g.t., s. 47.

⁴¹BOA.Y.EE. 101/9 1297.B.29 (27.06.1880).

kalkışılır ise ahalinin silahlanacağını, isyan çıkaracağını ve ayaklanacaklarını Osmanlı Devleti'ne bildirmişlerdir.⁴²

Arnavutlar mücadelelerini sürdürürken, Avrupa'da dengeler değişmiş ve İngiltere'de Liberal Parti iktidara geçmiştir. Liberal Parti'nin liderliğine ise Türk düşmanlığıyla bilinen William Gladstone gelmiştir. Kont Corti Mukavelesinin işe yaramaması üzerine İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Grandville, 4 Mayıs 1880'de, Karadağ'ın yasal taleplerinin desteklenmesinin de dâhil olduğu bir öneri hazırlayarak büyük devletlere sunmuştur.⁴³ Gladstone'ye göre, Karadağ'ın yasal istekleri ile Yunanistan'ın Teselya ve Epir üzerindeki istekleri desteklenmeli, Makedonya'ya Doğu Rumeli'ye olduğu gibi özerklik verilmeli, Berlin Antlaşması ile Ermenilere vaat edilen ıslahatlar gerçekleştirilmeli ve Arnavutluk'a özerklik verilmeliydi. İngiltere'nin amacı Osmanlı Devleti'ni parçalamaktı. Bu nedenle Karadağ sınır meselesinden yararlanarak bu emeline ulaşmak istiyordu. Ancak Almanya, Avusturya ve Fransa bu teklifleri aşırı bulmuşlardı. Çünkü bu tekliflerin kabul edilmesi neticesinde Balkanlarda yeni bir kriz doğacaktı.

Arnavutların önlenmeyen direnişi nedeniyle İngiltere; Karadağ ve Osmanlı Devleti arasındaki sorunların çözülmesi için hemen toplanılmasını istemiştir. Büyük devletler 16 Haziran 1880'de Berlin'de toplanarak Yunanistan ve Karadağ meselelerini ele almışlardır.⁴⁴ 26 Haziran 1880'de İngiltere kabinesi, Karadağ-Osmanlı arasındaki sınır konusuna alternatif bir çözüm teklif etmiştir. Buna göre, Hot ve Gruda arazilerine mukabil olarak Ülgün'ünün de dâhil olduğu Boyana Nehri'ne kadar olan yerler Karadağ'a bırakılacak ve sınır çalışmaları yapılacaktır.

“Granville Projesi”olarak da bilinen bu öneriye göre; eğer Osmanlı hükümeti Ülgün'ü, İşkodra Gölü, Podgoritsa ve Kuçka Kraina arasında bulunan dar bir araziyle beraber Hoti, Klementi ve Gruda Dağları hariç olmak üzere teslim edilecektir.⁴⁵ Eğer, İşkodra Gölü'nün kuzey sınırı için “Granvil Hattı” kabul edilirse, statüko sınırları bu hat üzerine daimî olarak dayandırılacaktı. Her iki

⁴²BOA.Y.EE. 101/4 1297.B.25 (03.07.1880).

⁴³Özcan, a.g.e., s. 270-271.

⁴⁴Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 541.

⁴⁵Özcan, a.g.e., s. 272.

tarafında bu hattı kabul etmesi ile dostane ilişkiler kurulması ve her iki devletin de menfaatinin sağlanacağı düşünülüyordu.⁴⁶ Konferansta ayrıca Ülgün'ün Karadağ'a verilmesinde herhangi bir engel çıkması neticesinde devletlerin Bar önüne bir donanma yollayarak Arnavutların tehdit edileceği kararı da alınmıştır.

Yaklaşık üç asrı aşan bir süre Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde olan Ülgün, Venedik ve Ceneviz gemilerinin sürekli olarak uğradığı bir yer olmuştur. Ülgün bu kadar uzun süre içerisinde hem kültür olarak hem de yaşayış tarzı olarak, Karadağ'ın diğer şehirlerine kıyasla çok daha fazla "Osmanlı" bir görünüme sahipti.⁴⁷ Nitekim Ülgün, tamamen Arnavutların yaşadığı bir yerdi. 1879 yılında halkının oldukça büyük çoğunluğu Müslüman'dı. 1881 yılında şehirde, başta 8.400 Müslüman olmak üzere, 1.500 Katolik ve 200 Yunan-Ortodoks olmak üzere toplam 10.100 Arnavut yaşamaktaydı.⁴⁸

Anlaşma şartlarını öğrenen Müslüman ve Hıristiyan Arnavutlar derhal Ülgün tarafına asker sevk etmiş ve beraber mücadeleye başlamışlardır. Arnavutların bu mücadelesi büyük güçlerin aldıkları kararları uygulamasına sebep olmuştur. 3 Ağustos'ta Ülgün önlerine bir donanma göndereceklerini bildirmişlerdir. Eğer Ülgün teslim edilmezse bunu çözmek için Karadağ ve Osmanlı Devleti'nin ortaklaşa bir harekât düzenlenmesini istemişlerdir.⁴⁹

Osmanlı Dışişleri Bakanı Abidin Paşa verdiği cevapta, Ülgün Düzenlenmesi 'ne Dinosh/Dinosi, Eastlake ve İşkodra Gölü Arnavutlara bırakılması şartıyla kabul edilebileceğini bildirmiştir. Ayrıca tahliye için tanınan 21 günlük sürenin yetersiz olduğunu belirterek birkaç hafta daha süre tanınmasını istemiştir. 17 Eylül 1880'de yeni Dışişleri Bakanı Asım Paşa'nın gönderdiği önerge de wÜlgün halkının büyük bir kısmının Müslüman olduğunu ve gayrimüslim bir hükümetin hâkimiyeti altına girmekten nefret eden bir memleketin boşaltılmasının zor olduğunu belirtmiştir. Osmanlı Devleti orada yaşayan Arnavut halkı kaderlerine razı etmek ve onların

⁴⁶BOA.Y.A.RES. 13/6 1298.L.13 (08.09.1881).

⁴⁷Uğur Özcan, Abidin Temizer, *Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Karadağ'da Türk Sefirleri ve Şehbenderleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015, s. 201.

⁴⁸ Bartl, a.g.e., s. 206-207.

⁴⁹ Temizer, a.g.t., s.50.

Osmanlı Devleti'nde iskânları gerçekleştirmek amacıyla bölgeye askerler göndermiştir. Göç edecekleri de Emlak-ı Emriyye'den gerekli para gönderilmiştir.

Büyük güçler tarafından yollanan donanma 1880 yılının Eylül ayında Ülgün'e ulaşmış ve neredeyse 2 ay orada kalmıştır.⁵⁰ Osmanlı Devleti, Ülgün'ün verilmesine pek sıcak bakmadığı gibi meselenin bu yolla çözüleceğine de pek ihtimal vermemiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti, Meclis-i Vükela ile yaptığı görüşmeler sonucunda Ülgün'ün belli şartlar altında Karadağ'a teslim edilebileceğini açıklamıştır. Buna göre:

1. Ülgün'ün terk ve tesliminden sonra hangi mesele için olursa olsun donanma harekâtından devletlerce vazgeçilecek,
2. Ülgün'ün terk ve teslim edilmesi halinde halktan göç etmek isteyenlerin mal, can, ırz ve her türlü hakları aynı şekilde hicret etmek istemeyenlerin de bütün hakları güvence altına alınacak,
3. Ülgün'ün terk ve teslimi durumunda hükümetin teklif ettiği statükonun devletler tarafından onaylanması ile Karadağ için hangi isimle olursa olsun hiçbir istekte bulunulmayacak.⁵¹

Büyük devletler ise bu şartların yersiz ve gereksiz olduğunu belirten notalar göndermişlerdir. Hükümetin protesto edildiği notada, Karadağ'a bırakılacak yerlerdeki halkaların mallarına, dinlerine ait hususların Berlin Antlaşması'nın 27. ve 30. Maddelerinde zaten teminat altına alındığı ifade edilmiştir.

Sultan II. Abdülhamid bu hususta destek arayışına girmiş ve Almanya İmparatoru I. Wilhelm'e bir mektup göndermiştir. Mektubunda Ülgün meselesinin halledilmesi için destek istemiş ve Ülgün'ün teslimi için Melis-i Vükelanın ileri sürdüğü şartları İmparatora bildirmiş ve şartların kabulü için Karadağ Prensine baskı yapmasını istemiştir. Ayrıca, Sultan Abdülhamid Fransa Büyükelçisi Tissot ile 21 Eylül 1880'de İstanbul'da, Ülgün'ün teslim şartlarını görüşmüştür.⁵² Fakat II.

⁵⁰Özcan, a.g.e., 273.

⁵¹Temizer, Osmanlı-Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1878-1912), s. 50-51.

⁵²Temizer, a.g.t., s. 51, Bartl, a.g.e., s. 208.

Abdülhamid gerek Almanya gerekse diğer devletlerden beklediği desteği alamamıştır.

Osmanlı Devleti'nin işi ağırdan alması ve Ülgün'ü Karadağ'a bırakmak için herhangi bir çaba göstermemesinden rahatsız olan devletler 1880 yılı Eylül ayında Dulcigno sularına ortak bir donanma göndermişlerdir. 1 Rus, 1 Alman, 2 İngiliz, 2 Avusturya, 2 İtalyan ve 3 Fransız gemilerinden oluşan donanma, Dulcigno limanında toplanmışlardır. Ancak bu donanmanın Arnavutlar üzerinde hiçbir tesiri olmamış ve gösteri amaçlı olduğunu anlamışlardır. Çünkü donanmaya herhangi bir saldırı emri verilmemiş sadece gösteride bulunmaları emredilmiştir. Gladstone bu başarısızlıklarının ve Ülgün'ün teslim edilmesinin uzamasının suçunu Osmanlı Devleti'ne yüklemiştir. İngiltere Osmanlı Devleti'ni sıkıştırmak için ortak bir donanma ile İzmir'in işgal edilmesini önermiştir. Bu öneriye Rusya ve İtalya ılımlı bakarken Avusturya, Almanya ve Fransa ise karşı çıkmıştır. Avusturya ve Fransa'nın teklifi onaylamamaları bu iki ülkenin İzmir ve Selanik üzerindeki çıkarlarından kaynaklanıyordu.⁵³

Teslim şartlarını içeren bir anlaşmanın kabul edilmesini isteyen Osmanlı Devleti, Ülgün'den çekilmesinin iyi niyet göstergesi olduğunu ve donanma-ı nümayişinin tahliyenin akabinde çekileceğini ümit ettiğini bildirmiştir.⁵⁴ Bunun üzerine Sultan Abdülhamid, Osmanlı terk ve teslim işlerini yürütmek için Osmanlı Devleti Komiser Rıza Paşa'yı 10 Ekim 1880'de gerekli talimatları vererek bölgeye göndermiştir.⁵⁵ Bu sırada teslim için tanınan süre de sona ermiştir.

Öte yandan Arnavutlar İşkodra'daki büyük devletlerin konsoloslarına protestolar göndererek Ülgün'ün Karadağ'a verilmesini istemediklerini, Ülgün'ün zor kullanılarak Karadağ'a bırakılması için yapılacak herhangi bir girişimde, Hristiyan ve Müslüman bütün Arnavutların beraber direneceklerini bildirmişlerdir.⁵⁶ Rıza Paşa mevcut kuvvetiyle beraber Ülgün'e giderek aldığı talimatları uygulamaya kalkışmış ise de milisler derhal Ülgün'e giderek Rıza Paşa'ya karşı müdahale

⁵³Armaoğlu, a.g.e., s. 542.

⁵⁴ Özcan, a.g.e., s. 276.

⁵⁵BOA.HR.TH. 36/34, 11.10.1880.

⁵⁶Özcan, a.g.e., s. 277.

vaziyetini almışlardır. Şenkerek Köprüsü'nü tutan milisler, kuvvetlere kendilerini öldürmedikçe Ülgün'e giremeyeceklerini ve vatandaş kanı dökmek için geri çekilmeleri gerektiğini bildirmişlerdir. Rıza Paşa, milislerin teklifini kabul eder gibi görünmüş ve gizlice Karadağlılarla anlaşarak kendilerinin dağılmasını sağlamıştır.⁵⁷

Rıza Paşa, 16 Ekim'de Osmanlı Devleti'ni temsilen Miralay Bedri Bey'i Karadağ hududu dâhilindeki Rijeka'ya göndererek, Karadağ memurları ile görüştirmiş ve Ülgün'ün tahliye edilme koşullarını yetkilere sunmuştur. Buna göre, Ülgün'ün boşaltılması için İşkodra'nın doğu bölgelerinin statüsünün korunması, vakıf malları hususunda anlaşma sağlanması, Ülgün Müslümanlarına ticaret gemilerinde Türk flaması taşıma hakkı, serbestçe hicret etme hakkı ve teslim olunacak yerlerde bulunan Türk harp levazımatının geri verilmesi şartlarını ileri sürmüştür. Karadağlılar bu şartları reddetmişlerdir.⁵⁸ Ülgün boşaltılmadığı sürece donanma gösterisinin devam edeceğini sefirleri aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne bildiren Büyük Güçler, baskısını arttırmıştır. Zaten Derviş Paşa'da bu gecikmenin getireceği bir takım sakıncalı sonuçlarının farkındaydı. Bunun üzerine mesele Meclis-i Vükela'da tartışılarak Osmanlı askerinin Ülgün'e girmesine ve Osmanlı idaresini isteyenleri tahliye etmesine müsaade edilmesi kararı verilmiştir. Nihai olarak bir gün ve saat kararlaştırılarak, usulüne uygun şekilde Ülgün'ün Karadağ askerine teslim edilmesi ve gerekli evraklar alınıp verildikten sonra kentten tamamen çıkılması talimatı verilmiştir.⁵⁹

Derviş Paşa verilen bu talimat üzerine 23 Kasım 1880 tarihinde Ülgün'e girmiştir. 25 Kasım 1880 tarihinde Osmanlı Devleti temsilcisi Bedri Bey ile Karadağ Prensi'nin özel temsilcisi Nicolas Matanoviç arasında Kounina'da bir konvansiyon imzalanmıştır. Bu konvansiyonda ön plana çıkan konular şunlardır:⁶⁰

1. Osmanlı Devleti Ülgün kasaba ve nahiyesini barışçıl bir şekilde Karadağ Hükümeti'ne teslim edecektir.

⁵⁷Külçe, a.g.e., s. 262-263.

⁵⁸Temizer, a.g.t., s. 52.

⁵⁹ Özcan, a.g.e., s.278.

⁶⁰Zübeyde Güneş Yağcı, "Berlin Anlaşması'ndan Sonra Müslümanların Karadağ'da Kalan Arazileri Meselesi" *Belleten*, cilt: 80, sayı: 287, 2016, s. 183.

2. Karadağ Hükümeti, Ülgün kasaba ve nahiyesinden çıkmayıp da kalacak olanların can, mal ve onurlarını koruyacak ve hicret eden veyahut etmeyen bütün ahalinin Berlin Antlaşmasına uygun olarak malları ve emlaklerine güvence verecektir.
3. Berlin Antlaşması hükümlerince bütün yapılar, emlak ve arazilerin değerleri vakıfların idaresi, devletin Düyun-ı Umumi ye'sinden Karadağ Hükümetinin hissesine düşen miktarının verilmesi Osmanlı Devleti ve Karadağ Hükümeti arasında yapılacak anlaşma ile belirlenecektir.
4. Karadağ Hükümeti, bırakılan topraklarda Osmanlı Devleti'nin yetkilileri ve mahkemeleri tarafından kararlaştırılan kanunları geçerli sayacaktır.
5. Hicret etmek isteyen halkın masraflarını Karadağ Hükümeti karşılayacaktır.
6. Tahliye gününe kadar çıkarılmayıp da Ülgün'de kalmış olan silah ve savaş malzemeleri depolara konulacak ve bir Osmanlı memurunun denetiminde bir bölük asker bu cephaneyi koruyacaktır. Ayrıca askerler Karadağlı bir memurla koordineli olarak, göçmenlerin ve malların taşınması için görevlendirileceklerdir.
7. Ülgün'ün terk ve teslimi sırasında asayiş ihlali ve Karadağ birliklerinin girmesine engel olmaya çalışan Arnavut cemiyetlerinin dağıtılması Osmanlı askerlerine ait olacaktır.
8. İşkodra kumandanı Osmanlı Devleti namına tahliye sırasında güvenliği sağlayacak ve herhangi bir olumsuzluğa meydan verilmeyecektir. Tahliye gerçekleştikten sonra da belirlenen hatta sınır ihlallerinin yaşanmaması için azami gayret gösterilecektir.

9. Karadağ askerinin Ülgün'ü işgalinden önce hicret edip de hanelerini kapatıp bırakmış olanlar var ise sahipleri gelmedikçe bu haneler açılmayacaktır.
10. Osmanlı Devleti'nin resmi ve barışçıl olarak tahliyesi, Karadağ askerlerinin Kounia'dan Ülgün'e girmesinden itibaren 30 saat içinde gerçekleşecektir.

Teknik detaylar şu şekildedir: Kounia'da bulunan Karadağ ordusu 26 Şubat Cuma günü toplanıp iki kol olarak harekete geçeceklerdir. Birinci kol Majura'dan geçen ve Bar'dan Ülgün'e giden yolu takip ederek Osmanlı ordusu tarafından işgal edilmiş olan yere 50 adım kala, Osmanlı ordusu değirmen tepesine Bjela Gora'ya giden yoldan devam edeceklerdir. Ülgün'ü işgal edecek olan Karadağ askeri, Osmanlı askeri ile kendi aralarında mesafeyi koruyarak aynı yoldan yürümeyeceklerdir. Karadağlı birlikler Bjela Gora'ya (Yel değirmeni Tepesi) 50 adım kala duracaklar Osmanlı birliği ise yoluna devam edecek tepenin üzerinden Ülgün'ün doğusuna doğru ilerleyecektir.

Osmanlı askeri ile Karadağ askerinin Majura'dan Ülgün'e hareketleri sırasında Karadağ kumandanı Majura dağının zirvelerinde bulunan siperleri işgal için bir miktar asker sevk edecek ve bu askerler tepeyi, kasabayı ve kazayı ondan teslim alacaktır. Karadağlılar Türk askerlerine 50 adım mesafeye kadar yaklaşınca Osmanlı askerleri tepeyi terk edecek ve Ülgün İşkodra yoluna girecektir. Karadağ askerleri bu sürede Majura'daki siperler ile Cervenî Kamen noktasını dahi işgal edeceklerdir. Osmanlı askerleri, 26 Kasım'ı 27 Kasım'a bağlayan gece Chinguerk tepesinden geçeceklerdir. Karadağlı birlikler ise Pistol'a kadar olanları takip edecekler, tepeyi ve Pistol'u teslim alacaklardır.

Majoura'nın bütün yerlerini Cervenî Kamende dâhil olmak üzere o Cuma alacaklardır. O gün bütün birlikler büyük devletler tarafından belirlenen sınırın gerisinde bulunacaklardır. Aynı zamanda Karadağlılar Buyana nehrinin sağ tarafını işgal edeceklerdir. Cuma günü öğle vakti Karadağ kumandanı, Mala ve Jelîa Gorana yerleşim yerlerini gidecektir. Dervîş Paşa Karadağ kumandanından gelen bilgiyi cuma akşamı alır almaz Osmanlı birliklerini gönderecek ve burayı tahliye

ederek Karadağ birliklerine verilmesine sağlayacaktır. Ülgün'ün Karadağ'a teslim edildiğine dair tutulan tutanak Karadağ kumandanına imzalatılarak, İşkodra kumandanlığına gönderilecektir. Karadağ delegesinin talebi üzerine, Osmanlı delegesinin tesliminin sonuna kadar Karadağ delegesinin beraberinde bulunmak üzere cuma günü sabah 10'da iki Türk memur gönderilecektir.⁶¹

26 Kasım gecesi Karadağlılar Ülgün'e girmiş, aynı gece karar büyük devletlerin sefirlerine bildirilmiştir. 5 Aralık 1880'de tarihinde de donanma gösterisi sona ermiştir.⁶²

Sınır konusunda Osmanlı Devleti'nin Avrupalı Devletler ile hareket etmesi Arnavutluk'un bir kısmının Karadağ'a geçmesine neden olmuştur. Bundan dolayı Arnavutluk'ta yeniden bir hareketlilik başlamıştır. Prizren Birliği'nin maliye şubesi şefi olan Süleyman Vokş, beraberindeki Arnavut gönüllüleri ile 4 Ocak'da Üsküb, 18 Ocak'da Priştine ve 21 Ocak 1881'de Mitroviça'ya girmiş ve bütün şehirleri işgal etmiştir.

Süleyman Vokş, Arnavutluk'un siyasi birliğini sağlamak için çağırdığı bütün delegeleri Debre'de toplatmıştır. Müftü vasıtasıyla Debre'deki toplantılardan haber alan Osmanlı Hükümeti Derviş Paşa'yı Arnavutluk'un ıslah edilmesi için memur olarak görevlendirilmiştir.⁶³ Nisan 1888'de Üsküb'e ulaşan Turgut Derviş Paşa, Arnavut ittifak liderleri ile konuşarak onları vazgeçirmeye çalışmıştır. Ancak İttihat liderleri, Derviş Paşa ile anlaşmayı kabul etmeyince iki taraf kuvvetleri arasında çatışma başlamış ve İttihat Arnavut kuvvetleri bozguna uğratılmıştır. Derviş Paşa'nın başına karşılık 50 lira ödül koyan Abdül Freşeri Bey, Elbasan'da yakalanarak Prizren'e oradan da İstanbul'a gönderilmiş ve müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır. Arnavut kuvvetlerinin diğer liderlere ise dokunulmamıştır, kendileri Osmanlı Devleti'ne sadık kalacaklarına yemin etmişlerdir.⁶⁴

⁶¹BOA.A.DVN.MKL. 20/7 1298.S.24 (26.01.1881).

⁶²Özcan, a.g.e., s. 281.

⁶³Temizer, a.g.t., s. 54.

⁶⁴Bartl, a.g.e., s. 216-217.

Sultan II. Abdülhamid Prizren Birliği'nin muhafazakâr üyelerini mevki ve makamla ödüllendirmiştir. Böylelikle Arnavutların özerkliği meselesi hem Batılı devletlerin statükocu politikalarının buna izin vermemesi hem de Sultan II. Abdülhamid'in Müslüman tebaası arasında bir parçalanmaya izin vermek istememesi gibi nedenlerden dolayı gerçekleşemeyen bir proje olarak kalmıştır.⁶⁵

Prizren İttifakı dağılmış ancak Arnavutlarla Karadağlılar arasındaki sınır çatışmaları bitmek bilmemiştir.⁶⁶ Bu tarihten itibaren binlerce insanın ölmesine sebep olan çatışmalar olmuştur. Çatışmaların nedeni otlak meselesi ile kan davası gibi görünse de asıl neden dağlık olan bölge de kısıtlı tarım topraklarına sahip olma ve Karadağ'ın önemli stratejik noktalarını ele geçirme arzusu olmuştur. Skolar ve Velika köyü meseleleri bunlara örnek gösterilebilir.⁶⁷

Aslında Osmanlı Devleti, bu kararı kabul etmek istememesine rağmen büyük devletlerin şiddetli baskılarına dayanamamıştır.⁶⁸ Sonuç olarak, Ülgün Karadağlılara verilirken, yeni bir göç akışı başlamış ve muhacirlerin emlakleri ve borçları meseleleri yeni sorunlara neden olmuştur.⁶⁹

⁶⁵Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ (Ed.), *Balkanlar El Kitabı I. Cilt: Tarih*, Akçağ Yayınları, Ankara 2017, s. 563.

⁶⁶Berlin Antlaşması'ndan sonra yaşanan sınır olayları Katolik ve Müslüman Arnavutların bir araya gelmesi ve Arnavut milliyetçiliğine katkıda bulundu. Bkz. Çelik, (2012: 143)

⁶⁷Yağcı, a.g.m., s. 184.

⁶⁸Mustafa Gençoğlu, "II. Abdülhamid Döneminde, Karadağ- İşkodra Sınırının Güvenliği Meselesi", *Uluslararası Balkan Sempozyumu: 5-7 Ekim 2012 Burdur: Bildiriler*, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Isparta 2013, s. 156.

⁶⁹Özkan, a.g.m., s. 89.

2. GÖÇ

Balkan topraklarından ilk kopmalar, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin devamında imzalanan Berlin Anlaşması ile meydana gelmiştir.⁷⁰ Bu savaş sırasında Osmanlı Devleti'nden teker teker ayrılan topraklarda yaşanan saldırı ve zulümler, yarım milyon kadar Türk'ün yurtlarını terk etmelerine, Doğu Rumeli, İstanbul ve Rodop başta olmak üzere göç etmelerine neden olmuştur. Berlin Antlaşmasıyla bağımsızlığını kazanan Balkan devletlerinden biri de Karadağ olmuştur. Karadağ'a Osmanlı-Rus Harbi ardından imzalanan Berlin Antlaşması ile sınırlarına dâhil olan Nikşik, Kolaşin, Jablyak, İşbuz, Zeta, Podgoritsa, Bar, Mrkoyeviçi, Zaboyana ve Krayina bölgelerindeki Boşnak ve Arnavut nüfus hicret etmiştir. Bu göçler ile, bölge nüfusu 43.000'den 12.000'e gerilemiştir.⁷¹

Berlin Antlaşması'nın ardından göç etmek durumunda kalan göçmen sayısı hususunda net bir bilgi yoktur. Dönemin şartlarından dolayı kimsenin yoldaki göçmenlerin sayısını saymasına imkân yoktu. Ancak muhacirlerin yerleşimi sağlandıktan sonra muhacirlerin sayısı belirlenebilmiştir. Avrupa ve Osmanlı kaynaklarında tahmini muhacir sayısı 1.250.000 ile 1.253.500 arasında verilmektedir.⁷²

2.1.Göç Sebepleri

Prens Nikola, Karadağ bağımsızlığını kazanmadan önce, Balkanlar'da dini açıdan en hoşgörülü yönetici olarak bilinmekteydi. Bu hoşgörünün en önemli göstergesi ise 1876 yılında ilan etmiş olduğu "*Hersek Halkına İlan*" isimli bildirisi ile Müslüman halka karşı gösterdiği tutumdur.⁷³ Bağımsızlık sonrasında ise,

⁷⁰Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Savaşı Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara 1990, s. 7.

⁷¹Safet Bancoviç, *Müslümanların Karadağ'dan 19. Yüzyıldaki Göçü*, H. Kolaşinli (Der.), *Muhacirlerin İzinde*, Otorite Yayınları, Ankara 2012, s. 23.

⁷²Sezer Arslan, *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2008, s. 49.

⁷³Özcan, a.g.e., s. 236.

Nikola'nın evvelce gösterdiği tüm iyi niyetine karşın, Karadağ'da iskân eden Müslümanlar tamamen istekleri dışında göç etmek kalmışlardır. Karadağ'dan ayrılan göçlerin nedenini dört esas üzerinde toplayabiliriz. Bunlar; Karadağlıların baskıları, dini baskılar, askerlik meselesi, eğitim meselesi ve ekonomik sorunlardır.⁷⁴

2.1.1. Karadağlıların Baskıları

Karadağlıların, Müslüman halkı göç ettirmek istemelerinin bir nedeni ise, Müslümanların Karadağlıların zihnindeki olumsuz imajdır. Müslümanlara karşı gösterilen bu tutum yalnızca dini temelli değildir. İslam dinini kabul edilenlerin zamanla Türkleşmiş olmaları algısından da kaynaklanmaktadır.⁷⁵ Karadağ'da, Müslümanlar (Türkler ve Boşnaklar) 18. yüzyılın başında dahi “can düşmanı” olarak adlandırılmaktaydı.⁷⁶

18. yüzyılın başında Karadağ'daki Müslüman halkın bir kısmı katledilirken, önemli bir kısmı da göç etmek mecburiyetinde kalmıştır. Karadağlıların 1707-1709 yıllarında Müslümanlara karşı yaptıkları katliamlar ispatlanamamış fakat yapılan katliamlar halk arasında yayılmıştır.⁷⁷ Bu katliamlardan sonra gerçekleşen göç hareketleri 93 Harbi ile başlayan Müslüman göçlerinin başlangıç safhasını oluşturmuştur. Karadağ'daki ilk katliamların ardından Müslüman nüfus, Nikşik, Podgoritsa, Kolaşin, Berane, Plav, Gosine, Ülgün ve Bar gibi çeşitli yerlere göç etmek durumunda kalmışlardır.⁷⁸ Bu yerlerin 93 Harbi'nden sonra Karadağ'a bırakılmasının ardından Müslüman halkın (Türk, Boşnak ve Arnavutlar) büyük bir kısmı Karadağ tabiiyetini kabul etmeyerek, Kosova, Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Sancak'a göç etmeye başlamıştır.⁷⁹ Bu tarihlerde sadece Balkanlar'dan 1.250.000

⁷⁴Abidin Temizer, *Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1853-1913)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2013, s. 95.

⁷⁵İlkay Erken, *İşkodra Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı (1876-1912)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2014, s. 104.

⁷⁶Özcan, a.g.e., s. 350.

⁷⁷Temizer, a.g.t., s. 68.

⁷⁸Temizer, *Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1878-1912)*, s. 69.

⁷⁹Yağcı, a.g.m., s. 184.

ila 1.253.000 arası Müslüman kendi istekleri ya da zorunlu olarak Anadolu'ya göç etmiştir.⁸⁰

Berlin Antlaşması ile bağımsız olan Karadağ'dan çok sayıda Müslüman göç etmiştir. Özellikle II. Abdülhamid döneminde Karadağ ile sağlanan iyi ilişkiler akabinde hicret eden Müslümanların malları sorunu iki ülke arasında kabul edilen anlaşmalar ve düzenlemeler ile çözülmeye çalışılmıştır. Sonrasında yaşanan gelişmeler ise Rusya'nın güdümündeki bu topraklardan Müslümanların gönderilmesi için beklenen fırsatı sunmuştur. Bağımsızlığını kazanan Karadağ'ın izlediği nüfus politikası ve baskılardan dolayı çok sayıda Müslüman halk göç etmek zorunda kalmıştır.⁸¹ Rusya da kendi çıkarlarını sağlamak için, Karadağ'ın nüfus politikasına destek vermiştir. Nitekim Rusya Balkanlar'da Slav Birliği'ni kurmanın peşindeydi. Bu emelini gerçekleştirmek için de Balkanlarda yaşayan ve Slav olmayan unsurları Slavlaştırmalıydı. Bu, Hristiyan unsurlar için uzun vadede mümkün gibi görünüyordu ancak bölgede büyük bir nüfusa sahip olan Müslüman toplulukları için imkânsızdı. Bu nedenle Rusya Balkanlardaki Türkleri yani Müslümanları soykırıma tabi tutarak veya göçe zorlayarak amacına ulaşmaya çalışmıştır.⁸²

Rusya, bu amaçla Balkanları Müslüman nüfustan temizlemek için fırsat kolluyordu. Berlin Antlaşması neticesinde Karadağ'da yaşanan sorunlar, Rusya için önemli bir fırsat olmuş, bölgede yaşayan Müslümanları göçe zorlamak için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Karadağlıları kışkırtarak onlara silah dağıtması Müslümanları göçe zorlamanın bir yoluydu. Örneğin, Rusya'dan aldıkları silahlar ile toplanıp çeteleşen Karadağlılar⁸³, Kolaşin'in Basiloyik köyü ahalisinden birini köyüne giderken sağ elinden tüfekle yaralamışlardır. Bunun yanında bu çeteler bir seneden beri Müslümanlara karşı zalimce eylemlerde bulunmuşlardır. Bu durum orada yaşayan İslam ahalisinin paniğe kapılmasına ve Karadağlılardan intikam almak üzere

⁸⁰Yakup Ahbab, "93 Harbi Sonrası Bulgar Muhacirlerinin Üsküp Sancağı'nda İskânı", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 3, sayı: 5, 2016, s. 3.

⁸¹Firdevs Temizgüney, "Balkanlar'dan Gelen Müslüman Göçmenlerin Malları Sorununa Bir Bakış (1913-1918)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 18, sayı: 3, 2014, s. 58.

⁸²Mark Mazower, *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, (Çev: Ayşe Ozıl), Alfa Yayınları, İstanbul 2017, s. 40.

⁸³ Temizer, a.g.t., s. 68.

toplanmalarına neden olmuştur. Ancak Müslümanlar nasihatler ile teskin edilmiştir.⁸⁴

Karadağlılar ise Berlin Antlaşması'ndan sonra Müslümanlara göç etmeye zorlamak için çeşitli baskılar yapmışlardır. 1879 yılında Mikoviç kazası ahalisinin hayvanlarını otlatmak üzere Palasınca yaylasında olan Mizkobroz isimli yerdeki kulelere gideceklerini haber olan Karadağlılar, sınırın belirlenmediğini söyleyerek bu yere gitmelerine rıza göstermediklerini ve eğer yapılan ikazlara rağmen giderlerse kargaşa çıkaracaklarını söyleyerek Müslümanları tehdit etmişlerdir.⁸⁵

Karadağlıların Berlin Antlaşması'ndan sonra Müslüman sakinleri dışlamaları ve hoşnutsuz davranışları nedeniyle birçok Müslüman İşkodra'ya göç etmiştir. Özellikle Podgoritsa ve civarındaki köylerdeki Müslümanları İşkodra'ya göç etmeleri için zorlamışlardır. Öyle ki Karadağlılar, mollalar ve ileri yaşlardaki erkekler hariç herkesin Karadağ kalpağı takması konusunda Müslümanları zorlamış, bunun üzerine 1880 yılında iki gün içerisinde Podgoritsa ve komşu köylerden 600'den fazla aile hicret etmek zorunda kalmıştır.⁸⁶ Zaten Podgoritsa'nın nüfusu 6.600'di ve bu nüfusun %70'i Müslüman'dı. Ancak Karadağ hâkimiyetinden sonra Müslümanların %66'sı göç etmek durumunda bırakılmıştır. Bar kasabasının durumu da Podgoritsa ile aynıydı. 5000 kişilik nüfus, yapılan göçler neticesinde 1823'lere kadar düşmüştür.⁸⁷ Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Karadağ'a bu muamelelerden dolayı tepki göstermiştir. Podgoritsa göçmenlerin yetkilileri tarafından İşkodra İmparatorluk makamlarına gönderilen bir dilekçede, Karadağ makamlarının anlaşmalarının aksine Podgoritsa, İşbuz ve Zablyak göçmenlerine ait malların gelirlerine el koyduğunu, yüzlerce evden oluşan nüfusa karşı her türlü taciz ve aşağılamayı yaptıklarını ve Osmanlı uyuğuna ilişkin söz konusu bölgelerde üç yıl daha kalmaları gerektiğini, nihayetinde tüm pasajları kapattıklarını ve kırk gün kadar kırk kişiyi hapsedtiklerini belirtmiştir. Bu nedenle

⁸⁴BOA.HR.TH. 214/69 21.07.1898.

⁸⁵BOA.HR.TH. 32/15 21.07.1879.

⁸⁶Bilal N. Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri, C.II, Ankara 1989, s. 156-157.

⁸⁷Yağcı, a.g.m., s. 184-185.

dilekçe sahipleri, bu şiddet eylemlerine son verilmesi ve göç etmek isteyen sakinlere karşı tüm engellerin kaldırılması çağrısında bulunmuşlardır.⁸⁸

Karadağ'a bırakılan Podgoritsa Müslüman ahalisi de Karadağlı memurlardan gördükleri kötü muameleden dolayı hicret etmek istemişler ve 40 hanede 200 nüfus harekete hazırlanmışlardır. Kendilerinin Aydın ve Kastamonu vilayetlerinden birinde uygun bir yere yerleştirilmesini talep etmişlerdir.⁸⁹

Ülgün'ün Karadağ'a teslim edilmesine karar verilmesinin ardından halka iki seçenek sunulmuştur. Birincisi Osmanlı hâkimiyetini kabul ederek Osmanlı topraklarına göç etmek, ikincisi ise Karadağ hâkimiyetini seçerek Ülgün de kendilerine ait topraklarında yaşamaya devam etmektir. Osmanlı Devleti göç etmek isteyen göçmenlere Osmanlı askerinin yardımda bulunacağını, taşınabilir eşyaları ile Osmanlı sınırına göç edebileceklerini bildirmiştir. Ülgün halkı önce her iki seçeneği de kabul etmeyerek, Debre ve İşkodra halkının yardım ve destekleri sayesinde ayaklanmışlardır. Ancak ayaklanma herhangi bir netice vermemiştir. Bunun Osmanlı Devleti bölgeye asker göndererek, Ülgün'e ikinci seçeneği hatırlatmıştır. Ülgün'ün tahliye edilmesi ve halkın toplanabilmesi için süre verileceğini ve kimsenin zarar görmesine müsaade edilmeyeceğini de bildirmiştir. Ancak Ülgün'ün teslim edilmesi ve topraklarından ayrılmak istemeyenlerin Karadağ hâkimiyetini kabul etmelerine rağmen mesele çözülmemiştir. Karadağlılar, göç etmeyen Müslümanlarında gitmesi için ellerinden geleni yapmışlardır.⁹⁰

Karadağlıların istila fikri ile sürekli silahlanarak Müslümanlara saldırımları en önemli göç nedenlerinden biriydi. Dağlıların Berane, Gosine ve Plav taraflarına ansızın saldırdığına dair haber alınmış ve haberin doğruluğu teyit edilince de halk harekete geçirmiştir. Buraların ahali silah, asker ve cephane doldurmaya başlamıştır.⁹¹ Düşman işgaline uğrayan Kolaşin, Berane, Gosine, Plav, Yakova gibi yerlere ilaveten Priştine'ne de saldıracakları haberleri üzerine Müslümanlar

⁸⁸Şimşir, a.g.e., C.III, s. 307-308.

⁸⁹BOA.A.MKT.MHM. 514/30 1319.Ca.04 (19.08.1901).

⁹⁰Abidin Temizer, "Karadağ'da Öteki Sorunu: Müslümanlar", *History Studies*, cilt: 5, sayı: 3, Haziran/Temmuz 2013, s. 235.

⁹¹BOA.A.MKT.MHM. 734/30 1329.Ra.13 (14.03.1911).

endişe ve paniğe kapılmışlardır.⁹² Bunun üzerine bu bilgelerin kurtarılması için Yakova ve İpek'te eli silah tutan Müslümanlar yardıma gitmişlerdir. Gosine'deki bu gelişmeler üzerine halkın önemli bir kısmını İşkodra'ya göç ettirilmeye mecbur bırakılmıştır.

Karadağlıların, Müslüman halkı göç etmeye zorlamak için yaptıkları baskılar 1887 yılında yoğunlaşmaya başlamıştır. 12 tabur askerle Podihke ve Martonik köylerini istila ederek ve Pola nahiyesinden Tara nehrinin beri tarafa geçmek isteyen halka ateş ederek telef etmişlerdir. Muhasaranın nedeni, Berlin Antlaşması'na göre bu nahiyelelerin Tara Nehri'nin sol tarafındaki arazilerinin Karadağ'a bırakılmış olmasıydı.⁹³ Ancak Karadağ Prensi bu olayı inkâr etmiştir. 12 değil 2 tabur asker olduğunu, Karadağ askerlerinin zalimce hareketlerde bulunmadığını bu askerin ancak Tara Nehri'nden geçen Müslümanlar tarafından gelen taarruz üzerine kurşun atmaya başladıklarını belirtmiştir.⁹⁴ Burada yaşayan Müslüman Arnavutlar topraklarından ayrılmak istememişlerdir. Muhasara sırasında bazı çocuklar, Tara Nehri'ne atlayarak karşı tarafa geçmek istemişlerdir. Akrabaları çocukları sudan çıkarmak için yardıma geldikleri sırada, Karadağlı askerlerin ateşine maruz kalmışlar ve 5 kişi öldürülmüştür. Cenazelerini toplamaya gelen 30-40 kişilik toplulukta aynı şekilde saldırıya uğramıştır. Bu olaydan 5 gün sonra, Podihke yakınlarındaki bir köyü basarak 1 kişiyi öldüren dağlılar köyü yakmışlar ve halkı Karadağ'ın tabiiyetini kabul etmeye zorlamışlardır. Karadağlılar bu katliamları Balkan Savaşları sırasında işgal ettikleri Arnavutluk sınırları içindeki köylerde de devam ettirmişlerdir. Onların katliamları üzerine on binlerce Müslüman İşkodra ve diğer yerlere göç etmek zorunda kalmıştır.

Gosine'de yaşanan bu olaylar Akova ve Kolaşin'de de meydana gelmiştir. Pihke ve Pola muhasarası sürerken Dağlıların Akova ve Kolaşin'e doğru harekete geçtikleri söylentileri üzerine burada yaşayan Müslüman ahali evlerine kapanarak yardım beklemişlerdir. Pola'daki kuşatmadan kaçabilen bazı Müslümanların Kolaşin'e gelerek yardım talep etmeleri üzerine 2.000 Kolaşinli evlerinden çıkarak yardıma

⁹²BOA.A.MKT.MHM. 742/1 1330.Za.10 (21.10.1912).

⁹³Temizer, Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1878-1912), s. 70.

⁹⁴ BOA.Y.PRK.HR. 9/52 1303.B.03 (07.04.1886).

gitmişlerdir. Fakat ellerinde dağlılarla çatışacak kadar silah olmaması ve Akova kaymakamıyla halkın önde gelenlerinin araya girmesi neticesinde Kolaşinliler yardıma gitmekten vazgeçmişlerdir.

Karadağlılar, Pola muhasarasından ardından Birlovik köyüne de saldırmışlar ve buradaki halka Karadağ tabiiyetini kabul etmelerini yönünde baskı yapmışlardır. Karadağ tabiiyetini kabul edenlerin yerinde kalmaya devam edeceklerini, etmeyenlerin ise göç etmelerini söylemişlerdir. Halk bu teklifi reddetmiştir. Bunun üzerine halkın çoğunluğu göç ederken, geri de kalan kısmı da göç etmek üzere hazırlıklara başlamıştır.

Karadağlıların Müslüman sakinleri göç ettirmek için kullandıkları bir diğer yöntem ise, Hristiyan ahaliyi yanlarına çekerek Müslümanlara karşı kullanmak olmuştur.⁹⁵ Bunun en önemli örneği ise “Berane Olayı” dır. Kosova’ya bağlı olan Berane Karadağ-Osmanlı sınırında bulunan bir bölgedir. Karadağ’ın kuzeydoğusunda yer alan ve sınırların belirlenmesiyle birlikte ise Osmanlı tarafında kalan bir kazadır.⁹⁶ Karadağ tarafından dağıtılan silah ve cephane şımartılan Beraneli Hristiyanlar, birtakım aldatmalarla isyana teşvik edilmişlerdir. Üsküp ve Köprülü tarafından iki tabur askerde Beraneli Hristiyanlara katılmışlardır.⁹⁷ Çünkü Berane’deki Hristiyan köyleri Osmanlı askerlerinin kulelerinin bulunduğu dağların eteğinde ve sınıra yakın mevkide olduklarından dolayı Karadağ’da kendilerine dağıtılan silah ve cephanelerin gizlice sınırın beri tarafına nakil edilmelerini kolaylaştırmışlardır.⁹⁸ Osmanlı Devleti’nin Çetine Sefiri, Karadağ Hükümeti’nin daima sulh taraftarı göründüğünü ancak Kolaşin ve Beranede’ki Hristiyanları Karadağ’a çağırarak, onlara silah, cephane, top gibi savaş aletleri dağıtarak ve kendilerine Osmanlı İmparatorluğu’na karşı olumsuz düşünceler aşilayarak talim ve terbiyeden geçirdiklerini Hariciye Nezaretine bildirmiştir.⁹⁹ Daha sonra Karadağlılar sınırı aşarak, Berane’yi muhasara altına almışlardır. Ardından Hristiyanlarında

⁹⁵Temizer, Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1878-1912), s. 70-71.

⁹⁶Özcan, a.g.e., s. 302.

⁹⁷BOA.DH. MKT. 1377/106 1304.S.14 (12.11.1886).

⁹⁸BOA.Y.PRK.UM. 41/57 1315.Za.03 (26.03.1898).

⁹⁹BOA.BEO. 4059/304397 1330.B.22 (07.07.1912).

kendilerine katılmasıyla birlikte kasabadaki sınır kulelerini ve arkalarındaki köyleri yakmışlar, içindeki Osmanlı askerlerini öldürmüşlerdir.¹⁰⁰

Gosineli Müslümanlardan biri de Karadağlılar tarafından pusuya düşürülerek katledilmiştir. Bu olaydan iki gün sonra da Karadağlıların Arnavut Katolik ahalisi aleyhine yeni bir takım kan dökücü eylemlere kalkışmışlardır. Koçi nahiyesine dağlılarından oluşan bir grup, Gosine civarında Arnavut çobanlar üzerine ateş açmış ve aralarında Katoliklerinde olduğu 12 kişiyi katletmişlerdir. Karadağlıların bu kan dökücü tecavüzleri sırasında, Rus müfsitlerinden ve İpek'in ileri gelen kişilerinden Hacı Zeynel Efendi, en nüfuz sahibi Arnavut reislerini Karadağlılar aleyhine isyana teşvik ettirmiştir.¹⁰¹

Kolaşin de Hristiyan-Müslüman çatışmasının yaşandığı diğer bir yerdir. Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında hırsızlık meselesinden dolayı, bir çatışma yaşanmış ve Karadağlılar dört- beş taburluk bir kuvvetle çatışmaya katılmışlardır. Bu çatışmalar neticesinde 40'a yakın Müslüman köyü yakılmıştır. Ardından Müslümanların eşyalarını ve hayvanları da gasp eden Hristiyanlar, Karadağ'a kaçmışlardır.¹⁰²

Tuz kazasına bağlı Kalimendli ahalisiyle, Karadağ'ın Triyeçe ahalisi çeşitli kavgalar meydana gelmiştir. Bunlardan biri de 15-16 yaşlarında Nikol Miras adında bir çoban hayvanlarını Osmanlı sınırları dahilindeki merasında otlatırken Triyeçe ahalisinden birkaç kişi tarafından silahla saldırıya uğramıştır. Civarda bulunanlar silah sesini duyunca yardıma koşmuş ve bunun üzerine olay karşılıklı çatışmaya dönüşmüştür. Kalimendliler kaç durumunda kalmış ve Triyeçeliler de bunları takip etmiştir. Bu sırada civarda bulunan dört tane Kalimendlili çoban derhal olay yerine gelir kavgaya karışmışlardır. Triyeçelilerde büyü bir kalabalıkla Kalimendlilerin etrafını kuşatmış, beraberinde iki taraf ahalisi de çoğalmış ve çarpışma yaşanmıştır. Dağlılar öldürdükleri kişilerden birinin dudaklarını ve burnunu kesmişlerdir.¹⁰³

¹⁰⁰Özcan, a.g.e., s. 302.

¹⁰¹BOA.A.MKT.MHM. 501/5 1308.M.18 (03.09.1890).

¹⁰²Temizer, Karadağ'da Öteki Sorunu: Müslümanlar (1878-1913), s. 232.

¹⁰³BOA.A.MKT.MHM. 601/10 1311.L.08 (14.04.1894).

Karadağlılar İşkodra'nın Tuz kazasına da saldırmışlardır. Burada dağlılar iki çobanı katletmiş, Huşalılar da bir dağlıya saldırmışlardır. Bunun üzerine dağlılar topluca Mitagoz karyesine ilerleyerek 8 Müslümanı yaralamış ve 3 Müslüman'ı da öldürmüşlerdir. Bu saldırıya karşı kayıtsız kalamayan Müslüman ahalide karşılık vermiş, dört dağlıyı öldürmüş ve üçünü de yaralamışlardır.¹⁰⁴ Dağlılar, Müslümanları göç etmeye mecbur etmek için sadece onların canlarına kastetmemişlerdir. Zaman zaman Müslümanlara ait mallara da saldırmışlardır.

Karadağ'da çıkarılan bazı kanunlar nedeniyle de Müslüman halk göç etmiştir. Karadağ'da kabul edilen 6 Aralık 1905 tarihli Anayasa Müslümanların göç etmesini arttıran nedenlere örnek gösterilebilir. Anayasa'da Karadağ'ın resmi dini olan Ortodoksluk ile İslam dini eşit hale getirilmiştir. Buna göre; Müslüman halk iç yönetim ve idare hususlarında devletin denetiminde bir özerkliğe sahip olacaktır. Müslüman cemaatin başında bir müftü bulunacaktır ve Halk Meclisi'nde cemaati resmi olarak temsil edecektir. Cemaat kamu eğitimi ve dini işler, yabancı ülkelerin yetkilileriyle bakanın izni ile ilişkiler kurup görüşmeler yapabilecektir. Bu haliyle, Müslümanlar ayrıcalıklı konumlarına karşı tecavüz edilmiş olarak düşünmüş ve binlerce Müslüman Üsküp'e göç etmişlerdir.¹⁰⁵

Karadağ maslahatgüzarı da Osmanlı Devleti'ne Müslüman Arnavutların Karadağ'a saldırdığını, Karadağlıların da birkaç kişiyi öldürdüklerini ve bazılarını da yaralamış olduklarını bildirmiştir. İntikam arayan muamelelerden korkulduğunu beyan etmiştir.¹⁰⁶

Prens Nikola, iki taraf arasında yaşanan çatışmaların bedelini bazen ülkedeki Müslümanlara ödetmiştir. Örneğin, İşbuz hududunda Osmanlı Devleti tarafından yapılan kaleye yaklaşık 700 dağlı saldırmıştır. Fakat kalede bulunan Osmanlı askerlerinin kendilerini savunmak için karşılık vermesi üzerine dağlılar ciddi sayıda kayıplar vermiştir. 700 Karadağlıdan sadece 5'inin kurtulduğu ileri sürülmüştür.

¹⁰⁴BOA.Y.PRK. DH. 7/44 1311.N.25 (01.04.1894).

¹⁰⁵Erken, a.g.t., s. 103; Temizer, Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1878-1912), s. 72.

¹⁰⁶BOA.Y.PRK.TKM. 16/3 1307.M.06 (02.09.1889).

Bunun üzerine Karadağ'daki Müslüman kadınların ferace giymeleri ve yüzlerini örtmeleri Prens Nikola tarafından men edilmiştir.¹⁰⁷

Tabiiyet meselesi de önemli göç nedenlerinden biridir. Osmanlı'da kişinin devlete olan bağlılığını anlatan tabiiyet kavramı, uyrukluk veya vatandaşlık kelimelerinin yerine kullanılırdı. Osmanlı Devleti, İslam hukukuna göre insanların tümünü tebaa olarak görmekle birlikte, Müslüman ve gayrimüslim olarak iki grupta değerlendiriliyordu. Müslümanlar, Osmanlı İmparatorluğu sınırları dışında yaşasalar bile “Zillillahi fil-arz” unvanının gereği olarak, halifenin yani Padişahın himayesinde kabul ediliyorlardı. Gayrimüslimler ise Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında yaşadıkları sürece “Ehl-i Ahd” veya “Ehl-i Harb” olarak tanımlanıyorlardı.¹⁰⁸

Osmanlı Devleti'nin uzun yıllardır meşgul eden tabiiyet meselesi, kapitülasyonların getirdiği muaf durumlardan faydalanmak isteyen gayrimüslim tebaanın, yabancı devletlerin himayesi altına girmesiyle başlamıştır. Bu mesele, 19. Yüzyılın başlarında Fransız İhtilali'nin de etkisiyle ulus-devletlerin kurulması ile uyruk tanımlarının yapılması ve tabiiyet değiştirme şeklinde farklı bir boyuta ulaşmıştır.¹⁰⁹

Karadağ ile Osmanlı Devleti arasındaki tabiiyet sorunu ise 93 Harbi ile ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Karadağ destekçisi Hristiyanlar ile Karadağ sınırları içerisinde kalan Müslümanların tabiiyet meselesi iki taraf arasında çatışmalara neden olmuştur.¹¹⁰ Padişah tarafından görevlendirilen Besim Efendi Karadağ'da yapılan araştırmalar ve seyahatler neticesinde Nikşik'te 750 hane Müslüman varken 20 hane kaldığını, Kolaşin'de 300 haneden 30, Berane'da keza 20 hane kaldığını ve göç etmeyip yerinde kalan Ülgün ahalisi ile Podgorica'da kalan 8 bin nüfus ki toplam 8500 kişi kaldığını bildirmiştir. Berlin Antlaşması'ndan sonra bağımsızlığını kazanan Karadağ'da kalan bu Müslüman ahali Padişah'a

¹⁰⁷ Temizer, Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1853-1913), s. 108-109.

¹⁰⁸ İbrahim Serbestoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Tabiiye Sorunu*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2010, s. 1-5.

¹⁰⁹ Tuğrul Özcan, “Osmanlı Kimdir? Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 11, sayı: 1, Nisan 2014, s. 185.

¹¹⁰ Temizer, Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1853-1913), s. 97.

sadakatlerini bildirmişlerdir. Öyle ki, Besim Efendi Bar, Podgoritsa, Nikşik ve İşbuz taraflarında iken oralarda kalan Müslüman halkında padişaha sadık olduğunu belirtmiştir. Kolaşin, Nikşik ve İşbuz camilerinin tamir ve inşasının yerine getirilmesi, muhtaç olanlara sadaka ve şehir kalkına lütuflar verilmesi gibi meseleler de burada kalan halkın padişaha bağlılıklarını sağlamlaştırmıştır. Hatta Besim Efendi bu hususa dair bazı ileri gelen Müslümanlar ile görüştüğünde, Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında herhangi bir savaş olması durumunda buradaki ahali Karadağ'ın tarafında olmaya mecbur edilir ise hepsi hicret edeceklerini ve burada kalan emlak ve arazilerini derhal satacaklarını bildirmişlerdir.¹¹¹

Karadağ'ın esas sorunu tabiiyet meselesi değildi. İstraniçe köyünde yaşananlar dağlıların Karadağ'daki Müslümanlarla çatışmanın nedenini ortaya koymuştur. İstraniçe halkı hicret etmek yerine Karadağ tabiiyetini kabul etmişlerdir. Ancak, Karadağlılar buraya saldırarak, Berlin Antlaşması gereğince buranın kendilerine verilmiş olduğunu ve Müslüman halkın Karadağ kanun ve adetlerine uymalarını, ancak bu şekilde serbest bir şekilde ibadet edebileceklerini bildirmiştir. Bunun üzerine İstraniçe halkı bu şartı reddederek Kolaşin, Akova ve Trgovište kazalarına göç etmişlerdir. Bu zorla göç ettirme teşebbüsleri, Müslümanların Karadağ'ın tabiiyetini kabul etmesinden ziyade, Karadağlıların onların emlaklerini ele geçirme isteklerini göstermiştir.¹¹²

93 Harbi'nden sonra tabiiyet meselesinde Osmanlı ve Karadağ'ın tutumları belirleyici olmuştur. Karadağ'dan Osmanlı Devleti'ne göçenlerin hepsi Müslüman değildir. Osmanlı Devleti, kendi tabiiyetine geçmek isteyen Karadağlılarla vergi indirimi, asker bakayasası affı, ev ve iş imkânı sağlamıştır. Özellikle Karadağ'daki tarım arazilerinin kıtlığı yüzünden müşkül olan Hristiyan Karadağlılar Osmanlı topraklarına göç etmeyi tercih etmişlerdir. 1893 yılında İşkodra Vilayetinden Dâhiliye Nezaretine, İşkodra'ya hiç Hristiyan halkın gelmediğini, aksine buradaki Hristiyan halkın Osmanlı Devleti'ne göç ettiğine dair bilgi verilmiştir. Yine 1905 yılında Karadağ'ı terk ederek Osmanlı Devleti'ne göç etmek için başvuran 2

¹¹¹BOA.Y.PRK.EŞA. 4/31 1301.N.09 (03.07.1884).

¹¹²Temizer, Karadağ'daki Öteki Sorunu: Müslümanlar (1878-1913), s. 228.

Hristiyan ahalinin talepleri kabul edilmiş ve Tiran kazasında uygun bir yere iskânları sağlanmıştır.¹¹³

Osmanlı tebaasından olup suç işleyen bazı kimselerde, kanunlardan kaçmak amacıyla Karadağ tabiiyetine geçmek istemişlerdir. Fakat Osmanlı Devleti, bu kimselerin tabiiyetlerine izin vermediği gibi işledikleri suçların cezasını da vermiştir.¹¹⁴

Müslüman ve Karadağ ahalisi arasında yaşanan kan davası da göçün nedenleri arasındadır. Kan davalarını sona erdirmek ve asayiş sağlaması için iki taraf arasında karma bir komisyon kurularak birtakım tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Asayiş ve emniyetin sağlanmasına yönelik ıslahat ve tedbirlere dair ne lazım gerekiyorsa yapılması için yerli memur ve kumandan ile ne lazım geliyorsa kararlaştırılacak ve sonuçları açıklanarak vilayete buyrulacaktı. Asayiş ve güvenliğin sağlanması için hudut yönünde birtakım yerler inşa edilmesi, yerli memurların maaşlarının artırılması, Kolaşin kazası merkezinin şimdiki bulunduğu yerden ziyade daha yakın bir mevkide kurulması için yeniden inşası ve daimî olarak Akova ve Mukavaç'ta 2 tabur Osmanlı askeri bulundurulması gibi kararlar alınmıştır. Ancak alınan tedbirler bir neticeye varamamış¹¹⁵ ve kan davası yüzünden ölümü bekleyen aileler, çözümü Osmanlı Devleti'ne hicret etmekte bulmuştur.

Osmanlı-Karadağ arasındaki tabiiyet sorunun bir diğer kolu da Karadağlı işçi göçleridir. Osmanlı Devleti'nde çalışan Karadağlılardan bazıları işlerini kaybetmemek, ekmek parası kazanmak veya geçimlerini sağlamak maksadıyla Osmanlı tabiiyetine geçmişlerdir.¹¹⁶

2.1.2. Dini Baskılar

Karadağlı Müslümanların göç etme nedenlerinin bir diğeri ise yapılan dini baskılardır. Karadağ Hükümeti milli bir devlet düzeni istiyordu. Bu yüzden Müslümanlar ya buna adapte olacak ya da göç edeceklerdi.

¹¹³Erken, a.g.t., s. 105.

¹¹⁴Temizer, a.g.m., s. 229.

¹¹⁵BOA.A.MKT.MHM. 604/8 1309.Za.04 (31.05.1892).

¹¹⁶Özcan, a.g.e., s. 353.

İşbuz ve Podgoritsa'nın Karadağ'a terk edilmesinden iki gün sonra Müslümanlar İşkodra'ya göç etmişlerdir. Çünkü 4 Piskoposun Rusya'dan Müslümanları vaftiz etmek için gizlice yola çıktıkları iddia edilmiştir. Bunun yanında Karadağ'a yeni ilhak olunan topraklarda mollalar ve ileri yaşlardaki erkekler hariç, herkese Karadağ kalpağı giyme mecburiyeti konulmuştur. Prens Nikola ilk başta her ne kadar bu iddiaları kabul etmese de daha sonra Karadağlıların ulusal kalpağın benimsenmesinin gerekliliği konusunda oldukça kararlı olduklarından dolayı halkın iradesini göz ardı edemeyeceğini söylemiştir. Podgoritsa ve civarından 600'dan fazla aile İşkodra'ya göç etmiştir.¹¹⁷ Ayrıca Slav dilinin Müslüman çocuklarına da zorla öğretileceği söylentileri ve şiddet hareketleri, Müslümanların göç etmelerine neden olmuştur.¹¹⁸

Balkan Savaşlarına değin süregelen dini baskılar, savaş sürecinde de devam etmiş ve önemli sayıda Müslüman'ın göç etmesine sebep olmuştur. Öyle ki, 1913 yılında Plav ve Gosine'deki Müslüman ahali, meydana gelen kanlı olaylar ve zorla Hristiyanlaştırma girişimlerinden dolayı kitleler halinde göç etmeye başlamışlardır.¹¹⁹

Osmanlı Devleti Karadağ'dan ayrıldıktan sonra, orada kalan Müslümanlar ibadet etme ve dini yükümlülükleri öğrenme hususunda sıkıntı yaşamışlardır. Müslümanlar, İslam dininin kaidelerini uygulamak ve ibadet etmek konusunda öğrenme imkânları bulunmadığı için yanlışlıklar yapmışlardır.¹²⁰ Bunun üzerine Romanya, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'da bulunan İslam ahali hukuklarının korunmasının temin edilmesi ve ibadet esaslarını herkesin anlayabileceği surette düzenlenmesiyle ilgili meclisten karar çıkmasını talep etmişlerdir. Mecliste bu taleplerini kabul etmiş ve orada bulunan İslam ahalisin haklarını koruma altına almıştır.¹²¹

¹¹⁷Şimşir, a.g.e., C.II, s. 156-157.

¹¹⁸Özcan, a.g.e., s. 351.

¹¹⁹Temizer, Karadağ'ın Öteki Sorunu Müslümanlar (1878-1913), s. 229; Serbo Rastoder, Karadağ'dan Müslüman Göçleri:1878'den Günümüze Kısa Bir Tarih Denemesi: Muhacirlerin İzinde Boşnakların Trajik Göç Tarihinden Kesitler, (Haz: Hayri Kolaşinli), Lotus Yayınları, Ankara 2004, s. 92.

¹²⁰Temizer, Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1853-1913), s. 100.

¹²¹BOA.MV. 4/23 1302.N.22 (05.07.1885).

2.1.3. Askerlik Meselesi

Askerlik meselesi göçün önemli sebeplerinden biridir. Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti sınırları dışında kalan topraklarda yaşayan Türk ahali, Karadağ Hükümeti'nin prosedürlerine uymakta zorlanmışlardır. Her şeyden önce, diğer Karadağlılar gibi zorunlu askerlik yapmak, Hristiyan bir devletin üniforması giymek ve çocukların Slav dilini öğretmek için çocuklarını ülkedeki okullara göndermek istememişlerdir.¹²² Karadağ Hükümeti Müslüman halkı askerliğe alarak haç işaretli şapka giymeleri hususunda zorlamıştır. Cami hocaları da haç işaretli Karadağ şapkası giyenlerin bu şekilde camilere giremeyeceğini söylemiştir.¹²³ Bu nedenle de birçok Müslüman göç etmiştir.

Karadağ'a ilhak olan Podgoritsa Müslümanları da Osmanlı uyruğunu serbestçe seçmemeleri ve Karadağ Hükümeti tarafından Karadağ ulusal ordusuna zorla yazılacaklarını öğrendikleri için göç etmişlerdir.¹²⁴ Göç taleplerinin artması neticesinde Kamil Paşa İngiltere'nin İşkodra Konsolosu Kirby Green'den yardım talep etmesi üzerine, Kirby Green Prens Nikola ile temasa geçerek vatandaşlığını seçmemiş olanların askerliğe alınmayacaklarına dair bir bildiri yayınlarak, Müslüman halkın yatıştırılmasını rica etmiştir.¹²⁵ Ardından Osmanlı Devleti'nin girişimleri ve İngiltere'nin de aracılığı ile Karadağ'da kalan Müslümanların Karadağ ya da Osmanlı vatandaşlığından birisini özgür olarak tercih edinceye kadar askere alınma konusunun ertelenmesi öngörülmüştür. Buna rağmen Müslüman halk çareyi göç etmekte bulmuştur.¹²⁶

2.1.4. Eğitim Meselesi

Karadağ'ın başına Nikola geldiğinde, Karadağ'daki okul sayısı oldukça azdı. Çünkü Karadağ halkı arasında "okumak, papazların görevidir" anlayışı yaygındı.¹²⁷ Karadağ'da okullaşmanın yetersiz olması Müslüman ve Hristiyan çocuklarının

¹²²Şimşir, C.III, s. 360-361.

¹²³Özkan, a.g.m., s. 91.

¹²⁴Şimşir, a.g.e., C.II, s. 232.

¹²⁵Özcan, a.g.e., s. 352.

¹²⁶Erken, a.g.t., s. 105.

¹²⁷Özcan, a.g.e., s. 226.

eğitim almalarını kısıtlamıştı. Ancak Karadağ'ın milli bir devlet kurmayan istemesinden dolayı Müslüman halkın çocukları Hristiyan çocuklara nazaran daha fazla etkilenmiştir. Ülkenin geleceğini eğitimde gören Nikola 1879 yılında bir ilköğretim kanununu yürürlüğe koymuştur. Bu kanuna göre Müslüman-Hristiyan ayrılmaksızın bütün çocuklar devlet okullarına gitmek mecburiyetindeydiler. Bu nedenle Karadağ okullarına giden Müslüman çocuklar, Hristiyan bir devletin okulunda okumanın zorlukları ile karşılaşmıştır. Okulda dini eğitimi alamamaları da bu sıkıntılardan biri olmuştur. Bu durumda Müslümanlar çareyi göç etmekte bulmuşlardır.¹²⁸

Prens Nikola göçlerin artması üzerine bir bildiri yayınlamıştır. Çocukların okula devam etmelerini, bundan sonra derslerin Müslüman hocalar tarafından anlatılacağını ve İslam dinine uygun olmayan herhangi bir durumun olmayacağını beyan etmiştir. Böylece eğitim nedeniyle yapılacak göçleri bir nebze de olsa engellemeye çalışmıştır.¹²⁹

Karadağ'da yaşanan eğitim sorunlarının neticesinde bazı Müslüman ve Hristiyan çocuklar eğitim almak için yurt dışında göç etmişlerdir. Bunun yanında Karadağlı Müslüman birçok öğrenci eğitimlerini tamamlamak amacıyla Karadağ'dan ayrılarak İstanbul, İzmir ve Selanik'e göç etmişlerdir. Karadağ'dan ayrılma imkânı bulunmayan öğrenciler ise ülkede ün yapmış hoca ve âlimlerden özel dersler alarak eğitimlerine devam etmişlerdir.¹³⁰ Ancak Karadağ hükümeti, milli eğitim politikasına aykırı olduğunu söyleyerek özel ders ve özel okulları yasaklamıştır.¹³¹

2.1.5. Ekonomik Sorunlar

Karadağlıların Müslümanları göçe zorlamasının arkasında yatan sebeplerden biri de ekonomiydi. Berlin Antlaşması ile ekonomik hakları güvence altına alındığı halde toprak sahibi Müslüman ahali maruz kaldıkları baskılar yüzünden göç etmek

¹²⁸Temizer, Karadağ'da Öteki Sorunu: Müslümanlar (1878-1913) s. 226.

¹²⁹Temizer, Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1853-1913), s. 96.

¹³⁰ Aleksandr Popovic, *Balkanlarda İslam*, (Çev. Komisyon), İstanbul Yayınları, İstanbul 1995, s.213.

¹³¹Temizer, Karadağ'da Öteki Sorunu: Müslümanlar (1878-1913) s. 227.

mecburiyetinde kalmışlardır.¹³² Karadağlılar, göç edecek olan Müslümanların toprak, ev, çiftlik, tarla ve hayvanlarına el koyma hırsıyla Müslüman halkı göç etmeye zorlamışlardır. Berlin Antlaşması'ndan Karadağ sınırlarında Müslümanlar tarafından ekilen topraklar, anlaşma öncesi topraklarına kıyasla daha verimliydi. Bu yüzden Müslümanları göç ettirmek istiyorlardı.¹³³ Berlin Antlaşmasına göre, Karadağ'a terk olunacak yerlerdeki halktan Karadağ idaresi altına girmek istemeyip, Osmanlı tabiiyetine girecek olanlar topraklarını ve mallarını satabilecekler, iltizama vererek veya vekâletle idare ettirip ellerinde tutabileceklerdi.¹³⁴ Ancak Karadağ hükümeti göç edenlerden geride kalan malları, ordu mensupları ve Karadağlılara dağıtmıştır. Karadağ'ın koymuş olduğu yüksek vergilerde göç nedeni olmuştur. Bu sebeple 114 hane Hristiyan halk, Osmanlı Devleti'ne göç etmişlerdir. Bu gelişmeler ülkenin ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Toprağı elinden alınan Müslüman halk, bozulan ekonomi ve baskılar nedeniyle göç etmişlerdir.¹³⁵

2.2. Göçü Durdurma Çalışmaları

İşkodra'daki İngiliz Viskonsolos Vekili Summa da İngiltere Dışişleri Bakanı Granville'e göndermiş olduğu raporda, bir süredir başlamış olan Müslüman göçünün çok ciddi bir boyut kazandığını, öyle ki kısa süre içerisinde çok az sayıda Müslüman kalacağını bildirerek, Müslümanların göç etmelerine neden olan gerçek nedenleri bulmak için göçmenlerle konuştuğunu ve hepsinin kendisine Karadağ Hükümeti'nin uyguladığı prosedürlerden dolayı orada yaşamakta zorladıklarını söylemişlerdir. Karadağ ordusunda hizmet etmemek çocuklarına Slav dilini öğretmek için ülkedeki okullara gönderememek gibi nedenlerden dolayı Podgoritsa' yaşayan şehrin Vali yardımcısı olan Bekir Bey'in ailesi ve 15 aile toplu olarak göç etmeye karar vermişlerdir.¹³⁶

¹³²Erken, a.g.t., s. 104.

¹³³Temizer, Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1878-1912), s. 74.

¹³⁴BOA.A.DVN.MKL. 16/4 1295.Ş.15 (15.07.1878).

¹³⁵Erken, a.g.t., s. 104; Michael Palaiet, *Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim*, (Çev. Ayşe Edirne), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000, s. 242-243.

¹³⁶Şimşir, a.g.e., C.III, s. 360-361.

Hem Karadağ Hükümeti hem de Osmanlı Hükümeti, göç vermek istemiyordu. Bu hem stratejik hem de dengelerin gözetilmesi açısından gerekli bir yaklaşımdı. Zaten az bir nüfus potansiyeline sahip olan Karadağ için göç demek, ekonomik, ticari ve iktisadi anlamda kayıp demektir. Bu nedenle göç sebepleri bertaraf edilmeye çalışılmıştır.¹³⁷

Göçün önemli nedenlerinden biri olan dini farklılık Berlin Antlaşması'nda göz önünde bulundurulmuştur. Antlaşmanın 27. Maddesi bu problemlerden kaynaklanan göçlerin önlenmesine yöneliktir. Buna göre, Karadağ'da din ve mezhep farklılığı yüzünden kimsenin idari ve siyasi haklarından, kamu hizmetlerinde görev almaktan ve çeşitli sanat ve sanayinin icrasından mahrum bırakılmasına neden olmayacaktır. Karadağ'daki yerli ve yabancılara, ibadetlerini ve ayinlerini serbest bir şekilde yapmaları sağlanacak ayrıca çeşitli cemaatlerin rütbeleri sırasınca düzenlenmesinde ve ruhani liderleriyle olan ilişkilerinde herhangi bir mâni çıkarılmayacaktır.¹³⁸

Müslüman nüfusun ülkeden gitmesini istemeyen Nikola, Müslüman göçmenlere can ve mal güvenliklerini, dinlerini muhafaza edebileceklerini açıklayan bir bildiri yayınlayarak, göçmenlerin gitmemelerini ve gidenlerin ise geri dönmelerini sağlamaya çalışmıştır. Ardından 18 Kasım 1880'de aralarında siyasi suçluların, vatana ihanet ve düşman ajanlığıyla yargılanan kişilerinde yer aldığı bütün Müslüman göçmenlere genel af ilan etmiştir. Prens Nikola göçmenlerin geri dönmelerini sağlamak maksadıyla Karadağ'da el konulan mallarının geri verileceğini söyleyerek geri dönmeleri için de 6 aylık bir süre tanımıştır.¹³⁹

Karadağ Prensligi tarafından henüz hangi tarafa tabii olduğu belli olmayan Podgoritsalı Müslüman halkın göçünün önlenmesi için de bir bildiri dağıtılmıştır. Mart 1879 tarihli bildiride Müslüman halka Osmanlı veya Karadağ vatandaşlıklarından birini seçene kadar askerliğe alınmayacakları vaat edilmiştir.¹⁴⁰

¹³⁷Özcan, a.g.e., s. 361.

¹³⁸*Berlin Kongresi Protokolleri Tercümesi*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1297, s. 261.

¹³⁹Özcan, a.g.e., s. 362.

¹⁴⁰Şimşir, a.g.e., C.II, s. 232.

Fakat bütün çabalara rağmen 6 Aralık 1905 tarihli Karadağ Anayasası, Müslümanlar üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Prens Nikola bu göç hareketini önlemeye çalışmış ama başarılı olamamıştır. Göç edenler ise geri dönmemişlerdir.¹⁴¹ Ayrıca Karadağlılar tarafından arazileri sahiplenilen ve “ganimet” bilinip işletilen Müslümanlar göç etmeye devam etmişlerdir. Muhacirlerin arazilerindeki Karadağlılar, Müslüman göçmenlerin geri dönmelerini istememişler bu nedenle sorun çıkartmışlardır.¹⁴²

2.3. Muhacirlerin İskân Yerlerine Yerleştirilmesi

93 Harbi ile Balkanlar’dan Anadolu’ya yapılan göçün en yoğun olduğu dönem yaşanmıştır. Yüz binlerce kişi yurtlarını bırakmış ve Balkanlar’dan Anadolu’ya göç etmişlerdir.¹⁴³ 93 Harbi nedeniyle memleketlerini, geri dönmek üzere terk eden muhacirler Rumeli’de iskâna uğramamış topraklara göç etmişler ve buralardaki mahalli idarelerce elverişli yerlere iskân ettirilmişlerdir. Rumeli’deki toprakların iskân ihtiyacını karşılamaması üzerine muhacirlerin bir kısmı İzmir, Aydın ve Bursa gibi Rumeli’ye yakın bölgelere yerleştirilmişlerdir.¹⁴⁴ Osmanlı Devleti göçmenlerin iskân sorunlarını, önem verdiği başka bir siyaset ile idare etmeye çalışmıştır. Öyle ki askeri bir kordon oluşturmak için gelen göçmenler öncelikli olarak Rumeli’ye iskân ettirilmeye çalışılmıştır. 93 harbi neticesinde kaybedilen yerlerden göç edenler Yanya, Tırhala, Selanik, Manastır, İşkodra, Kosova ve Edirne’ye sevk edilmişlerdir.¹⁴⁵

Göçmenlerin aşağıdaki esaslar dâhilinde sevk ve iskân edilmelerine karar verilmiştir:

1. İskân edilmek maksadıyla bir bölgeye gönderilecek muhacirlerin sayısı, hareket günleri ve iskân yerlerine kaç günde ulaşabilecekleri herhangi bir kargaşaya yol açmamak için beş-on gün önceden yerel

¹⁴¹Temizer, Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1878-1912), s. 75.

¹⁴² Özcan, a.g.e., s. 363-364.

¹⁴³Kasım Bolat, “Balkanlar’dan Anadolu’ya Göç Eden Muhacirlerin İstanbul’daki Durumlarına Dair”, s. 3, www.akademiktarih.com.

¹⁴⁴ Temizer, Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1878-1912), s. 77.

¹⁴⁵Arslan, a.g.t., s. 84.

komisyonlara bildirilecektir. Ayrıca göçmenlerin birlikte gönderilmesi için durum 5 gün öncesinden memurlar vasıtasıyla muhacirlere ilan edilecektir.

2. Muhacirler yüz ve daha fazla haneden oluşan kabileler halinde hareket ettirilecek, yolda huzur ve refahlarının sağlanması için birer memur bu kabilelere eşlik edecektir. Muhacirlerin göç güzergâhında bulunan köy ve kasabalara yiyecek gönderilerek herhangi bir sıkıntı yaşanması engellenecektir. Öte yandan göç edenlerin huzur ve refahlarının temin edilmesi için nizamiye askerleri ve yardımsever halktan faydalanacaktır.
3. Göçmenler iskân yerlerine vardıklarında iskân komisyonları ve şubeleri vasıtasıyla isim, şöhret, memleket, cinsiyet ve sanatlarının kaydedildiği bir kıta defteri hazırlanacaktır. Söz konusu muhacirlerin sevk edilmesi tamamlanınca durum bir raporla birlikte İstanbul Muhacirin komisyonuna bildirilecektir.
4. Muhacirlerin sevk edilmeleri sırasında yolculuk edemeyecek kadar hasta durumdakiler, iyileştikten sonra gönderilmek üzere refakatçileriyle birlikte alıkonulacaktır. İyileştikleri zaman ailelerini bulmakta zorluk çekmemeleri için kendilerine mahalli idareler tarafından resmi mühürlü pusula temin edilecektir. Bu pusulalarda hastanın aile üyelerinin bindiği vapur, gönderildiği vilayet belirtilecektir. Hasta göçmenler iyileştiklerinde bu pusulaya dayanarak ailelerin yanına gönderileceklerdir.
5. Sevk yerlerine gelen muhacirler, komisyonlar ve şubeleri aracılığıyla hemen korumaya alınarak, kendileri için tedarik edilen araba ve hayvanlar ile iskân edilecekleri yerlere gönderileceklerdir. Yolculuk esnasında hastalananlar yolda terk olunmayacak, bu kurala uymayanlar kesinlikle cezalandırılacaklardır. İskân yerlerine gelen göçmenler, iskân yerlerinin belirlenip, meskenlerinin inşası

bitinceye kadar her on haneye bir göçmen ailesi düşecek şekilde merkez köylere dağıtılacaktır.

6. Muhacirler, meskenlerinin inşası bitene kadar yerli halka misafir olacaklardır. Kış mevsimine kadar köy ve kasabaların çevresinde bulunan boş, miri, terk edilmiş ve mevkuf arazilerden göçmenlere toprak verilecek ve meskenleri inşa edilmiş olacaktır. İnşaatlarda ve kereste taşımacılığında göçmenler hem istihdam edilmek hem de yerli halkın daha fazla yardımını almak amacıyla göçmen evlerinin inşaat maliyetinin düşürülmesi için çalışılacaktır.
7. Muhacirler iskân edildikleri yerlere yerleştirildikleri zaman zirai alet-edevat gibi ihtiyaçlara sahip oluncaya kadar, ortakçılık ve amele olarak çalışacaklardır. Ayrıca durumu iyi olan yerli halkın yardımlarıyla göçmenlerin ihtiyaçları karşılanmaya çalışılacaktır. Öte yandan öküz, tohumluk gibi zirai araç ve gereçler sağlanacak ve tarlalar bir kere olmak üzere yerli halk tarafından sürülüp ekilecektir. Böylece göçmenler kısa bir zamanda üretici haline getirilecek ve hazine büyük masraflardan kurtulmuş olacaktır. Diğer taraftan göçmenlere öküz, tohumluk gibi malzemelerin verilmesinin yanında ziraatla uğraşacak her haneye bir çift öküz, bir saban ve araba kullanmaya elverişli yerlere de bir araba verilecektir. Fakat göçmenlere temin edilecek malzemelerin tutarı bin liradan fazla olmayacaktır. Ayrıca göçmenlerin bulunduğu mahallerde, raic ve müstamel olan mahsul hangisi ise ondan kilesi yirmi kıyye olacak şekilde beş kileden on kileye kadar tohumluk verilecektir.
8. Muhacirlerin ayrı köy kurması mevcut durum ve şartlar itibariyle mümkün olmadığından sanatkârlar dışındaki göçmenler, her köyün genişlik ve tahammülüne göre iki ile dört haneye kadar köylere dağıtılacaktır. Kendilerine uygun olan boş araziden talimatın ilgili maddesine göre toprak verilip, ziraat yapımları sağlanacaktır. Bu karara uymayıp, iskân edilmek isteyenlerin ise yevmiyesi

kesilecektir. Köy ve kasabalara gönderilen göçmenler bu yerlere sığamadıkları takdirde çevredeki boş, mevkuף arazilerin elverişli yerlerine iskân ettirileceklerdir. Yeni bir köy kurmak gerektiğı zaman mutlaka suyu olan, ormanlara yakın ve mümkün oldukça yüksek tepeler etrafında kurulmasına dikkat edilecektir. Harap ve yıkılmış olan köylerin arazileri tespit edilip, araştırılarak toprağın verimliliğine göre yirmi dönümden altmış dönüme kadar arazi verilecektir. Orman alanları ile kurak sahalara göçmen yerleştirilmeyecektir.

9. Bütün muhacirlerin eski köylere veya yeniden inşa olunacak köylere yerleştirilmesi şart olmayıp şehir ve kasabaların kenar ve çevrelerindeki arazilere de göçmen yerleştirilebilecektir. Zira göçmenlerin tamamı çiftçi olmayıp içlerinde hocalar ve sanatkârlar mevcuttur. Bunlardan mesleklerinin icra etmek üzere şehirde ikametlerini arzu ederek dükkân ve hane kiralamak veya satın almak ile kalfa ve ıraklık ile esnafın arasına girmek isteyenler ve hali vakti yerinde olup şehirde ikamet etmek isteyenlere müsaade edilecek, bu hususta kendilerine kolaylık sağlanacaktır.
10. Akıabası bulunan muhacirlerin aynı yere yerleştirilmelerine dikkat edilecek ve civar köylerde boş olan arazilere farklı yerlerden göçmen sevk ettirilerek iskân edileceklerdir. Ayrıca bölünmüş aileler de birleştirilecektir. Kendi rızaları ile bulundukları yerde kalmak isteyenlere de uygun bir iş sağlanıp çalıştırılacaktır. Öte yandan işe güce muktedir olan muhacirler ise komisyon ve mahalli idare memurları aracılığıyla resmi dairelerde istihdam ettirilecektir. Sanat erbabı ustalar, kalfalar, ıraklar ve hocaların şehir ve kasabalarda çalıştırılması sağlanacaktır.
11. İskânları sağlanan muhacirlerin aileleri ile başka bir yere göç etmeleri engellenecektir. İş ve ticaret amacıyla gidecek olanlara ise durumları araştırıldıktan sonra 'mürur' tezkiresi verilecektir.

Tezkeresi olmayanların yerlerinden ayrılmasına izin verilmeyecektir. Ailesi ile gitmiş olanlar da gittikleri yerden geri döndürülecektir. Sonuç olarak göçmenlerin bir yere iskân ettirilmelerinin ardından ticari amaçla seyahat etmeleri serbest olup, hanelerini taşımalarına ise izin verilmemiştir.

Vilayetlere sevk edilen göçmenler yukarıdaki esaslar nezdinde yerleştirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti göçmenleri il olarak cami, medrese ve tekkeler ile konak ya da bağ evleri gibi geçici iskân bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Sonrasında uygun yer ve arazi tespiti yapıldıktan sonra göçmenler daimî olarak iskân olacakları yerlere gönderilmiştir.¹⁴⁶ Örneğin, 1893 yılında Anadolu taraflarında, başkent yakınlarında ve civarlarından birinde geçici olarak iskân edilmiş olan 37 hane 172 nüfus muhacirin burada idare ve ziraat sıkıntısı çektikleri için daha sonra Ankara vilayeti sınırlarındaki Akköprü’de iskâna elverişli bir araziye iskân ettirilmişlerdir.¹⁴⁷

Brama’da da 31 hane Nikşik muhaciri bolluk ve rahatlık içinde yerleştirilmeleri amacıyla vilayet müşirleri dâhilinde imara uygun boş arazilerden boş yer bulunarak iskân ettirilmiştir. Bu muhacirlerin öncelikli ihtiyaçları tamamlanarak, ziraat ve diğer ihtiyaçları Hazine-i Hassa tarafından karşılanmıştır.¹⁴⁸ Mihaliç kazasındaki Kızıllar çiftliğine iskân edilen 13 hane Nikşik muhacirleri iskân ettirilmiş ve inşaat masrafları için her birine ikişer bin kuruştan 26 bin kuruş gönderilmiştir. Bu masraflar “Muhacir İdaresi” tahsisatına katılarak gönderilmiştir.¹⁴⁹ Yine Nikşik muhacirlerinden vefat etmiş olan Hamza Bey’in 10 haneden oluşan ailesi de Bursa’ya iskân ettirilmiştir. Kendilerine inşaat masrafları için Osmanlı Devleti tarafından 17.550 kuruş verilmiştir.¹⁵⁰ Ardından Mihaliç kazasında kalan akrabaları da nezdinde padişahın emri ile yol masrafları karşılanarak Bursa’ya iskân ettirilmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁶ Nedim İpek, *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri (1877-1890)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul 1991, s. 232-236.

¹⁴⁷ BOA.A.MKT.MHM. 503/5 1310.Za.05 (21.05.1893).

¹⁴⁸ BOA.A.MKT.MHM. 503/9 1317.Ca.10 (16.09.1889).

¹⁴⁹ BOA.A.MKT.MHM. 525/17 1322.Ca.11 (24.07.1904).

¹⁵⁰ BOA.A.MKT.MHM. 518/4 1320.Ra.01 (08.06.1902).

¹⁵¹ BOA.A.MKT.MHM. 513/16 1319.M.10 (29.04.1901).

Podgoritsa'daki İslam ahalisi de Karadağ'ın imaret memurlarından gördükleri kötü muamelelerden dolayı hicret etmeye karar vermişlerdir. 40 hanede 200 nüfus Aydın ve Kastamonu vilayetlerinde iskân edilmiş ve yol masrafları hazine tarafından karşılanmıştır.¹⁵²

Karadağ sınırında bulunan Yenipazar sancağı dâhilindeki Pola karyesinden göç eden 41 hane halkından 21'i Akova ve 20'si de Kolaşın kazalarında iskân edilmiştir. Bunlar için inşa edilecek hanelerin kerestesi halk tarafından tedarik edilerek, inşaat masrafları için gerekli görülen 25 bin 100 kuruş da hazine tarafından karşılanmıştır.¹⁵³

Karadağ mültecilerinden olup, Draç ve Kavala kazalarına iskân edilen muhacirlere de İşkodra vilayeti tarafından 75 dönüm arazi tahsis edilmiştir. Bunun yanında göçmenler erzak tedarikinden aciz oldukları için bahsedilen arazinin tahsisıyla birlikte hane inşaatı için bir çift öküz ve gerekli aletlerin satın alınması için de hane başına 2500 kuruş istemişlerdir.¹⁵⁴ Bunun üzerine Osmanlı Devleti de gereken muamelenin yerine getirilmesini bildirmiş ayrıca gönderilecek olan bu 2500 kuruşun yanında lütuf olan gerekli olan alet ve edevatı da göndermiştir.¹⁵⁵

Ayrıca eskiden Hristiyan halkın yaşamış olduğu, daha sonra Osmanlı'dan ayrılıp Karadağ'a göç eden Hristiyanların kalan arazilerine de göç eden Müslüman halk yerleştirilmiştir. Örneğin, Yeni Pazar sancağında yer alan Yeni Varoş kazasına, eskiden Karadağ'a firar eden Hristiyan halkın terk etmiş olduğu boş araziye de 20 hane Nikşik muhacirleri iskân edilmiştir.¹⁵⁶

Sadece Türk ve Müslümanlar değil, Karadağlı olup da Osmanlı Devleti'ne sığınıp, iskân ettirilen muhacirler de vardır. 1892 yılında Osmanlı Devleti'ne sığınan Karadağlılar Draç kasabasına yerleştirilmişlerdir. Hatta zamanla buraya iskân ettirilen Karadağlılar sayıları arttığı için fakirleşip, yoksullaştıklarını belirterek aile fertleri namına Osmanlı Devleti'nden var olan mevcut çiftliklerden bir miktar

¹⁵²BOA.A.MKT.MHM. 514/30 1319.Ca.04 (19.08.1901).

¹⁵³BOA.DH.MKT. 1442/66 1304.Z.05 (26.07.1887).

¹⁵⁴BOA.BEO. 169/12647 1310.Ş.23 (12.03.1893).

¹⁵⁵BOA.BEO. 257/19230 1311.S.02 (15.08.1893).

¹⁵⁶BOA.BEO. 208/15546 1310.Za.09 (25.05.1893).

araziyi iskânları için tahsis edilmesini istemişlerdir. Kendilerinin 30 seneden beri Osmanlı Devleti'ne sadık olduğunu belirtmişlerdir. Osmanlı Devleti muhacirlerin bu isteklerini de karşılamıştır.¹⁵⁷

Civar Osmanlı ülkelerinden de Karadağ'a giden Müslüman muhacirler, ihtiyaçları için Karadağ Hükümeti'nin neden olduğu zarar ve ziyanları için, Osmanlı Devleti'nden senelik 400 lira istemişlerdir. Osmanlı Devleti bunu kabul etmiş, meblağ Osmanlı Bankası tarafından Karadağ Maslahatgüzarına verilmek üzere havale edilmiştir.¹⁵⁸

1878 Ocak ayında Şumnu'da 30.000, Batı Trakya ve Rodoplar'da 156.000, 1879 Eylül ayında Edirne'de 80.000, Makedonya'da 200.000 göçmen mevcuttu. İstanbul'a 1879 tarihine kadar Rumeli'den 387.804 muhacir gelmiştir. İstanbul'a gelen göçmenler cami, tekke ve zaviye, medrese, okul, darüşşafaka, şimkeşhane, humbarahane, saray ve han gibi umumi binalar, barakalar, boş arsalar ve çiftliklere yerleştirilmişlerdir.¹⁵⁹

2.4. Muhacirler İçin Oluşturulan Komisyonlar

Osmanlı Devleti bir taraftan uzun yıllardır devam eden savaşlar ve kendisinden ardı ardına kopan topraklar neticesinde sınırları daralırken, diğer taraftan da kaybedilen topraklardaki Türklerin Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmeye başlamaları nedeniyle göçmenlerin iskânı sorunu ile uğraşmak durumunda kalmıştır. Sayıları giderek artan göçmenler için uygun yerler bulunarak, bir an önce iskânlarının ve iaşelerinin yapılması gerekiyordu.¹⁶⁰ Osmanlı Devleti muhacir meselesi hususunda bir müddet özel bir teşkilat oluşturmaya lüzum görmemiştir. 1839 tarihinde hazırladığı bildiri ile göçmenlerin iskânları meselesinde İstanbul'da Şehremaneti'ni, diğer vilayetlerde ise belediyeleri görevlendirmiştir.¹⁶¹

¹⁵⁷BOA.BEO. 182/13645 1310.N.24 (11.04.1893).

¹⁵⁸BOA.A.MKT.MHM. 602/11 1311.M.04 (18.07.1893).

¹⁵⁹Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996, s. 59-68.

¹⁶⁰Fuat Dündar, "Balkan Savaşı Sonrasında Kurulmaya Çalışılan Muhacir Köyleri", *Toplumsal Tarih*, sayı: 82, Ekim 2000, s. 52.

¹⁶¹Hakan Asan, "Devlet, Aşiret ve Eşkıya Bağlamında Osmanlı Muhacirin İskân Siyaseti (1860-1914)", *Göç Araştırmaları Dergisi*, cilt: 2, sayı: 3, Ocak-Haziran 2016, s. 44.

Macar mültecilerinin iskân ettirilmesi için 1849 yılında bir komisyon kurulmuştu. Osmanlı Devleti sadece bir iskân politikası uygulayarak göçmenlerin belli yerlere yerleşmesini sağlıyordu. Ancak bu dönemde henüz bütün göçmenleri kapsayan bir komisyon kurulmamıştı. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne yapılan göçlerin artması üzerine Ticaret Nezaretine bağlı olarak 5 Ocak 1860'ta Trabzon Valisi Hafız Paşa başkanlığında, Çerkez ve Nogay muhacirlerinin iskân ettirilmesi nedeniyle "Muhacirin Komisyonu" oluşturulmuştur. Bu komisyon 1875 yılında lağvedilerek iskân işlerinin Zaptiye Nezareti'ne bağlı bir heyet tarafından idare ettirilmesi sağlanmıştır.¹⁶²

93 Harbi Osmanlı Devleti için her anlamda büyük yıkımlara neden olmuştur. Ekonomisi zaten kötü olan devlet, yüz binlerce göçmeni de iskân ettirmek durumda kalmıştır. Artan muhacir sayısı nedeniyle, Şehremaneti ve Zaptiye Nezareti ile muhaberede bulunarak, muhacirlerin her türlü işlerini yürütmek, muhacir işlerine ait konuları belirlemek ve gerekli tedbirleri almak amacıyla 1878 Temmuz'da II. Abdülhamid'in başkanlığında 3 ayrı komisyon kurulmuştur. İdare-i "Umumiye-i Muhacirin Komisyonu"¹⁶³ ve bu komisyona bağlı olarak İdare-i Umur-ı Hesabiyye ve İdare-i İskaniyye yapılanmaları oluşturulmuştur. Bunların yanında belediye daireleri nezdinde 20 tane benzer oluşumlar açılmıştır. *Dersaadet Muhacirin İdaresi Talimatında*, komisyonun kurulma amacı, diğer bağlı komisyonların ve şubelerin görev tanımları ile komisyon üyeleri açıklanmıştır. Belediyeler nezdinde Şehremaneti'ne bağlı halde açılan benzer şubeleri: Bayezid, Sultan Ahmed, Fatih, Samatya, Eyüb, Beyoğlu, Hasköy, Beşiktaş, Arnavutköy, Yeniköy, Tarabya, Büyükdere, Beykoz, Anadoluhisarı, Beylerbeyi, Üsküdar Yenimahalle, Üsküdar Doğancılar, Kadıköy, Adalar ve Bakırköy şubeleridir.¹⁶⁴

Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması sonrası yaşanan büyük göç dalgasının doğurduğu ihtiyaçlar ve eksikleri giderme amacıyla Muhacir Komisyon'un kurulmasının yanında birtakım politikalarda izlemiştir. Söz konusu politikalar dâhilinde göçmenler, Anadolu'ya nereden giriş yaparlarsa yapsınlar mümkün

¹⁶²Özcan, a.g.e., s. 353.

¹⁶³Ufuk Erdem, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhacir Komisyonları Faaliyetleri (1860-1923)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Erzurum 2014, s. 104.

¹⁶⁴İpek, a.g.e., s. 72.

mertebe hepsi İstanbul'a alınacaktır. Ardından çeşitli yerlerdeki hanlara, camilere, tekkelere, konaklara vs. yerleştirilip, burada göçmenlerin kayıtları tutulacaktır. Boş arazilerin tespit edilmesiyle birlikte göçmenler, görevli memurlar eşliğinde daimî iskân bölgelerine yerleştirilecektir. Fakat muhacir sayısının oldukça fazla olması, muhacir akışının her geçen gün çoğalması ve ailelerin birlikte iskân edilme istekleri her geçen gün artmıştır. Osmanlı Devleti'nin göçmenleri üretime dahil etme politikasından dolayı ziraat ve hayvancılık yapabilecekleri kadar büyük ve boş arazilerin olmaması da İstanbul'da çok kalabalık bir göçmen nüfusunun toplanmasına yol açmıştır.¹⁶⁵

Göçmen sayısının artması nedeniyle, Osmanlı Devleti'nin kendi idaresinde boş arazi bulamadığı durumlar da olmuştur. Pola nahiyesinden hicret eden ve geçici olarak Akova ve civarı yerlerde ikamet eden göçmenlerin sayılarının artması ve toplu olarak iskân edilmek istemeleri nedeniyle iskânlarına teşebbüs edilmişse de Osmanlı idaresindeki arazilerden yer bulunamamıştır. Buradaki muhacirlere öncelikle Akova kazası zahirelerinden gerekli kadar mısır verilmişse de daha sonra zahirelerin tükenmesiyle yardım edilememiştir. Bunun üzerine muhacirlerin iskân edilmesine kadar kendilerine yevmiye verilmesini aksi takdirde açlıktan telef olacaklarını ve bu zaruret hali nedeniyle birtakım fenalıklarda bulunmaları düşünüldüğünden göçmenlere çeşitli yardımlar toplamak için Yeni Pazar mutasarrıflığıyla anlaşılmıştır. Bunun üzerine Polalı göçmenler, göçmenler için düzenlenen yardım biletlerinin vilayete gelen kısmından ve toplanılan kurban derileri tutarından hissedar edilmiştir.¹⁶⁶

Muhacir akışının sürekli artması birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Yevmiyelerin ödenememesi, boş arazilerin olmaması, çok sayıda kadın ve çocuğun hastalanması, salgın hastalıkların başlaması gibi sorunlar yaşanmıştır. Kış şartlarında yakacak odun, kömür, mangal, hırka gibi ihtiyaçların karşılanmasında maddi yetersizlikler yaşanacağından dolayı göçmenler sefalet çekeceğinden, bir an evvel iskân yerlerine gönderilmişlerdir. En azından kötü hava şartları nedeniyle

¹⁶⁵Derya Derin Paşaoğlu, "Muhacir Komisyonu Maruzatına Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı", *History Studies*, cilt: 5, sayı: 3, Mart 2013, s. 352.

¹⁶⁶BOA.A.MKT.MHM. 493/79 1304.Ş.7 (01.05.1887).

iskân yerlerine varamamaları durumunda, yollarda Anadolu halkının yardım ve destekleri ile idare edebileceklerini düşünmüşlerdir.¹⁶⁷

Muhacirlerin giderek artan sorunları ile daha kapsamlı ve yetkin bir kurumun ilgilenmesi maksadıyla bütün muhacir oluşumlarının yerine 13 Ağustos 1877’de “İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu” kurulmuş ve Sadık Mehmed Paşa komisyonun başkanlığına getirilmiştir. Komisyon önceki komisyonlara nazaran geniş bir teşkilatlanmaya sahipti. Komisyona bağlı olarak hesap işleri, iskân işleri, muhacirlerin sevki ve sağlık sorunları ilgilenen alt birimler kurulmuştur. Aynı zamanda belediye binalarında da yirmi şubesi açılmıştır.

Muhacirlerin iskân yerlerine gidinceye kadar gerekli ihtiyaçları Komisyon tarafından karşılanmış ve giyecek yardımı yapılmıştır. Tarım dışında başka iş yapabilme yeteneği olanların istihdam edilmesini de sağlamıştır. Göçmenler için toplanan yardım gelirlerinin azalması üzerine zayıflayan İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu 3 Ağustos 1878 tarihinde “İane Muhacirin Komisyonu” birleştirilmiştir.¹⁶⁸ Komisyonun görevi, ahaliden toplanılan yardımları haftalık olarak İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu’na teslim ederek, muhacirlerin ihtiyaç ve eksiklerini tespit edip söz konusu komisyona bildirmektir. Komisyon ilkin 10, 1878 yılından itibaren de 19 azadan oluşmuştur. Şehremaneti’ne bağlı olan komisyon 25 Şubat 1878 yılında kaldırılmıştır.¹⁶⁹

Gerek halkın gerekse devletin, savaşın yarattığı ekonomik sıkıntılardan dolayı muhacirlere yeteri kadar yardım edememesi nedeniyle 1878 tarihinde “Milletlerarası Muhacirlere Yardım Komitesi” kurulmuştur. Komitenin 83 azası vardı. Komite, 24 Ocak’ta muhacirlere yardım için dünya kamuoyuna çağrıda bulunmuştur. Bu çağrıdan sonra 30.204 lira 61 kuruşluk yardım toplanmıştır. Toplanan yardım paraları ile 14 fırın çalıştırılmış, 770 yatak kapasiteli 9 hastane açılmış ve muhacirlere nakdi yardımlarda bulunulmuştur. Komite İstanbul’daki muhacirler dışında Rodop, Rodos, Şumnu, Burgaz, Edirne, İzmir ve Ankara’da

¹⁶⁷Derya Derin Paşaoğlu, *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye’deki İskânları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 198-199.

¹⁶⁸Abdullah Saydam, “Muhacir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: Ek-2, 2016, s. 288-290.

¹⁶⁹Temizer, Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1878-1912), s. 78.

bulunan muhacirlere de yardımda bulunmuştur. Kaynakların tükenmesi nedeniyle komite 9 Nisan 1879'da feshedilmiştir.¹⁷⁰

Ülgün'ün Karadağ'a terki kararlaştırıldıktan sonra Ülgün'de kalmak istemeyip göç edeceklerine yardım için İşkodra'da İşkodra ve Ülgün ileri gelenlerinden oluşan 12 kişilik komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Komisyona İstanbul'dan gönderilecek iki harp zabiti de iştirak etmiştir. Aynı zamanda da İstanbul'da bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonlar muhacirlere yapılacak yardımlar konusunda fikir alışverişinde bulunmuşlardır.¹⁷¹

1897 Yunan savaşının ardından ortaya çıkan yeni göç hareketleri nedeniyle "Muhacirin Komisyon-ı Âlisi" kurulmuştur. Padişahın kendisinin başkanlığını yaptığını bu komisyonda Erkan-ı Harbiye'den dört, Dâhiliye 'den iki, Maliye, Ticaret, Nafia Nezaretlerinden bir, Orman İdaresinden de bir üye olmak üzere toplam 10 kişi yer almıştır.¹⁷² Komisyon, İstanbul ve Anadolu'da bulunan muhacirlerin iskân edileceği bölgelerin araştırılarak hazırlanması ve muhacirleri müşkül durumdan kurtararak rahat ettirilmesine hizmet etmiştir. Daha sonra II. Abdülhamid, 22 Kasım 1905'te Müslüman göçmenlerin sorunlarını halletmek maksadıyla "Muhacirin-i İslamiyye Komisyonu" kurmuştur. Komisyonun amacı, Müslüman göçmenler için uygun arazi temin ederek, onların refahlarını sağlamaktır.¹⁷³

Mihaliç dâhilindeki Kızıllar çiftliğinde iskân edilen Nikşik muhacirleri için gerekli olan inşaat masraflarının karşılanması ve gerekli görülen alet ve edevatın, ziraat için yemeklik ve tohumluk bedellerin ödenmesi için Padişah'ın emriyle gereken "Muhacirin-i İslamiyye Komisyonu I. Azalığı" aracılığıyla yardım yapılmıştır.¹⁷⁴

Padişah'ın emriyle, Nikşik muhacirlerinden Bursa'ya göç eden 10 hane muhacirin yaptırılacak olan meskenlerinin Bursa vilayetinden bildirilen 17.550 kuruş inşaat

¹⁷⁰İpek, a.g.e., s. 76-77.

¹⁷¹Temizer, Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1878-1912), s. 78.

¹⁷²Erdal Taşbaş, *Osmanlı Topraklarına Yapılan Göçler ve Muhacirin-i İslamiyye Komisyonu*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Antalya 2011, s. 136.

¹⁷³Saydam, Muhacir, s. 288-290.

¹⁷⁴BOA.A.MKT.MHM. 524/3 1321.L.11 (31.12.1903).

masrafları da bu komisyon aracılığı ile karşılanmıştır.¹⁷⁵ Yine Kolaşin kazasının Uluşivne mevkiinde iskân olunan 21 hane muhacir için satın alınması lüzum görülen çift hayvanlar ve edevatın tutarı olan 3639 kuruş ‘Muhacirin-i İslamiyye Komisyonu I. Azalığı’ aracılığıyla karşılanmıştır. Bunun yanında Kolaşin ve Pola'nın terki sırasında Kolaşin'in Zir kazasına hicret eden iki hanenin 1896 ve on dokuz hanenin de 1900 senelerinde fakirlik hallerinin bitirilmesi ve ihtiyaçlarının tamamlanması için Muhacirin-i İslamiyye Komisyonu yardım etmiştir.¹⁷⁶

Muhacirin Komisyon-ı Âlisi göçmen sayısının azalmasından dolayı 1909'da lağvedilmiştir. Bu tarihten itibaren de farklı komisyonlar oluşturulmuştur. 13 Mayıs 1913 tarihinde kabul edilen İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi ile göçmenlerin meseleleri giderilmiş ve kurulan komisyon ve müdürlükler aracılığıyla iskân konuları sistemli bir hale gelmiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁵BOA.A.MKT.MHM. 518/4 1320.Ra.01 (08.06.1902).

¹⁷⁶BOA.A.MKT.MHM. 519/31 1320.Ca.26 (31.08.1902).

¹⁷⁷Züriye Çelik, “Osmanlı’nın Zor Yıllarında Rumeli Göçmenlerinin Türk Basınındaki Sesi: Muhacir Gazetesi (1909-1910)”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı:28, 2010, s. 407.

3. EMLAK MESELESİ

Göç beraberinde birçok sorunu da sürükleyen bir olgudur. Göçmenlerin yaşam mücadelesi de bu sorunların en başında yer almaktadır. Bir diğer sorun da yaşam şartları açısından mühim bir yerde olan göçmenlerin geride bırakmak mecburiyetinde kaldıkları emlakleridir. Göçmenler, kendi yaşam biçimleri ve tercihleri nezdinde yaşayabilmek için sahip oldukları tüm varlıklarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Berlin Antlaşması bu hususta dünyanın geldiği en önemli aşamalardan birisi olarak görülmelidir. Çünkü Berlin Antlaşması, hukuki olarak muhacirlerin geride bıraktıkları mallarını güvence altına alınmıştır.¹⁷⁸

Berlin Antlaşması'nın 30. Maddesi ile Karadağ'dan göç eden Müslümanların geride kalan malları konusunda düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre; Karadağ'a bırakılan araziler dâhilinde emlaki olup da Karadağ'ın idaresi altına girmek istemeyen Müslüman ahali, Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında yaşamaya devam edecek, bu durumda geride kalan mal ve emlaklerini iltizama bırakarak ya da başkaları vasıtasıyla idare ettirerek mallarını koruyabileceklerdir.¹⁷⁹ Bu maddeye göre kanunen hiç kimsenin emlaki kamu yararı için olmadıkça ve değeri ödenmedikçe alınamayacaktır. Osmanlı ve Karadağlı üyelerden oluşan bir komisyon kurulacaktır. Bu komisyon devlete ait emlakin ve vakıfların Osmanlı Devleti hesabına olarak devredilmesi, yürütülmesi ile ilgili işleri ve onlarda halkın ilişkisi olursa bu gibi meseleleri üç sene içerisinde çözüme kavuşturacaklardır.¹⁸⁰

Fakat pratik ve teori aynı şekilde uygulanmamıştır. Berlin Antlaşması'nda olduğu gibi bu durum birçok soruna neden olmuştur. Çünkü Karadağ Hükümeti, Berlin Antlaşması'nın göçmenlerin malları ile ilgili kararlarını uygulamak konusunda oldukça isteksiz davranmıştır.¹⁸¹

¹⁷⁸Yağcı, a.g.m., s. 186.

¹⁷⁹BOA.A.DVN.MKL. 16/4 1295.Ş.15 (14.08.1878).

¹⁸⁰Vahit Cemil Urhan, "Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Sürecinde Karadağ'ın Bağımsızlığını Kazanması", *Avrasya Etüdleri Dergisi*, yıl:22, sayı:50, 2016/2, s. 252.

¹⁸¹Yağcı, a.g.m., s. 187.

Karadağ, Berlin Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra muhacirlerin mallarına el koymuş ve muhacirleri müşkül duruma düşürmüştür. İşkodra'da bulunan Karadağlı Müslüman muhacirler de Green'e verdikleri dilekçede; Karadağlıların köylerini ve mallarını işgal ettiklerini, ürünlerini yaktıklarını ve kendilerini yaşamaları için gerekli olan her şeyden mahrum bıraktıklarını belirtmişlerdir. Bunun üzerine Karadağ Hükümeti onlara beslenmeleri için belli bir miktar Hint mısırı göndermiştir. Ancak bu durum onların acılarını hafifletmemiş aksine çürümüş mısırları açlıktan ölmek için yemeye zorlanmışlardır. Bunun üzerine Karadağ Hükümeti'ne kendilerine gönderdiği çürümüş mısırları açlıktan ölmek için yediklerini, ancak tüm bu güçlükler nedeniyle 249 kişinin öldüğünü yazmışlardır. Tüm bunlara rağmen hayatta kalan birkaç kişi, tüm yardımlardan mahrum kaldıklarını, sefil ve içler acısı durumda bulunduklarını, yıkımdan ve yangından kurtardıkları az şeyi konaklama ve geçim için harcadıklarını yazmışlardır. Artık kendilerinin kalacak yerleri ve hayatlarını idame ettirecek bir şeyleri olmadığından, kiralarnı ödeyememişler ve yapacak iş bulamamışlardır. Bu sefalet yüzünden, ailelerini beslemek için yurtlarına dönüp tarlalarını işletmek ve gıdalarını çıkarmak istediklerini bildirmişlerdir.¹⁸²

Sadrazam Saffet Paşa da 21 Ekim 1878 tarihli Prens Nikola'ya yazdığı telgrafta Bar ve Ülgün göçmenlerinin müşkül durumuna dikkat çekmiştir. Hak sahibi olmayan Karadağlıların kendi aralarında göçmenlerin mallarını paylaştıklarını, Berlin Antlaşması'nın 30. Maddesine aykırı bir şekilde Karadağlılarca bölüşülen mallarının bu göçmenlere geri verilmesini, can ve mal güvenliklerinin sağlanması için etkili ve acil önlemler alınmasını istemiştir. Bunun üzerine Prens Nikola ise Saffet Paşa'ya bu durumun Karadağlılar tarafından değil, ellerinde silahlarla Karadağ askeri otoritesi tarafından Karadağ sınırları dışına geri gönderilen sivil nüfus tarafından yapıldığını ve bu kişilere teslim olduktan sonra ceza verildiğini bildirmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında Berlin Antlaşması

¹⁸²Şimşir, a.g.e., C.I, s. 642-643.

şartlarına uygun bir şekilde yapılacak, tüm sorunları halletmeyi mümkün kılacak genel ve kapsamlı bir antlaşma ile çözüleceğinin cevabını vermiştir.¹⁸³

Ülgün göçmenleri de zor durumda olduklarını, borçlarını ödeyebilmek için geriye dönüp kalan emlaklerini satmak istediklerini ancak bu satış işlemlerinin Karadağ kanunlarına tabi olduğu ve borçları için faiz yürütüldüğü için bir düzenleme yapılmasını istemişlerdir. Bu maksatla Osmanlı Devleti'nin Karadağ ile bir anlaşma yapması gerektiği yönünde Çetine Sefaretine başvurmuşlardır.¹⁸⁴ Ancak Karadağ Hükümeti Müslüman göçmenlerin emlaklerinin satış suretlerinin Karadağ kanunlarına tabii olduğunu ve borçları için faiz yürütülmesi meselesinin de Karadağ ile imzalanacak düzenleme bağlı olacağından dolayı iki taraf arasında anlaşma sağlanmadan geri dönmelerine izin vermeyeceğini Ülgün göçmenlerine bildirmiştir.¹⁸⁵

10 Ocak 1878'de Karadağ'a geçen Bar şehrinin halkının çoğunluğu İşkodra'ya göç etmişlerdir. Bunun üzerine Karadağ'ın işgal ettiği Bar ve Kraia bölgesinden göç eden Müslüman ve Hristiyan göçmenler İngiltere'nin İşkodra Konsolosu Kirby Green'e başvurarak evlerine dönmek istediklerini, eğer dönemez ve zeytin ve sonbahar mahsullerini hasat edemezlerse, gelecek kış boyunca en büyük sefaleti çekeceklerini bildirmişlerdir.¹⁸⁶ Karadağ Hükümeti Berlin Antlaşması gereğince Osmanlı Devleti'nin Karadağ'a bırakacağı topraklar meselesi çözüme kavuşmadan Bar ve Kraia göçmenlerinin yurtlarına dönmelerine müsaade edilmeyeceğini söylemiştir.¹⁸⁷ Osmanlı devleti göçmenlere 15 günlük mısır dağıtmıştır. Fakat hem hazine hem de vilayet tahıl deposunun boş olması nedeniyle göçmenlerin durumu günden güne daha acıklı bir hal almaya başlamıştır. Bunun üzerine Hüseyin Paşa Porte'den yardım almaya çalışmış ve Maliye Bakanı'na yaklaşık 12.000.000 kuruşluk bir açıklık göstererek eyaletin harcamalarını telgraf çekmiştir. Ancak bakanlık açığın 1.000.000 kuruştan biraz fazla olduğunu tespit ettiği yönünde bir cevap vermiştir.¹⁸⁸

¹⁸³a.g.e., C.I, s. 657-660.

¹⁸⁴BOA.DH.MKT. 1469/69 1305.Ra.28 (14.12.1887).

¹⁸⁵BOA.DH.MKT. 1470/16 1305.R.01 (17.12.1887).

¹⁸⁶Şimşir, a.g.e., C.I, s. 632.

¹⁸⁷a.g.e., C.I, s. 633.

¹⁸⁸a.g.e., C.I, s. 700-701.

İngiltere'nin Karadağ temsilcisi Green'in Dışişleri Bakanı Salisbury'ye gönderdiği raporda, İşkodra'dan ayrılmadan önce Bar ve İşkodra Gölü'nün batı kıyılarındaki Müslüman göçmenlerin yurtlarına dönmeleri konusunda Prens Nikola ile görüştüğünü bildirmiştir. Prens'in "fetih hakkı" ile Bab-ı Ali tarafından kendisine gönüllü olarak teslim edilmeyen ve silah zoruyla edindiği özel mülkiyetin tamamının tek sahibi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu bölgelerdeki göçmen mallarının çoğunun ödül olarak askerlerine dağıttığını söyleyerek göçmenlerin geri dönmesini kabul etmemiştir. Ancak Green'in ısrarlı teşebbüsleri üzerine bu karardan vazgeçmiş ve göçmenlerin dönmesine izin vermiştir.¹⁸⁹

Emlak ve arazileri Karadağ 'da kalan Müslüman tebaanın, Karadağlılar ile aralarında bir husumet meydana gelmemesi için sınırı geçmeleri yasaklanmış ise de hasat mevsimi geldiğini ve ekinlerin terk edilmesinin caiz olmadığından dolayı yakınları tarafından biçtirilip kaldırılması için Karadağ Hükümeti'ne başvurmuşlardır.¹⁹⁰ Ancak, Karadağ Hükümeti Karadağ'dan göç eden Müslümanların Karadağ'daki emlaklerini mutlaka satmaları gerektiğini bildirerek bunun bir zorunluluk olduğunu belirtmiştir. Müslümanların emlak ve arazilerini satmayıp, vekil aracılığı ile idare etmeleri yönündeki taleplerini böyle bir durumun Karadağ kanunlarınca yasak olduğunu öne sürerek kesinlikle kabul etmemiştir. Karadağ Hükümeti bu kişilere hala firari gözüyle baktığı için Karadağ Hükümeti'nin belirlediği sürede emlaklerini satmalarını aksi takdirde Karadağ memurlarının müdahale edeceğini belirtmiştir.¹⁹¹

Şubat 1879'da Karadağ Spuj, Jablyak, Tsrnoyeviça ve Podgoritsa'yı işgal etmiştir. Simo Popoviç Nikşik, Spuj, Jablyak, Kolaşin, Zeta, Podgoritsa, Bar ve Ülgün'den hicret eden Müslümanlar konusunda şunları yazmıştır. "Kolaşin, İşbuz ve Jablyak'tan çok sayıda Müslümanın göç ettiğini, İşbuz'da yaşayan Meçukiç'lerden göç etmeyen sadece bir kişi olduğunu, onun da Hristiyan olarak Savo ismini aldığını ve Karadağlı bir kadınla evlendiğini belirtmiştir. Bunun dışında bir de süvari Şpuški kaldığını söylemiştir. Ayrıca Zeta'dan hicret eden bir kısım

¹⁸⁹a.g.e., C.II, s. 147-148.

¹⁹⁰BOA.A.MKT.MHM. 602/7 1311.Z.23 (27.06.1894).

¹⁹¹BOA.HR.İD. 2058/61 09.08.1906.

Müslüman'ın evlerine ve arazilerine Zetalılar ve Karadağlıların yerleştirildiğini bildirmiştir. Ancak Karadağ'ın göç edenlerin evlerini satın almadığını zaten Karadağ Hükümeti'nin bu tip bir ödeneğe ayıracak parasının da olmadığından bahsetmiştir. Bu nedenle Karadağlıların boş kalan arazilere hiçbir ücret ödmeden yerleşmeleri fikrine kapılmasına neden olduğunu belirtmiştir. Göçmenlerin, Osmanlı Devleti'ne Karadağlıların kendi topraklarına zorla sahip oldukları yönünde şikâyetlerde bulunduklarını ancak bu şikâyetlerin hiçbir işe yaramadığını da bildirmiştir.”¹⁹²

Karadağ Hükümeti, Karadağ'da bulunan emlak ve arazilerine geri dönmek isteyen muhacirlerden Türk vatandaşlığından çıktıklarına dair belge istemiş ve 1880 ilkbaharı itibarıyla de muhacirlerin arazi ve emlakleri yerleşime açmıştır. Öyle ki Podgoritsa'da sahiplerinin bir daha geri dönmeyeceği sanılan arazi ve emlakler yeni yerleşimcilere verilmiştir. Yine 48 gün Karadağ kuşatmasına direndikten sonra 27 Ağustos 1877'de düşen Nikşik şehrine, Müslümanların arazilerini terk etmelerinin Ortodoks aileler yerleştirilmeye başlanmıştır. İlk yerleşenlere de söz konusu sahipsiz araziler ile evler dağıtılmıştır. Nikşik Ovası'nın da en verimli yerleri Prens Nikola ve diğer Karadağlı liderlere verilmiştir. Böylelikle Nikşik'teki zenginler, emlaklerini kendilerine çok ucuz fiyata bırakmak mecburiyetinde kalan Müslümanların mülkleri sayesinde daha da zenginleşmişlerdir.¹⁹³

Nikşik göçmenleri, Berlin Antlaşması'nın imzalanmasının ardından, mülklerini geri almak ve söz konusu anlaşma uyarınca tartışılmaz olan haklarını almak amacıyla Nikşik'e geri döndüklerini ancak evlerini yıkılmış ve arazilerine ise Karadağlılar tarafından el konulmuş halde bulduklarını Osmanlı Devleti'ne bildirmişlerdir.¹⁹⁴ Bilindiği üzere Berlin Antlaşması'na göre hicret eden Müslümanlar, geride kalan mallarını ve arazilerini güvence altına alabileceklerdi. Bu nedenle Müslümanlar mallarını ya iltizama bırakacaklar ya da geride kalan dost ve akrabaları vasıtasıyla mallarını idare ettirebilme hakkına sahip olacaklardı.¹⁹⁵ Bunun üzerine Nikşik göçmenleri Karadağ'a terk ettikleri tüm mallarının

¹⁹²Özkan, a.g.m., s. 93-94; Rastoder, a.g.e., s. 107-108.

¹⁹³Özkan, a.g.m., s. 94.

¹⁹⁴Şimşir, a.g.e., C.III, s. 107.

¹⁹⁵Özcan, a.g.e., s. 356.

kendilerine iade edilmesi, son iki yıl ki mallarının kiralarını ve tarlalarının hâsılatını, yıkılan evleri için de tazminat ve kendilerine ait olan eşya, mobilya ve diğer eşyaların iadesi için İşkodra valisine dilekçe göndermişler ve Osmanlı Devlet’inden yardım istemişlerdir.¹⁹⁶

Ancak İşkodra Valisi Osmanlı Devleti’ne gönderdiği telgrafta Nikşik göçmenlerinin mallarının dağıtıldığını ve Podgoitsa göçmenlerine de karşı da aynı tutumun planlandığını bildirmiştir. Bu tedbirin amacının Karadağlı aşiret reislerini memnun etmek olduğunu söylemiştir. Bu durumun Podgoritsa ve çevresinden göçmenleri içinde bulundukları sefalet nedeniyle Podgoritsa merkezli bir isyana sürükleyeceğini belirtmiştir. Bu nedenle Karadağ Hükümeti’nin uluslararası anlaşmalara ve şartlara aykırı olan bu gasp politikasından vazgeçirilmesi gerektiğini bildirmiştir.¹⁹⁷ Podgoritsa muhacirleri de Karadağ’da kalan mal ve emlaklerinin satışıyla İşkodra tüccarlarına 3 milyon kuruşa yakın borçları olduğu halde emlakleri üzerindeki tasarruf haklarının Karadağ hükümeti tarafından engellenmemesi nedeniyle zor durumda olduklarını bu nedenle haklarının korunması hususunda gerekli girişimlerin yapılması için Çetine Sefaretine dilekçe vermişlerdir.¹⁹⁸ Podgoritsa, İşbuzi, Nikşik ve Ülgün kazalarından göç eden göçmenler de burada bıraktıkları malların ve emlakın hâsılatının dörtte birini bile alamadıklarına dair bir arzuhal göndermişlerdir.¹⁹⁹ Podgoritsa’dan göç eden iki ila üç bin göçmenin terk etmek zorunda kaldıkları mallarının neredeyse tamamına el konulmuştu. Biri değirmenden oluşan sadece iki mülke konulmamıştı. İşbuz’da yaşayan göçmenler ise zaman zaman geride bıraktıkları evlerini ve mülklerini incelemek için gelmişlerdir. Kendilerinin alacakları olan para veya herhangi bir şeyi elde etmek için Karadağlı yetkilileri övmeleri gerekmiştir. Nikşik’ten gelen yine sayıları iki ila üç bin olan göçmenler ise Novibazar’a sığınmışlardır. Bunların birçoğu Osmanlı Devleti tarafından “Kordon” olarak bilinen yere yerleştirilmişlerdir. Karadağ’ın Nikşik’i ele geçirmesinin ardından bu göçmenler Bosna-Hersek’e göç etmişlerdir. Ancak Karadağ Hükümeti Podgoritsa’da kalan Müslümanların tamamının

¹⁹⁶Şimşir, a.g.e., C.III, s. 106-107.

¹⁹⁷a.g.e., C.III, s. 107-108.

¹⁹⁸BOA.HR.TH. 40/65 10.12.1881.

¹⁹⁹BOA.HR.TH. 44/55 27.10.1882.

mesleklerini sessizce icra etmeye devam ettiklerini ve tüccarların mükemmel bir şekilde muamele gördüğünü söylemiştir. Bu nedenle Podgoritsa'dan gelen göçmenlerin şikayetleri ile ilgilenmeye gerek görmemiştir. Nikşik göçmenlerinin ise tüm mobilyalarını, eşyalarını ve hayvanlarını yanında götüren düzenbazlar olduğunu belirtmiştir. Evlerini tamamen boş bıraktıkları ve neredeyse hepsinin kuşatma ve önceki savaşlar sonucunda harabeye döndüklerini iddia etmiştir. Bu nedenle Karadağ Hükümeti, neredeyse tamamı işgalinden önce olan mücbir sebepler ve savaş eylemlerinden sorumlu tutulamayacağını belirtmiştir. Ödeme istedikleri emlak ve mallarının kendileri tarafından yağmalandığını, taşındığını söylemiştir. Nitekim göçmenlerin bütün şikayetlerine rağmen Karadağ Hükümeti bu şikayetleri dikkate almamış ve göçmenlerin mallarına el koymuştur.²⁰⁰

Kolaşin göçmenlerinin Karadağ'da kalan malları konusunda da Karadağ Hükümeti tarafından teşebbüste bulunulmuştur. Kolaşin'e yerleşenler ve buranın eski halkı, göç eden Müslüman halka tazminat ödemeyi kabul etmemiş ve Karadağ Hükümeti'nde bu hususta herhangi bir girişimde bulunmamıştır.²⁰¹

Hariciye Nazırı Asım Paşa, Paris'teki Osmanlı Maslahatgüzarı Nikolaki Efendi'ye göndermiş olduğu 17 Ekim 1880 tarihli protesto niteliğindeki telgrafi Çetine'de bulunan sefarete ilettiğini ve onun Karadağ Hükümeti'ne göndereceğini bildirmiştir. Podgoritsa'dan gelen göçmen vekilleri tarafından İşkodra'ki Osmanlı Devleti makamlarına hitap eden dilekçede; “Karadağ'ın imzalanan anlaşmaya göre hareket etmediğini, Podgoritsa, İşbuz ve Jablyak'tan gelen göçmenlere ait malların gelirlerine el koyduğunu, yüzlerce evden oluşan nüfusa karşı her türlü taciz ve aşağılamayı yaptıklarını ve Osmanlı vatandaşlığını koruyan söz konusu bölgelerde üç yıl daha kalması gerektiğini, nihayet tüm geçitleri kapattıklarını ve kırk gün kadar kırk kişinin hapsedildiğini” bildirmiştir. Bu sebeple, dilekçe sahipleri bu şiddet eylemlerine bir an önce son verilmesini ve hicret etmek isteyen ahaliye karşı tüm engellerin kaldırılması çağrısında bulunmuşlardır. İşkodra İmparatorluk makamının raporları da yukarıdaki iddiaları doğrulamıştır. Asım Paşa göçmenlere ve ikamet eden ahaliye karşı yapılan bu haksızların genel olarak Arnavutlar

²⁰⁰Şimşir, a.g.e., C.III, s. 190-191.

²⁰¹Özkan, a.g.m., s. 95.

arasında keskin bir öfkeye sebep olduğunu ve öngörülemeyen olaylara yol açabileceğini belirtmiştir. Bu nedenle Osmanlı Hükümeti'nin daha önce değinilen ve Berlin Antlaşması'nın açık bir ihlali teşkil eden bu yasadışı eylemleri protesto etmesi gerektiğine ve Karadağ Hükümeti'nin bu durumda temsilcilerinin davranışlarını tolere etmek istediğine inanmayı reddederken, bu durumun getireceği sonuçlardan dolayı da sorumluluk kabul etmediğini bildirmiştir. Karadağ'a gönderilen bu protesto, İstanbul'daki Büyük Güçler' in temsilcilerine de sözlü olarak iletilmiştir. Nikola Efendi'den de Fransa Dışişleri Bakanına durumun ciddiyetinin net bir şekilde belirtmesini istemiştir.²⁰²

Yapılan haksızlar nedeniyle Arnavutlar duruma tepki göstermiştir. Arnavut 150 kişi Tuz civarında Karadağ sınırına tecavüzde bulunarak, sınıra 1 saat ileride bir çobanı yaralayarak bir hayli koyun gasp etmişlerdir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Karadağ Hükümeti ile müzakerede bulunmuştur. Karadağ Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin sınır üzerinde uygulanmasına dair taleplerini kabul ettiğini, Arnavutların tecavüz hareketinde bulunmayacakları hakkında İşkodra vilayetine teminat vermiştir. Bunun yanında suçluların tamamının cezalandırılacağını ve koyunların iade edileceğini bildirmiştir.²⁰³ Ancak sadece on gün geçmişken, Osmanlı'nın Çetine Sefaretinden Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgrafta Podgoritsa'da tutuklamalara devam edildiğini, hatta son zamanlarda altı-yedi kişinin de hapse atıldığını belirtmiştir. Karadağ temsilcilerinin ise bu zavallı ahalinin zulüm ve saldırılarını sona erdirmek yerine haklarında şiddetli bir şekilde davranışlarda bulundukları bildirilmiştir.²⁰⁴

Karadağ Hükümeti Bar, Ülgün, Podgoritsa ve Nikşik'te Müslümanların boşalttıkları yerleri askerlerine ödül olarak paylaştırmıştır. Hatta çoğu göçmenin mülklerine Podgoritsa'da olduğu gibi cüzi bir bedel ödenerek el konulmaya çalışılmıştır. Göçmenler bu duruma karşı çıkınca 1881 yılında Müslümanların Podgoritsa'daki emlakinin değerlerinin tespit edilmesi maksadıyla bir komisyon oluşturulmuştur. 1882 yılında komisyon çalışmalarını sonlandırdığı zaman

²⁰²Şimşir, a.g.e., C.III, s. 307-308; Özkan, a.g.m., s. 95-96.

²⁰³BOA.Y.E.E. 46/40 1305.L.16 (26.06.1888).

²⁰⁴Özkan, a.g.m., s. 96.

Podgoritsa'daki Müslüman göçmenlerin mallarının bedelini 50 bin olarak belirlemiştir. Bu bedeli Karadağ Hükümeti'nin dört eşit taksit olarak ödemesi kararlaştırılmıştır. Ancak bu durum bile bir süre sonra sorun haline gelmiş, Podgoritsa başta olmak üzere²⁰⁵ birçok yerde taşınmaz mülklere hile ile el konulmaya başlanmış, bedelleri ödenmemiştir.

Aradan birkaç ay geçtikten sonra Çetine Sefiri ile Karadağ Prensi görüşmüş ve öncelik olarak Podgoritsa halkına silah dağıtılması, çocukların hükümet tarafından zorla Karadağ okullarına alınması ve bu kıstaslara uymayan kişilerden bir kısmının sürülmesiyle ilgili Derviş Paşa'dan aldığı mektupta bahsedilen meseleleri Prense bildirmiştir. Bunun üzerine Prens, okul kanunu erteleyeceğini söylemiş, Podgoritsa göçmenlerinin ise kendi istekleri gittiklerini ispatlamak amacıyla bu mesele ilgili aldığı telgrafları sefire sunmuştur. Sefirin, göçmenlerin düştükleri müşkül durumlardan bahsederek, Berlin Antlaşması gereğince gerekli tedbirlerin derhal alınması için ısrar etmesi üzerine, Prens göçmenlerin hukukunu onaylamakla birlikte sınır meselesinin nihai olarak çözülmesinden dolayı şükranlarını sunmuştur. Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurmak arzusuna kanıt olarak da göçmenlerin emlakini geri alma hususunda serbest olduklarını Osmanlı Devleti'ne bildirmesini sefirden istemiştir. Çünkü Osmanlı, Avrupalı Devletlerin Osmanlı Devleti'ndeki sefirlerine ve Çetine Sefaretine Podgoritsa halkıyla diğer göçmenler konusunda Karadağ Hükümeti'nin yaptığı haksızlıklara dair gerekli tebliğleri yapmıştır.²⁰⁶

Karadağ Dışişleri Bakanı Radonich de Osmanlı Devleti'nin Çetine Sefiri Sermed Efendi'ye, Karadağ Hükümeti'nin kendi özgür iradeleri ile Osmanlı'ya göç etmiş Müslümanların Karadağ'a geri dönmesini engellemeye çalıştığı söylentisinin gerçeği yansıtmadığını, Berlin Antlaşması ve sonrasında Müslüman göçmenlerin hiçbirinin mülklerine yeniden dönme hususunda en ufak bir zorlukla karşılaşmadıklarını bildirmiştir. Karadağ Hükümeti'nin yasalarına uygun olmak koşuluyla geri dönmek isteyen Müslüman göçmenleri kabul edeceğini ve onların mal güvenliğini temin edeceğinin bildirerek göçmenleri karşılamaya hazır

²⁰⁵Yağcı, a.g.m., s. 187-188.

²⁰⁶Özkan, a.g.m., s. 96-97.

olduklarını beyan etmiştir.²⁰⁷ Fakat daha birkaç ay evvel Karadağ Prensi, devletlerin girişimlerinden dolayı voyvodalarıyla uzun görüşmeler yapmış ve tazminat ödemeyi kabul etmemiştir. Osmanlı Devleti ile hiçbir şekilde arazi değişimi yapmayacağını bildirmişti. Prens bu tavrının değişmesinde Ülğün'ün kendilerine bırakılmasının rolü oldukça büyüktür.²⁰⁸

Osmanlı Devleti'nin Hariciye Nazırı Asım Paşa, Osmanlı Devleti'nin Paris Sefiri Esad Paşa 'ya gönderdiği genelgede, Karadağ'a bırakılan yerlerden göç eden Müslüman göçmenlerin acıklı durumlarından bahsetmiştir. Tarlalarına, evlerine, zeytin ağaçlarına kısacası tüm mülklerine Karadağlılar tarafından el konulmuştur. Böylece tüm varlığı elinden alınan talihsiz göçmenler ekmek dilenecek hale gelmişlerdir. Prens Nikola tarafından verilen resmi ve tekrarlanan güvencelere rağmen bu sorunlar için hiçbir şey yapılmadığını, bu sebeple Karadağlı göçmenlerin müşkül vaziyetlerinin düzeltilmesi için Fransa nezdinde bir girişimde bulunulması talimatını vermiştir.²⁰⁹

Bir diğer sorun da Müslüman göçmenlerin mallarının müsaderesidir. Karadağ tarafından ilhak olunan yerlerdeki bazı Müslümanlar kendi özgür iradeleri ile evlerini terk ederken, topraklarının ekilmemiş olarak bırakmayı tercih etmişlerdir. Bu Müslümanlar, Osmanlı Devleti tarafından sınırın savunucusu olarak kendilerine verilen sübvansiyonlar üzerinde yaşıyorlardı. Ancak bu göçmenler bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin yardımlarına devam etmeyi reddetmiş ve gönüllü olarak mallarına bakmak için Karadağ'a döndüklerinde, bıraktıkları mallarının Karadağlılarca müsadere edilmemiş olduğunu görmüşlerdir. Bunun üzerine Hristiyan bir yönetime boyun eğmeye dayanamayacaklarını söyleyerek geri dönen göçmenler İşkodra'ya akın etmişlerdir. Göçmenler Karadağ Hükümeti'ne başvurarak, yoklukları boyunca teminat altına alınabilecek kirayı veya ürünü almak istemişlerdir. Ancak Karadağ Hükümeti bunu kabul etmemiştir.²¹⁰

²⁰⁷Şimşir, a.g.e., C.III, s. 344-345.

²⁰⁸Özkan, a.g.m., s. 97.

²⁰⁹Şimşir, a.g.e., s. 359-360.

²¹⁰Şimşir, a.g.e., C.III, s. 380-381.

İngiltere'nin Çetine Elçisi Green'nin, Dışişleri Bakanı Granville'e raporunda, Karadağ'ın ilhak etmiş olduğu yerlerden göç etmek isteyen Müslümanlara ait emlakın elden çıkarılmasına karşılık olarak vermeyi düşündüğü imkânlar hakkında Karadağ Prensi ile görüştüğünü bildirmiştir. Prens Nikola'nın açıkça yabancılar tarafından taşınmaz mülklerin satın alma yasasında reform yapılacağını ve şayet izin verilirse bile Avusturya sınırlarındaki toprakların tamamen yabancılar geçmesine izin verilmeyeceğini, böylece Karadağ Hükümeti'nin Avusturya sınır yetkilileri ile olan anlaşmazlıklara son vereceğini söylemiştir. Ayrıca Elçi Green, Lord Granville'in, toprakları aniden Karadağ'la birleşen Türk tebaası adına adil bir tedbir çağrısında bulunduğu ve mülklerinin tasarruf edilmesinde karşılaştıkları zorlukların Karadağ Hükümeti'ni kasıtlı olarak kendi amaçları ve faydaları için fiyatları zarar verici bir şekilde etkilediği iddiasına maruz bıraktığını belirtmiştir. Bunun üzerine Prens de bu meseleyi Türk Sefiri Rıza Bey ile daha önce görüştüğünü, Türk sefirine bütün göçmenlerin topraklarını adil bir değerlendirme ile satın almaya hazır olduğunu ifade ettiğini belirtmiştir. Prens Nikola, mülk satışı yapıldığında yetkililerini yönlendireceğini ve alıcıların yabancı olduğunu, sadece yeni tapuların Karadağlı biri adına olması gerektiğini ve mal sahiplerinin tüm gereklileri kabul etmesi gerektiğini söyleyince, Green bunun herhangi bir taviz olmadığını belirtmiştir. Prensle görüşmeye devam eden Green, nihayetinde Prens Nikola'nın bütün Slav prenslikleri tarafından uyulan Müslüman toprak sahiplerinin mallarına asgari maliyetle el konulması prensibi yönünde hareket ettiği kanısına varmıştır.²¹¹

Green'in bu raporundan bir hafta sonra Osmanlı Devleti'nin Çetine Sefiri Rıza Bey de Hariciye Nazırı Asım Paşa'ya gönderdiği raporda, Karadağ Müslüman göçmenlerinin emlak meselesinden bahsetmiştir. Göçmelerin emlaklerinin yabancılar satılmasına izin verilmemesinin aksi takdirde Karadağ topraklarının büyük bir kısmının Avusturyalıların eline geçeceğini bildirmiştir. Ancak Karadağlıların göçmenlerin emlakini uygun bir fiyattan almak için yeterli imkânlara sahip olmadıklarından, emlakın fiyatlarının düştüğünü söylemiştir.

²¹¹Şimşir, a.g.e., C.III, s. 403-404; Özkan, a.g.m., s. 97-98.

Karadağ Prensi Nikola, Green'e tüm göçmenlerin mallarının karma komisyon tarafından değerlendirilmesini ve yıllık miktarını doğrudan sahiplerine yâda Osmanlı Hükümeti aracılığı ile taksitle ödemeyi önermiştir. Büyük mal sahipleri, yabancılara emlaklerinin satılması hususunda ısrarcı olurken, küçük mal sahipleri aksine bu teklifi memnuniyetle karşılamış ve bu teklifin kendilerini bulundukları müşkül durumdan kurtarabileceğini beyan etmişlerdir. Küçük mal sahipleri Karadağ Hükümeti ve Bab-ı Ali ile mutabık kalınarak, karma komisyon tarafından belirlenen değerin ödenmesinin garanti edilmesi koşuluyla mülklerini Karadağ'a devretmeye hazır dılar. İşbuz, Jablyak, Bar ve Ülgün göçmenleri bu durumdan hiçbir şekilde şikâyetçi olmamışlardır. Fakat Karadağ'ın yabancılar yasasını yürürlükten kaldırılması halinde mallarını daha yüksek değerlere satmayı amaçlayan Podgoritsa göçmenleri duruma muhalefet etmişlerdir. İşkodra göçmenleri ise ticari ilişkilerde oldukları tüccarlara karşı önemli borçları olduğunu söyleyerek, teklifi kabul etmişlerdir.

Karadağ üzerinde gerçekten etkisi olan Avusturya ve Rusya birincisi, başka türden çıkarları olduğu ve korunması gereken daha büyük çıkarları olduğu için ikincisi, Rusya kendisini Karadağ'ın çıkarlarını tek koruyucu olarak sunduğu için göçmenlerin emlaklerinin yabancılara satılma meselesini reddedecekti. Ayrıca göçmenler binaları için yüksek fiyatlar talep ederlerse, hiçbir yabancı alacaklı olmayacaktır. Mülklerinden kurtulan ve fiyatlar üzerinde pazarlık yapamayacak olanlar küçük toprak sahipleri olacaktı. Bunun üzerine Prens Nikola eğer teklif Bab-ı Ali tarafından da kabul edilirse, Karadağ'ın Avrupa bankalarından aldığı borçla yılda 15.000 lira ödeyebileceğini ve bütün göçmenlerin emlakinin yaklaşık 50.000 lira değerinde olduğunu bildirmiştir. Bu nedenle karma komisyon tarafından belirlenecek değer, maksimum ve minimum sabit arasında, yani ortalama fiyat üzerinde çok fazla itiraz olmadan kabul edeceğini söylemiştir.²¹²

18 Kasım 1880 tarihli duyuruyla “Biz her ne zaman lütufta bulunsak, tam anlamıyla bulunuruz” diyen Nikola, büyük suçlar işlemiş olan kişilerin de bahşettiği lütuf sayesinde evlerine döndüklerini belirterek, başıboş halde başka bölgelere

²¹²a.g.e., C.III, s. 405-407.

yerleşmeyi bırakarak ve evlerine dönmeleri gerektiğini söylemiştir. “İstisnasız hepimizi evinize dönmeye ve mallarınızdan, Berlin Antlaşması ve Karadağ Prenslığının yasaları tarafından size verilen tüm haklardan yararlanacağınıza ve mülkleriniz üzerinde tasarruf edeceğinize söz veriyoruz. Yeni vatanınız sizleri çocuklar gibi karşılayacağı gibi sonunda huzurlu ve güvenli bir yaşam sürdürebileceksiniz” diyen Nikola, geri dönmeleri için muhacirlere son kez altı ay süre vermiştir. Göç eden ve toprakları Karadağlılarca ekilen toprak sahibi Türk göçmenlere de yoklukları boyunca toplanan gelirlerin dörtte birini alacaklarını bildirmiştir. Ayrıca Karadağlı memurlara bildirmediikleri halde, gizli bir şekilde evlerini ve topraklarını terk edip nadasa bırakanlar olduğunu ancak kendilerinin bunlardan sorumlu tutulmayacaklarını da belirtmiştir. Bu çağrıya uyarak geri dönenlerin tüm mallarını alacaklarını ve ileride diğer Karadağlılar gibi bunları kullanabileceklerini söylemiştir. Prens Nikola, eğitimle ilgili Karadağ kanunun dinlerinin özgürce öğretilmesini ihlal ettiği düşüncesi ile göç edenlere ise bu kanun ile bütün halkın çocuklarının okula gitmesinin mecburi olduğunu ancak bu yasanın eğitim makamlarının dini eğitimin öğretilme şekline müdahale etmesini hariç tutmak için yeniden düzenlendiğini eklemiştir. Prens Nikola göçmenlere Podgoritsa teslim edildikten sonra silahsızlandırıldıklarını, silahlarının Podgoritsa depolarında tutulduğunu, bu silahların kendilerine geri verileceğini, aynı zamanda hükümet tarafından iyi halk olarak göz önünde bulundurularak kendileriyle huzur içinde yaşayacaklarından dolayı diğer tüm halka verilmiş olan tüfeklerin aynılarından Müslüman göçmenlere de dağıtılacağını beyan etmiştir.²¹³

Akabinde göçmenler Osmanlı Devleti’nin Çetine Elçisi Rıza Bey aracılığıyla Hariciye Nazırı Asım Paşa’ya gönderdikleri raporda, başlıca isteklerini ve bunların izahını belirtmiştir. Bu istekler;

1. “Göçmenlerin hiçbir kısıtlayıcı formalite olmaksızın mallarını geri alma hakkı. “Karadağlı makamların geri dönen göçmenlere, mallarını teslim etmeyi reddettikleri birkaç dava ortaya çıkmıştır.

²¹³Özkan, a.g.m., s. 98-99; Şimşir, a.g.e., C.III, s. 413-414.

2. “Göçmenlerin mallarını yabancı kişilere veya Osmanlı tebaasına satma hakkı.”
3. “Göçmenlerin mallarını Osmanlı tebaası veya yabancı kişilere idare ettirebilme hakkı.” Göçmenler, Karadağ kanunlarının sadece Osmanlı tebaası olarak kalan göçmenler olsa bile yabancıların mallarını satın alma hakkının kabul edilmediği gibi mallarının yönetilmesinin de reddettiğini fakat mallarının Karadağ tebaası tarafından idare edildiğini ve Karadağ Hükümeti’nin bu duruma herhangi bir müdahalede bulunmadığını belirtmişlerdir.
4. “Göçmenlerin mallarından elde edilen gelirleri geri alabilme hakkı.” Karadağlı memurlar tarafından toplanılan mallar ve gelirlerinin sabitlenmesi için topraklarına yerleşecek olan kişilerle ile serbestçe anlaşmak istemişlerdir.
5. “Zarar gören malları için tazminat alabilme hakkı.” Göçmenler, yokluklarında mallarının zarar görmesi nedeniyle tazminat talep etmişlerdir.
6. “İlhak sırasında göçmenlerden alınan silahların geri verilmesi hakkı.”

Bunların yanında Rıza Bey raporunda, Prens Nikola’nın göçmenlere geri dönmek için vermiş olduğu 6 aylık mühlete değinerek, göçmenlerin bu mühletten sonraki durumlarının belirsiz olduğundan bahsetmiştir.

Rıza Bey’in raporunda belirttiği ki bir diğer mesele de göçmenlerin vatandaşlık konusuydu. Prens Nikola’nın göçmenler ailelerini getirmemiş olsalar bile mallarını almak için geri dönen herkesi kabul edeceğini bildirmişti. Ancak bu durum onlarda vatandaşlık endişesi yaramıştır. Çünkü göçmenler Karadağ tebaası olarak tanınmak istemediklerinden dolayı Karadağ’a gelme konusunda çekimser kalmışlardı. Hatta daha önce Karadağ’a geri dönmüş olan bazı göçmenler bu meseleden dolayı emlaklerini bırakıp tekrar Osmanlı Devleti’ne dönmeyi düşünmüşlerdir. Bu sebeple Osmanlı ile Karadağ arasında vatandaşlık konusu ile ilgili bir antlaşma yapılmasını istemişlerdir. Rıza Bey raporunun son kısmında, göçmenler konusu çözülmedikçe Karadağ ile samimi bir dostluk ve iyi bir komşuluk ilişkileri kurulmayacağı gibi

göçmenlerin durumlarını iyileştirmenin de mümkün olmayacağını bildirmiştir.²¹⁴ Bir süre sonra Rıza Bey, Dış İşleri Bakanı Asım Paşa'ya gönderdiği telgrafta, bazı göçmenlerin bu yılki gelirlerini ve mahsullerini almak için geri döndüklerini yazmıştır.²¹⁵

26 Temmuz 1881 tarihinde Prens Nikola göçmenlere hitap eden bir bildiri metni göndermiştir. Bu bildiri de Prens Nikola Berlin Antlaşması'na ve Karadağ yasaları gereğince göçmenleri geri gelip mülklerine sahip olmaya davet etmiştir.²¹⁶ Karadağ Prensi Nikola bu bildirinin ardından Karadağlı Müslüman göçmenlere bir çağrı da bulunmuştur. Nikola, 18/30 Kasım 1880 tarihinde göç eden Müslümanlara hitaben yapmış olduğu ilanına değinerek “aralarında siyasi suçlular, vatana ihanet ve düşmanla iş birliği yapmakla suçlanıp, onursuzlukla itham edilmiş kimselerinde bulunduğu herkese yönelik tam ve “genel af” tanıyacaklarını bildirmiştir.²¹⁷

Karadağ Dışişleri Bakan Vekili Vrbitza da Çetine'deki Osmanlı Devleti Elçisi Rıza Bey'e verdiği notada, Karadağ Hükümeti'nin sadece Karadağ'a kesin olarak geri dönen göçmenlere değil, aynı zamanda ikametgâhı dışında yerleşmek isteyenlere de Berlin Antlaşması'nın 30. maddesince mülk edinmeyi sağlayacağını taahhüt ettiğini belirtmiştir. Prens'in çağrısındaki “ihanet ve düşmanla iş birliği” terimleri ile Karadağ'a zarar vermeye çalışan Arnavut Birliğini kastettiğini belirtmiştir. İstisnasız bütün göçmenlerin, Karadağ'da yaşamaya karar verseler de emlaklerini idare ettirip terk etseler de bundan böyle mallarının gelirlerini alabileceklerini, toplanan mal ve eşyaların da göçmenlere ayırım yapılmadan iade edileceğini söylemiştir. Göçmenlere ödenecek tazminat konusu için de ortak bir Türk-Karadağ komisyonun oluşturulacağını ve Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında bir anlaşma imzalanıncaya kadar da geri dönüş için verilen altı aylık mühletin kesin olmadığını da belirtmiştir.²¹⁸

Osmanlı Devleti ve Karadağ memurlarından oluşan bir komisyon kurulması için Çetine maslahatgüzarı hazırlıklara başlamıştır. Ardından Muhacirin ve Evkaf-ı

²¹⁴Şimşir, a.g.e., C.III, s. 408-412.

²¹⁵a.g.e., C.III, s. 422.

²¹⁶a.g.e., C.III, s. 407.

²¹⁷Şimşir, a.g.e., C.III, s. 413-414.

²¹⁸a.g.e., C.III, s. 415-416.

Muhtelif Komisyonu adında bir komisyon kurularak, Karadağ'da Müslümanların geride bıraktıkları emlakleri ve muhacirlerle ilgili sorunları araştırmak için çalışmalara başlamıştır. Ancak Karadağ Hükümeti sınır tahdidi yapılmıyacağına değin bu komisyona kimseyi görevlendirmeyeceğini ifade etmiştir. Osmanlı Devleti Şekib Bey'i bu komisyona komiser olarak görevlendirirken, Karadağ ise 1885 yılında Mösyö Dokoniç'i memur olarak tayin etmiştir.²¹⁹

Ancak göçmenlerin şikâyetleri bitmediği gibi yapılan girişimlerden de sonuç alınamamış ve Osmanlı ile Karadağ arasında bir komisyon kurulamamıştır. Podgoritsa göçmenleri, geride kalan emlaki satabilmelerine Karadağ Hükümeti tarafından engel olunmamasını istemişlerdir. Bu emlaki almaya Karadağlıların gücünün yetmemesi, yabancılara satılmasına da Karadağ yasaları izin vermediğinden dolayı bu sıkıntıları çözmek amacıyla Osmanlı ve Karadağ memurlarından oluşan bir karma komisyon kurulması gerekliliği konuşulmuştur. Karadağ Hükümeti bu emlakleri satın alıp tahmini değeri olan 50.000 liranın senelik 15.000'er lira taksitle mal sahiplerine ödenmesi teklifinde bulunmuştur. Hak sahipleri göçmenler eğer bu fiyatı yeterli bulmazlarsa istedikleri fiyata satıncaya dek mallarını tasarruf etmeye Berlin Antlaşması'na göre hakları olduğunu bildirmiştir. Osmanlı Devleti'nin hukuk müşavirleri de mütalaalarında Karadağ'ın yabancılara emlak tasarruf edemeyeceği iddiasının göçmenler ile ilgisi olmadığını belirtmişlerdir.²²⁰

27 Aralık 1882 tarihinde Osmanlı'nın Çetine Maslahatgüzarı Daguis Efendi, Hariciye Nazırı Asım Paşa'ya bir yazı göndermiştir. Bu yazı da göçmenlerin şikâyetlerini belirtmiştir. Berlin Antlaşması'nın 30. maddesi ile göçmenlere garanti edilen hakların tanınmaması, herhangi bir adalet kavramı ve bilinen yasa ilkelerine aykırı olmasına rağmen gelirlerinin sadece dörtte birinin kendilerine tahsil edilmesi, zaten az olan ödemelerin de bile hatalı tespit yapılması, ödeme tahsilinde yaşanan gecikmeler, Karadağlıların ev ve diğer göçmen binalarını birden fazla yerde ücretsiz olarak işgal etmeleri, göçmenlerin iadesine ve geri dönmek isteyenlere çıkarılan engeller üzerinde durmuştur. Karadağ'ın bu konular nezdinde teşebbüste

²¹⁹Özkan, a.g.m., s. 99-100.

²²⁰Şimşir, a.g.e., C.III, s. 447.

bulunmasını, bu nedenle karma bir komisyon oluşturulması gerektiğinin ve büyük devletlere başvurulması gerektiğini beyan etmiştir.²²¹

Daguis Efendi'nin yazısından bir süre sonra Karadağ'a bırakılan yerlerin göçmenleri İşkodra valisine ve Avusturya, İtalya, Rusya konsoloslarına bir dilekçe yazmışlardır. Bu dilekçede Berlin Antlaşması'nın 30. Maddesi gereğince emlakleri üzerindeki tasarruf hakları kabul edilmişse de bu haklarının yok sayıldığını, savaştan önce geçim kaynakları oldukça kıt olan Karadağlıların kendilerini mülklerinden göndermek için çeşitli hilelilere başvurdıklarını bildirmişlerdir. Karadağlıların kendilerini göç etmek mecburiyetinde bıraktıktan sonra mülklerinin değerlerini ve bazı eşyalarını gasp ettiklerini, içlerinden bazılarının emlaklerini %99 zararla satmak zorunda kaldıklarını ancak şikâyetlerinin hiçbir suretle dikkate alınmadığını da belirtmişlerdir. Karadağ Hükümeti göçmenlerin tasarruf haklarına sahip olduğu gibi ve yurtlarına geri dönecek olanların da mal ve emlaklerine sahip olduğunu ilan etmiştir. Bu nedenle haklarını almak için dönen göçmenlere veya vekillerine kötü muameleler edilmiştir. Göçmenler, Prens 1880 senesinde yayınladığı emrinde arazi hâsılatlarından kendilerine dörtte bir pay verileceği ve dükkânlar için de tazminat verileceğini söylemişse de bunların asla verilmediğini ifade etmişlerdir.²²²

Bu süreçte Karadağ Hükümeti'nin yanı sıra Karadağlılarda Müslüman ahaliye kötü muamelelerde bulunarak, çeşitli zorluklar yaşatmışlardır.²²³ Örneğin; Glubovça göçmenlerinden birinin haklarını istemek için oraya gidince Karadağlılar tarafından öldürülmüştür. Podgoritsa'dan birisi kendi bağında bir Karadağlı tarafından yaralanmış, bir diğeri ise öldürülmüştür. Eşi ve oğluyla birlikte kendi tarlasına giden bir başka kişi ile arazisini işleyen bir çiftçiye de Karadağlılar tüfekle saldırılmıştır. Yine Podgoritsa'da yüz kadar kişinin sözde kan davasından dolayı hapse atıldıklarını, Karadağ'da kalanların da diğer göçmenler gibi türlü zulümlere maruz kaldıklarını bildirmişlerdir. Karadağlıların onları da göçe zorladığını belirten Müslümanlar, mallarının ya bizzat kendi taraflarından ya da yabancı ve yerli

²²¹ a.g.e., C.III, s. 498-499.

²²² Özkan, a.g.m., s. 100-101.

²²³ BOA.Y.A.HUS. 162/81 1296.L.30 (17.10.1879).

vekiller aracılığıyla idare ettirilmesi, emlaklerinin yabancı ve yerli kişilere satılmasına izin verilmesi, işlerine herhangi bir engel konulmaması, Berlin Antlaşması'nın 30. maddesinin net bir şekilde uygulanması ve 1878'den beri ertelenen taleplerinin sonuca bağlanması için karma bir komisyon kurulmasını istemişlerdir.²²⁴

Nitekim Türk-Karadağ Karma Sınır Komisyonu'ndaki Türk delegeleri Berlin Antlaşması'nın 30. Maddesine dayanarak aşağıdaki önerileri sunmuşlardır.

1. Göçmenlerin mülklerini uygun gördükleri şekilde tasarruf etme ve yabancı uyrukları hiçbir zaman dışlanma veya kabul edilemezlik nedeni olmadan güvenilir temsilciler tarafından idareleri için temsil edilme özgürlüğü,
2. Göçmenlere işgalden önce ve sonra kendilerine ait arazilere yerleşen istemedikleri çiftçileri veya işçileri değiştirmelerinde kolaylık sağlanması,
3. Borçluların göçmenlerin topraklarından gelen gelirleri derhal tahsil etme hakkı,
4. Kiralanan veya ev sahibinin isteğine uygun olmadan işgal edilen göçmen evlerinin ve diğer binaların tahliye edilmesi,
5. İşgalden sonra binaları zarar gören göçmenlerin bu konuda tazminat taleplerinin incelenmesi için karma bir komisyon kurulması tekliflerinde bulunulmuştur.²²⁵

Bunun üzerine Karadağ delegeleri bu konuda bir beyanat göndermiştir. Beyanatta Karadağ'a yeni bırakılan topraklardan göç etmiş Müslümanlar konusunda Karadağ Hükümeti'nin bu hakları tanıdığını ve göçmen işleriyle ilgilenmek üzere bir Türk-Karadağ karma komisyon oluşturulmasını kabul ettiğini ifade etmiştir.²²⁶

Karadağ delegelerinin beyanları memnuniyetle karşılanmıştır. Türk delegeleri göçmenlerin vekillerini seçme haklarında getirilen kısıtlamayı Bab-ı Ali'nin

²²⁴Özkan, a.g.m., s. 101.

²²⁵Şimşir, a.g.e., s. 548-549.

²²⁶a.g.e., C.III, s. 549-550.

takdirine bırakmıştır. Bununla birlikte, Berlin Antlaşması'nın 30. maddesinin ilk paragrafının hükmüne bir kısıtlamanın eşlik etmediğini belirtmişlerdir. Bu nedenle göçmenler, emlaklerinin yönetimini uyruğu ne olursa olsun güvenini kazanan herhangi bir kişiye emanet etmekte serbestti.²²⁷

Karadağ'a terk edilen yerlerden göç edenlerin Karadağ'da bulunan emlaklerinin alamamış oldukları hâsılâtın, Berlin Antlaşması'nın 30. Maddesi gereğince derhal ödenmesi ve muhacirlerin emlaklerini istedikleri kişiler vasıtasıyla idare ettirmeleri konusunda Karadağ memurlarıyla müzakere yapılmıştır. Göçmenlerin haklarından yararlanması için kendilerinin gitmeleri yâda vekil göndermeleri göçmenlere ilan ettirilmesi kararlaştırılmıştır.²²⁸

Osmanlı Devleti'nin Çetine Maslahatgüzarı Şedid Efendi'nin, Hariciye Nazırı Arif Paşa'ya yazdığı yazı da Karadağ'a terk edilen yerlerden göç etmiş kişilerin emlak işleri konusunda hemen hemen her gün Karadağ nezdinde teşebbüslerin yapıldığını ve Karadağ Prensi'nin ve Dışişleri Bakanı'nın göçmenlerin taleplerine karşı olan olumlu ve yapıcı tutumlarını da belirtmiştir. Bununla birlikte memnuniyetsiz olarak geri dönen bir kısım göçmenin çoğu zaman mülklerini kendilerinin bilmediklerini veya iddia ettikleri hakların aileler, alacaklılar veya varisler tarafından itiraz edildiği için olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle, Karadağ ile bir ticaret anlaşması yapılmasına, Nikşik ve Podgoritsa'da Osmanlı memurları atanana kadar, emlak işleriyle yerinde uğraşmak üzere geçici olarak bir Karadağ memurunun Karadağ'a gönderilmesini teklif etmiştir.²²⁹

24 Ocak 1884'te Karadağ'a bırakılan topraklardan gelen göçmenler konusunda Osmanlı-Karadağ arasında bir anlaşma yapılmıştır. Bununla birlikte, Karadağ Hükümeti Osmanlı ve Karadağlılara sadece Müslüman göçmenlerin mülkünü idare etme hakkını saklı tuttıkları için Osmanlı komisyon üyeleri bu noktaya dikkat çekmişlerdir. Anlaşma'nın Berlin Antlaşması'nın 30. Maddesi esas alınarak

²²⁷a.g.e., C.III, s. 552-553.

²²⁸a.g.e., C.III, s. 558.

²²⁹a.g.e., C.III, s. 558-559.

uygulanmasına dikkat edilmesine ve gerektiğinde Karadağ nezdinde teşebbüs yapılması gerektiğini bildirmişlerdir.²³⁰

Memurlar arasında Türk-Karadağ emlak meselesinin göçmenler lehine düzenlenme hususu tam olarak uygulanamadığından dolayı şikâyetler Karadağ Hükümeti'ne sunulmaya devam etmiştir. Bu nedenle, göçmen işleriyle ilgili Karadağ komisyonuna bir Türk memur tayin edilmesine karar verilmiştir. Bu memur Osmanlı Hükümeti'ni temsil edecek, göçmenlerin çıkarlarını savunacak ve Karadağ tarafından yapılan şart ve taahhütlerin sıkı bir şekilde yerine uygulanmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda göçmenlerin emlaklerinin adli işlemlerde hiçbir şekilde taklit edilmeden onların lehine yasadışı olarak kiralınmasını önlemek için göçmenler ve Karadağlılar arasındaki (anlaşmazlıklarda) Osmanlı ve Karadağ arasında bir aracı olacaktır. Prens, bu imtiyazlara sahip olan memurun Türkçe ve Sırpçayı mükemmel derecede bilen, yetenekli ve ilgili bir memur olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Prens, yakında ülkenin iç kesiminde uzun bir tur yapacağı için komisyona verilecek talimatlar konusunda memur ile fikir ortaklığı yapmak istediğinden dolayı, bu memurun 13 Haziran'dan önce gönderilmesini rica etmiştir.²³¹ Bu memur ayrıca beklemede olan vakıf işleriyle de ilgilenecektir.

Karadağ'a bırakılan yerlerden göç etmiş olan Müslümanlar lehine yapılan teşebbüsler olumlu sonuçlar vermiş ve Karadağ Prensi göçmenlerin işlerini halletmekten sorumlu olan Karadağ komisyonuna bir Türk memur atanmasını kabul etmiştir. Söz konusu komisyondaki Türk memurları göçmenlerin çıkarlarını tam olarak sağlayamamışlardır. Ancak Prens, Karadağ tarafından verilen tüm taahhütlerin kesinlikle ve titizlikle yerine getirileceğinin güvencesini vermiştir. Böylece Türk memurun gelmesini beklerken, komisyona çalışmalarını askıya alma ve dolayısıyla alacaklıları tarafından göçmenler aleyhine açılan tüm işlemleri durdurma emri verilmiştir.²³²

²³⁰a.g.e., C.III, s. 577-578.

²³¹a.g.e., C.III, s. 601-602.

²³²a.g.e., C.III, s. 602-603.

Bu komisyona atanacak olan Türk memuru için vakıf komisyonunda görevli Daguis Efendi'nin atanmasının uygun olup olmayacağı konusu gündeme gelmiştir.²³³ Karadağ Müslüman göçmenlerine ait emlak işleriyle görevlendirilecek Türk delegesinin mutlaka Sırpça bilmesi gerekmektedir. Böylece komisyonun müzakerelerinde ve tartışmalarında aktif olarak yer alabilir, göçmenlerin şikâyetlerini her zaman düzgün yapamayan tercümana gerek duymadan dinleyebilir ve inceleyebilirdi.²³⁴

Osmanlı Devleti Hariciye Nazırı Arif Paşa'nın Çetine Elçisi Cevad Paşa'ya gönderdiği notada, Karadağ Hükümeti'nin göçmen işlerini incelemekten sorumlu olan Karadağ komisyonuna bir Türk memur bulunmasını kabul etmesinin Bab-ı Ali tarafından takdir edildiğini, ancak bu memurun görevinin önceden belirlenmesi gerektiğini beyan etmiştir. Bu memurun Karadağ delegeleri gibi oy hakkına sahip olmasını, kararlar verilirken de eşit olarak tartılması gerektiğini, Karadağ komisyonunun karma bir komisyon haline getirilmesini arzu etmiştir. Nitekim Vakıf komisyonunda görevli Daguis Efendi'nin ataması yapıldığını, kendisinin İstanbul'dan çoktan ayrıldığını ve haziran ayının ilk yarısında Çetine'de olacağını da bildirmiştir.²³⁵

Osmanlı Devleti ile Karadağ Hükümeti arasında 14 Temmuz 1884 tarihinde bir uzlaşma sağlanmış ve genel olarak göçmenlerin işleri konusunda 8 maddelik bir anlaşma yapılmıştır. Anlaşmaya göre;

1. Karadağ'a verilen topraklardan gelen göçmenlerin tüm arzularını, taleplerini, şikâyetlerini araştırmak için Osmanlı-Karadağ ortak bir komisyon kurulacaktır.
2. Osmanlı Devleti ile Karadağ tarafından birer azadan oluşan bu komisyon Pogdoritsa'da vazifeye başlayacaktır.
3. Komisyonun kararları ortak alınacaktır.

²³³a.g.e., C.III, s. 606.

²³⁴a.g.e., C.III, s. 606-607.

²³⁵a.g.e., C.III, s. 607-608.

4. Ortak komisyon delegeleri, toprağın ilhak edilmeden önce kiralandığı koşulların bulunduğu yeri araştırmaya ve eski yerleşimcileri her konuda kendilerine uymaya dikkat edeceklerdir.
5. İşgalden sonra göçmenlerin topraklarına yerleşen işçiler de bu yükümlülöklere tabi olacaklardır.
6. İşgalin ardından kurulan yerleşimciler ve mal sahipleri arasında belirli bir süre için yapılan kira sözleşmeleri, ücretleri açısından 4. ve 5. Maddelerin gerektirdiğı koşulları yerine getirmeleri halinde geçerli sayılacaktır.
7. Karadağ'dan göç eden veya yaşayan Osmanlı tebaası ile Karadağlılar arasındaki tüm borç davaları üzerinde de tek yargı yetkisine Karadağ mahkemeleri sahip olacak ve taraflar yasal kanallar vasıtasıyla verilen kararlara itiraz edebileceklerdir.
8. Göçmen Osmanlı borçlularına, borçlarını ödemek için yeterli zaman tanınacaktır. Sürenin sonunda, borcunu ödemeyen göçmenlerin, mülklerini zaman içinde ödemeyi ya da satmayı reddetmeleri üzerine, emlakleri açık arttırmayla satılacaktır.²³⁶

Göçmenler komisyonu ilk toplantısını 11 Ağustos sabahı yerel yönetimin otelinde yapmıştır. Gönderilen dava sayısı oldukça fazla olduğundan dolayı günde iki oturum olarak çalışmalarına devam etmiştir. Türk-Karadağ memurlarının uyuşması nedeniyle bazı göçmenler mülklerini yeniden elde ettikleri gibi, bazıları da gelirlerini elde edebilmiş ve borçlarını alabilmişlerdir. Ancak Karadağ göçmen komisyonu Türk delegesi olan Daguis Efendi, Hariciye Nazırı Asım Paşa'ya, Osmanlı vatandaşlarının ve göçmenlerinin çıkarlarının korunması ve daha kalıcı bir düzen kurulabilmesi için, Podgoritsa, Nikşik ve Bar'da konsolosluklar açılması gerektiğini rapor etmiştir.²³⁷

²³⁶BOA.HR.TO. 478/12 14.07.1884; Şimşir, a.g.e., C.III, s. 612-613.

²³⁷a.g.e., C.III, s. 620.

Bir süre sonra göçmenler konusunda Osmanlı Elçiliği ile Karadağ arasında imzalanan uyuşmanın, Osmanlı-Karadağlı arasındaki davaların Karadağ mahkemelerinde bakılacağı maddesi düzenlenerek, davaların karma komisyona bağlanmasına karar verilmiştir. Ayrıca Osmanlı vatandaşlarının Karadağ'da emlak satın alabilmelerinin, Karadağ Hükümeti'nin bu hakkı kullanılmasını istediği koşulla ilgili olarak, Osmanlı ile yapılan bir ticaret anlaşmasında böyle bir maddenin orada yer almadığı anlaşılmıştır. Çünkü böyle bir eylemin ekonomik ve ticari konularla bir ilişkisi bulunmuyordu. Esasen, Karadağ'da emlak sahibi olma hakkının, Berlin Antlaşması'nın 30. Maddesi ile Osmanlı tebaasına zımnen tanınmış olduğu görülmüştür. Bu madde Müslümanların veya başkalarının, emlaklerini Karadağ dışına taşımaları durumunda, mülklerini kiralayarak tutma hakkına sahip olacağını öngörmektedir.²³⁸

Göçmen komisyonu bir ara çalışmalarını durdurmuştur. Türk-Karadağ karma göçmen komisyonunda Türk delegesi Daguis Efendi, Hariciye Nazırı Asım Paşa'ya, karma komisyonunun toplantılarının sona ermesine rağmen yine de epeyce göçmen işinin halledildiğini, son günlerde davalarda çok sayıda artış olduğunu İşkodra Vilayeti 'ne bildirmiştir. Komisyonunun yeniden çalışmaya başlamasının elzem olduğunu zira Karadağ'daki vakıf emlakinin satılmaya başlandığını belirtmiştir. Bu vakıf emlaklerinin ağırlıklı olarak Karadağlıların birbirlerini zenginleştirmek için kullandıklarını, ülkedeki birkaç tanınmış Müslümanın verdikleri bilgiler sayesinde, şehirdeki birçok binanın da daha önce İşkodra'da listeleri çizilmiş olan Vakıf mülkleri arasında yer aldığını da söylemiştir.²³⁹ Bunun üzerine Osmanlı Devleti Hariciye Nazırı Asım Paşa'da Çetine Maslahatgüzarı Şedid Efendi'ye, Çetine Sefareti işe Karadağ Hükümeti arasında yapılan anlaşmanın tasvip edildiğini ve göçmen komisyonundaki Türk memuruna, yeniden işe başlaması ve göçmenlerin haklarını koruması için talimat verilmesi konusunda telgraf göndermiştir.²⁴⁰ Böylece göçmen işleri ve vakıf meselesiyle ilgili çalışmalara yeniden başlanmıştır.²⁴¹

²³⁸a.g.e., C.III, s. 636-637.

²³⁹a.g.e., C.III, s. 664-665.

²⁴⁰a.g.e., C.III, s. 665.

²⁴¹a.g.e., C.III, s. 665-666.

Karadağ Hükümeti, göçmenlere hasar görmüş emlakleri için tazminat ödemeyi taahhüt etmiştir. Türk-Karadağ karma göçmen komisyonundaki Osmanlı delegesi Daguis Efendi, Karadağ delegesine verdiği talimatta, Karadağ'ın işgalinden sonra göçmenlerin harap olmuş evleri içinde oturmuş olan ya da oturmakta olanlar tarafından zararın karşılanacağını, bir hanede eğer birden fazla kişi oturmuş ise tazminattan hepsi hissedar olacağını ve oturduğu haneye bir hasar vermediğini ispat eden kişilerin ise tazminattan muaf olacağını bildirmiştir. Ayrıca, hiç kimse oturmamış ve kendi kendine harap olmuş haneler için ise kimseden tazminat talep edilmeyeceğini, bir kimse hane hasarının karşılanması nedeniyle hapse giren bir kimsenin, hasarı bir defada ödemesini, eğer gücü yetmiyor ise de kendisine verilen sürede taksitli olarak ödemesi koşuluyla bırakılacağını da belirtmiştir. Bununla birlikte asker bulundurmak ve askeri levazımâtın muhafaza edilmesi için Karadağ'ın işgal ettiği hanelerden de harap olanlar var ise bunların da Karadağ sandığı tarafından karşılanacağını da beyan etmiştir.²⁴²

Bab-ı Ali Hukuk Müşaviri Gabriel Efendi, Hariciye Nazırı Asım Paşa'ya Karadağ'da emlakleri zarar gören göçmenlere tahsis edilecek tazminat ile ilgili bir mütalaa göndermiştir. Göçmen emlakinde prensliğin askeri ve sivil yetkilileri tarafından meydana gelen zararın bir kısmının Karadağ Hükümetince bir kısmının ise bireyler tarafından karşılanmasının hukuki açıdan da uygun olmadığını bildirmiştir. Çünkü Karadağ'a bırakılan bölgelerin işgali sırasında halkın refahını garanti etmek Karadağ Hükümeti'nin göreviydi. Bu nedenle, mücbir sebepler dışında sahipleri tarafından terk edilen veya zorla onlardan alınan malların korunmasını mümkün olan tüm yollarla sağlamak zorundaydı.²⁴³ Bunun üzerine Asım Paşa, Şedid Efendi ve Türk Komiseri Daguis Efendi'ye gönderdiği yazıda, Karadağ Hükümeti'nin prenslik tarafından ödenecek tazminat ile bireyler tarafından ödenecekler arasında koyduğu ayrımın hukuki açıdan doğru olmadığını, Karadağ Hükümeti'nin işgal edilen toprakları garanti etme yükümlüğünü üstlendiğini hatırlatmıştır. Bu nedenle zorunlu bir sebep dışında göçmenlerin terk ettiği veya onlardan zorla alınan emlakin korunmasını mümkün olan tüm yollarla

²⁴²a.g.e., C.III, s. 666-667.

²⁴³a.g.e., C.III, s. 675-676.

sağlanması gerektiğini, Karadağ ve bireyler tarafından karşılanacak tazminat diye bir ayırım yapılmasının pek yerinde olmadığını, aksi durumda göçmenlerin iflas edeceklerini beyan etmiştir.²⁴⁴

Türk-Karadağ göçmen komisyonunda Osmanlı delegesi Daguis Efendi, Çetine'deki Osmanlı Maslahatgüzarı Şedid Efendi'ye, göçmenlere ait emlakin ucuza satın alınması için Karadağ makamlarının emirler çıkardıklarına dair bir rapor sunmuştur. Göç edilen topraklar ve köylerin yakınındaki diğer yerler için dönüm başına 5 ila 10'dan fazla kuruş ödemenin yasak olduğunu, şehrin çevresindeki arsa fiyatları için de dönüm başına 20 ila 30 kuruş ödeneceğini, 20-40 dönümden fazla toprak satın alınmasına izin verilmediğini bildirmiştir. Bu tedbirlerin göçmenleri ve Karadağ'da kalmış Müslümanları zarara soktuğunu, özellikle Nikşik ve İşbuz gibi küçük toprak sahibi göçmenlerin sefaletle sürükleneceğini, ayrıca bu tedbirlerin Karadağ ile yapılan anlaşmalara aykırı olduğunu da belirtmiştir.²⁴⁵

Osmanlı Hariciye Nazırı Asım Paşa, Osmanlı'nın Çetine Maslahatgüzarı Şedid Efendi'ye, İşkodra genel valisinin de kendisine, Karadağ sınırında bulunan göçmenlerin, kendilerine karşı tutumları her geçen gün daha düşmanca hale gelen Karadağlılar tarafından maruz kaldıkları sınır tecavüzleri ve tacizlerden şikâyet ettiklerini dolayısıyla bu konuda etkili önlemlerin alınmasını gerektiğini yazmıştır.²⁴⁶ Akabinde Karadağ sınırında bulunan göçmenler, İşkodra Valiliğine 27 mühürlü dilekçe göndermişlerdir. Dilekçede Tuna, Megatos, Vlada ve Diran karyelerinde yaşayan Podgoritsa ve Glubovça göçmenlerinin Karadağlılar tarafından gördükleri zulümlerden bahsetmişlerdir.²⁴⁷ Örneğin, zanaat ve ticaret merkezi olan Podgoritsa çarşısında bulunan binaların tamamı Müslümanlara ait olmasına rağmen Karadağlılar alışverişi tamamen yasaklamışlar ve şehrin başka bir bölgesinde çarşı kurmuşlardır.²⁴⁸ 5 Şubat 1882'de Glubovça göçmenlerinden Süleyman ibni İbrahim Kocuk isimli kimse Karadağ'a hâsılatını almak için

²⁴⁴a.g.e., C.III, s. 681-682.

²⁴⁵a.g.e., C.III, s. 670-671.

²⁴⁶a.g.e., C.III, s. 676-677.

²⁴⁷a.g.e., C.III, s. 677.

²⁴⁸Özkan, a.g.m., s. 104.

gittiğinde Karadağlılar tarafından katledilmiştir. 24 Ağustos 1882’de de Alvasof Ali Vedik isimli göçmen Glubovça yönündeki tarlasının hâsılatını vermek için Karadağlılar tarafından davet edilmesi üzerine, tarlasına giderken pusuya yatmış Karadağlılar tarafından tüfekle ateş edilerek öldürülmüştür. 15 Eylül 1898’de Ferhadin Âdem hâsılatını almak üzere arabasıyla Karadağ’a giderken Karadağlılar tarafından katledilerek naşı bıçakla parçalara ayrılmış ve elbiseleriyle arabası gasp edilmiştir. Benzer şekilde, 28 Ekim 1882 tarihinde Hüseyin bin Osman isimli göçmen sınır boyunda hayvanlarını otlatırken, Karadağlılar tarafından katledilmiş, elbiseleri ve hayvanları çalınmıştır. Yine, Karadağ’da bulunan hâsılatlarını almak için farklı tarihlerde Glubovça’ya gitmiş olan Ömer Kaçık, Mado Kokordik, Veli Huvek, Mustafa Daybabek, İbrahim Agobik ve Hasan Molşkobek isimli göçmenler Karadağlılar tarafından darp edildiklerini bildirmişlerdir. İntikam almak mahalli adetler gereğince uygun olduğu halde, devlet ve milletin asayişini bozmamak için intikam almaktan çekindiklerini ifade ederek, suçluların cezalandırılmasını istemişlerdir.²⁴⁹ Glubovça göçmenlerinin şikâyetleri Türk-Karadağ karma komisyonu tarafından ele alınmıştır. Karadağlılar tarafından günlük olarak devralınan çayırklar, tarlalar, üzüm bağları, evler ve Karadağlılar tarafından tekelleştirilen diğer yerler alınmış ve sahiplerine iade edilmiştir. Bu sayede göçmenlerin durumları yavaş yavaş iyileşmeye başlamıştır.²⁵⁰

Osmanlı delegesi Dagius Efendi, Karadağ Dışişleri Bakanı Radonitch’e Türk-Karadağ karma göçmen komisyonunda Karadağ temsilcisi Pope Matho, göçmen emlakleri konusunda olumsuz bir tavır takınarak, göçmenlere ait emlaki kendilerininmiş gibi görerek elde tutmak istediğine dair bir telgraf göndermiştir.²⁵¹ Bunun üzerine Radonich’te Dagius Efendi’ye, bu anlaşmazlıkları çözmenin ve göçmenlerin şikâyetlerinin düzgün bir şekilde araştırılması için Karadağ delegesiyle birlikte, mahalline giderek incelenmesi yönünde telkinde bulunmuştur. Karadağ temsilcisine de bu yönde bir talimat göndermiştir.²⁵² Ancak sonuç değişmemiştir. Göçmenlerin mülkiyet hakkını ihlal eden bazı tedbirler getirilmiş ve

²⁴⁹a.g.e., C.III, s.677-678.

²⁵⁰a.g.e., C.III, s. 683.

²⁵¹a.g.e., C.III, s. 683-684.

²⁵²a.g.e., C.III, s. 684.

arazinin yerinde incelenmesine rağmen, Karadağ Hükümeti göçmen emlakinin değerini çok düşük takdir etmiştir. Söz konusu yerlerde satın alma ve satışları sınırlandırmıştır.²⁵³ Bununla birlikte Daguis Efendi, Hariciye Nazırı Arifi Paşa'ya gönderdiği yazı da göçmen malları hususunda Karadağ Hükümeti'nin gizli emirler verdiğini ancak Karadağ dışişleri bakanı tarafından bu emirlerin varlığının reddedildiğini yazmıştır.²⁵⁴

Karadağ Hükümeti makamları güya Müslümanların emlakini satabilmelerini sağlarken öte yandan halkın Müslümanlardan herhangi bir şey almamaları hususunda gizli telkinler vermişlerdir. Karadağ Hükümeti göçmenlerin kendi emlakleri üzerinde hak sahibi oldukları üzerine açıklamalar yapsa da bu hakların kullanılmaması ve emlaklerin düşük fiyatlarla Karadağlılara kalması için uğraşmıştır. Karadağlılar göç eden Müslümanlardan 36.000 dönüm arazi ele geçirmişlerdir.²⁵⁵

Göçmenlerin Karadağ'a terk olunan mal varlıkları değerlerinin oldukça altında satılmıştır. Karadağlılarda göçmenlerin emlakini alacak para ve sermaye bulunmadığı için fiyatlar da düşmüştür. Karadağ Hükümeti göçmenlerin arazilerini genellikle kendi belirlediği değerden satmıştır. Temmuz 1886'da Karadağ Hükümeti, Ülgün göçmenlerine Karadağ'da kalan mallarını bir ay içinde satmaları için vekil tayin etmelerini, aksi takdirde satış işlemlerinin kendi tarafından gerçekleştirileceği söyleyerek derhal satılmasını istemiştir.²⁵⁶ 1887 yılında Ülgün göçmenleri geride bıraktıkları emlaklerinin satılması ve borçlarına faiz uygulanması meselesinin Karadağ kanunlarına tabi olmasından dolayı, durumun hafifletilmesi için Hariciye Nezareti nezdinde girişimde bulunmuşlar ancak anlaşma sağlanamamıştır. Bunun üzerine gerekenin yapılması için, şikâyetlerini İškodra vilayetine bildirmişlerdir.²⁵⁷

Karadağ'a bırakılan Podgoritsa, İşbuz ve Jablyak göçmenleri de terk ettikleri arazi ve emlaklerini kiralayan Karadağlıların, kendilerine emlaklerinin gelirlerini

²⁵³a.g.e., C.III, s.685-686.

²⁵⁴a.g.e., C.III, s. 686-687.

²⁵⁵Özkan, a.g.m., s. 103.

²⁵⁶Özcan, a.g.e., s. 358.

²⁵⁷BOA.DH.MKT. 1470/16 1305.R.01 (17.12.1887).

vermediklerini ve yaptıkları tecavüzlerden dolayı şikâyetle bulunduklarını buna rağmen hiçbir şey yapılmadığına ve mağduriyetlerinin giderek arttığına dair bir arzuhal göndermişlerdir.²⁵⁸ Osmanlı delegesi Dagius Efendi, Çetine'deki Osmanlı Maslahatgüzarı Şekib Efendi'ye, göçmenlerin emlaklerine çok düşük değer biçildiğini, alıcıların 20 ila 40 dönümden fazla toprak satın almalarının yasaklandığını, satılık göçmen emlaklerinin sadece bunları işleyenler tarafından satın alınması şartı gibi hususların doğru olduğunu bildirmiştir.²⁵⁹ Karadağ'a bırakılan yerlerden göç eden Müslüman ahali ile Karadağlılar arasında çıkan borç ve emlak anlaşmazlıklarının giderilmesi için Karadağ Emareti ile Osmanlı Sefareti arasında yapılan mukavelenameye uygun olarak bir karma komisyon oluşturulması gerekiyordu.²⁶⁰

1855'ten beri Karadağ'da kabul edilen Prens Danilo'nun "Genel Ülke" kanunun yerine, 1888'de yayınlanan "Genel Kanun" gelmiştir. Yeni kanunun ikinci kısmında mülkiyet haklarından ve Karadağ'da hiçbir yabancının eğer Prens tarafından hediye olarak verilmediyse, mülk sahibi olamayacağından bahsedilmekteydi. Karadağ hukuk kararnamesinin emlak ile ilgili bölümü 8 Mayıs 1888 tarihinde yayınlanmıştır. Rus hukukuna hâkim birinin hazırladığı bu kararname neticesinde kilisede oldukça büyük bir merasim düzenlenmiş, dua okunurken elçiler heyeti dahi üniformaları ile katılmışlardır. Prens yaptığı konuşmada Rusya imparatorunun Karadağ'a gösterdiği alakadan ötürü imparatora teşekkürlerini sunmuştur. Prens'in sözleri halk tarafından da coşkuyla karşılanmış ve alkışlanmıştır. Fakat bu konuşma Avusturya elçiliğine olumlu etki etmemiştir.

1889 yılında dahi göçmenlerin emlak sorunları devam etmiştir. Gosine ve Plav göçmenlerinin Karadağlıların eline geçmiş olan emlaklerinin hâsılatının her sene ödenmesi Karadağ prensiyle yapılan sözleşme gereğince kabul edilmiştir. Emlakların senelik hâsılatının tahmini değeri hususunda Berane'de iki taraf memurlarından oluşan bir komisyon oluşturulmuşsa da Karadağ komiserlerinin zorluk çıkarmasından dolayı mesele sonuçlanamamıştır. Ancak bu durum sözleşme

²⁵⁸BOA.HR.TH. 76/88 19.11.1887.

²⁵⁹Şimşir, a.g.e., C.III, s. 688.

²⁶⁰BOA.DH.MKT. 80/2 1305.Ca.03 (17.01.1888).

hükümlerine aykırı olduğundan Osmanlı Devleti uygun kişilerden oluşan bir komisyon kurulması ve eski Çetine Elçisi Mirliya Cevad Paşa'nın da bu komisyona katılmasını kararlaştırmıştır. Nikşik göçmenlerinin emlak ve arazi meselesinde Karadağ memurları ile yapılan ittifak üzerine iki taraf komiserleri arasında bir sözleşme kabul edilmiştir. Sözleşmenin içeriği Nikşik göçmenlerine bildirildiğinde Nikşik emlakıyla, Podgoridsa, Bar, Ülgün ve diğer yerler emlaki arasında bedel ve hâsılat olarak önemli farklar vardı. Bu sözleşme göçmenlerin zararına olacağından dolayı emlaklerini bizzat kendileri veya istedikleri vekiller aracılığıyla idare etme ya da başkalarına satmakta serbest olmak istediklerinden dolayı sözleşmenin yeniden düzenlenmesi gerekmiştir.

Pola ve Kolaşin-i Bala'dan göç eden Müslümanların Karadağ'a bırakılan arazi ve emlaklerini uzun yıllardır tasarruf edemedikleri için, iki taraf arasında düşmanlık oluşmuştur. Bu sebeple iki taraf arasında zaman zaman intikam alma girişimleri yaşanmıştır. Akova Müderrisi Hayrettin Efendi bu tasarruf sorunu halledilmedikçe de fenalıkların önünün alınmayacağını bildiren bir telgraf göndermiştir.²⁶¹ Nitekim, 1892 yılında Pola ve Kolaşin-i Bala ahalisinin sahibi oldukları emlak ve arazilerin Karadağ'a terk olunmasıyla iki taraf arasında bir tasarruf hakkı sorunu ortaya çıkmıştır. Bu göçmenlerin uzun yıllardan beri tasarruf haklarının ödenmediğinden dolayı iki taraf ahalisi arasında bir husumet oluşmuş ve intikam almak için saldırılar meydana gelmiştir. Bunu üzerine Osmanlı Devleti durumu incelemek üzere Erkan-ı Harbiye feriki Şakir Paşa nezaretinde bir tahkikat heyeti göndermiştir.²⁶² Bu göçmenler öteden beri tasarruf haklarını istemelerine rağmen Karadağ Hükümeti göçmenlerin emlak ve arazilerini Karadağ'a kaçan birtakım Hıristiyanlara usulsüz şekilde verdiği için haklarından yararlanamamışlardır. Karadağ Harbiye Müdürlüğü ile yapılan görüşmeler sonucunda göçmenlerin haklarının verilmesi için iki taraf memurlarından oluşan bir karma komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca bu gibi tartışmalı emlak ve arazilerin iki taraf arasında neticeye bağlanması ve bu meselelerin çözülmesi için Mirliya Tahir Paşa'nın da bu komisyonda yer alması uygun görülmüştür.

²⁶¹Özkan, a.g.m., s. 104-105.

²⁶²BOA.Y.PRK. BŞK. 25/111 1309.N.29 (19.04.1892).

Karadağ'ın Zeta bölgesinde arazileri bulunan muhacirler, arazilerini kendileri tasarruf etme ve ettirme hakları olmasına rağmen Tuz kazasının Mataguş köyünde bulunan 30 hane muhacirin arazileri yolsuzlukla alınıp, Karadağlılara paylaştırılmış ve muhacirler tasarruf haklarından men edilmişlerdir. İşkodra Vilayeti, Hariciye Nezareti'ne telgraf göndererek durumu bildirmiş ve göçmenlerin meşru haklarının sağlanmasını gerektiğini beyan etmiştir.²⁶³

Meralarda sorun olan meselelerden biriydi. Karadağ'da tarıma uygun arazi oldukça azdı. Karadağlılar elverişli gördükleri küçük toprak parçalarını dahi değerlendirmeye çalışarak, kendilerine küçük ekim alanları sağlamaya gayret etmişlerdir. Coğrafi şartlardan dolayı Karadağ'da hayvancılık sektörü ağırlıklıydı. Ekim yapılabilen topraklarının az olmalarına karşın, her aile 21 koyun, 10 keçi ve 4 büyük baş hayvana sahipti. Bu nedenle keçi, koyun gibi küçükbaş hayvanlara sahip Karadağlılar için meralar oldukça önemli arazilerdi. Karadağlılar ve Osmanlı vatandaşları arasında meralardan dolayı çıkan çatışmalar genellikle hayvan otlatma, ot biçme, yaprak kesme, odun kesme gibi konulardan kaynaklanmıştır.

Şekular merası ve Mukro çayırı, Osmanlı-Karadağ arasındaki en tartışmalı arazi sorunlarının başında gelmektedir. İşkodra vilayeti dâhilindeki Hotililer ile Karadağ hudutları arasında bulunan Terpiçe köyü halkı, sınırda bulunan meranın hangi tarafa ait olduğu konusunda anlaşmazlık yaşanmıştır.²⁶⁴ İki tarafta tasarruf ve mülk sahibi olduklarını iddia etmiştir.²⁶⁵ Hotililer silahlanarak Terpiçelilere saldırmış ve 4 kişiyi öldürmüşlerdir. Terpiçeliler de silahlanarak karşılık vermişlerdir. Bir mera meselesi yüzünden meydana gelen ölümlü hadisenin tahkik olunmasıyla, Osmanlı ve Karadağ hükümetlerinin görevlendireceği memurlar meseleyi çözene kadar söz konusu meraya her iki tarafında müdahalede bulunulması engellenmeye çalışılmıştır.²⁶⁶ Bunun üzerine, İşkodra valisi durumu Osmanlı Devleti'nin Çetine Sefirine bildirmiştir. Sefirin girişimleri ile Karadağ Hükümeti Terpiçe köyü halkının geri çekilmesi gerektiğini emretmiştir. İşkodra valisine kendi tarafı adına anlaşmazlığa neden olmamak için, gerekli tedbirleri almasını söylemiştir. Aynı

²⁶³Özkan, a.g.m., s. 105.

²⁶⁴Özkan, a.g.e., s. 311-314.

²⁶⁵Özkan, a.g.m., s. 106.

²⁶⁶BOA.HR.TH. 126/37 23.12.1892.

zamanda Karadağlıların Osmanlı Devleti'nde olan meralarını, Karadağ'da da Osmanlı tebaasına ait meralar sorununun araştırılması ve çözüme kavuşması için karma bir komisyon kurulmasını gerekli görülmüştür.²⁶⁷

Karadağ Hükümeti resmi olarak bir iddia ve müracaatı olmadan kendi kendine sınır hattını değiştirdiği için Osmanlı tarafında olan Pepiç karyesi ile Karadağ'ın Morina karyesi arasında kalan mera ve çayırlar, iki taraf arasında kavgaya neden olmuştur. Bunun üzerine iki taraf arasında kavga sebebi olan mera ve çayırlar işinin araştırılması, hududun düzenlenmesi için memur Mirliya Tahir Paşa karma komisyona başvurmuş ancak sonuç alınamamıştır.²⁶⁸

Karadağ'da bulunan ama Osmanlı tebaasına ait olan Karatoprak merası da iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olan meselelerden biridir. Neredeyse kimsesiz bir halde olan mera, geniş otlaklar yeşerdiğinden dolayı Karadağlı ve Arnavut çobanların hayvanlarını gizli gizli otlattığı bir yer olmuştur. Bu durum iki taraf arasında tartışmaya sebep olmuştur. Osmanlı Devleti Komiser Fehim Bey'e anlaşmada gösterilen hududun geçtiği noktaları gösteren bir kroki yapmasını, bu bahis olan mevkiinin, devlete ait orman yolunun bu krokide gösterilmesini istemiştir. Ayrıca Velipolye mevkiini gidip görmesini ve orada iken keşif haritası yapmasını ve bir suretini göndermesini istemiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Karatoprak'ın Osmanlı tebaasından Grode dağlılarının olduğunu, bunun anlaşmada gösterilen hududun geçtiği noktaları gösteren krokisi ile tahrir defterlerine göre delillerle ispatlandığını iddia etmiştir. Fakat Karadağ Hükümeti gösterilen delillerin yetersiz olduğunu söyleyerek kabul etmemiştir. Böylece iki taraf arasında tartışmalar giderek artmıştır. Bunun üzerine, Karatoprak Merasındaki anlaşmazlığı gidermek ve bir çözüme kavuşturulması için karma bir komisyon oluşturulmuştur. Ancak komisyona rağmen Karatoprak'taki tartışmalar devam etmiştir.²⁶⁹

Velipolye Merası da Osmanlı tebaasından Hoti kabilesi ile Karadağ tebaasından Kuçman kabilesi arasında paylaşılamayan bir araziydi. Velipolye Merası Osmanlı Devleti sınırları içerisinde olduğu için, Karadağlıların bu araziye kesinlikle

²⁶⁷BOA.HR.TO. 50/43 21.12.1892.

²⁶⁸BOA.BEO. 188/14061 17.04.1893.

²⁶⁹Özcan, a.g.e, s. 314-315; BOA.A.MKT.MHM. 601/2 1311.B.10 (17.01.1894).

müdahale etmemesi gerekiyordu. Ancak Karadağlılar bu kuralı ihmal etmeye başlayınca aralarındaki anlaşmazlığı çözmek için bir komisyon teşkil edilmiş ve tahrirat memurları gönderilmiştir. Ancak bu memurlar görevlerini yerine getirmedikleri için anlaşmazlıklar devam etmiştir. Bunun üzerine Karadağ maslahatgüzarı duruma müdahale ederek, iki tarafın memurlarının yer ve mekân araştırması yapılınca kadar senelik 500 kuruşun Karadağlılara da verilmesine, onların da artık bu merayı kullanma iddialarından ve her gün meydana gelen atışma ve kavgaların sulh yoluna gidilmesine karar verilmiştir.²⁷⁰

Perpiç karyesi ile Karadağ'ın Morina karyesi arasındaki sorunlardan biri de meraydı. Çünkü karma komisyon memuru Mirliya Tahir Paşa ile Karadağ memuru arasında yapılan anlaşma sonucunda sınırda bazı değişiklikler olmuştu. Bu da iki tarafın da mevcut mera ve çayırlarda hak iddia edip, tartışmasına neden olmuştu.²⁷¹

İki taraf arasındaki diğer bir önemli sorun da dörtleme hâsılatı bedelleri olmuştur.

3.1. Muhacirlerin Dörtleme Hâsılatı Bedelleri

Göç etmek mecburiyetinde kalan Müslümanların Karadağ'da kalan emlakleri ve arazileri meselesi iki devlet arasında sorun olmuştur. Öyle ki, bu emlak ve arazilerin bir kısmı Karadağlılar tarafından tahrip veya yağma edilmiş, bir kısmı da Karadağ Prensi tarafından askerlere ödül olarak dağıtılmıştır. Bunun yanında bazı göçmenlerin emlaklerine borçlarına karşılık olarak, bazılarınıninkine ise kamulaştırma adı altında el konulmuştur.²⁷²

Göçmenler arasında mallarına el konulmayan, borçlarına karşılık olarak açık arttırmada satılmayan emlak ve arazilerinin gelirlerini, tapuları olduğu için almak durumunda kalan göçmenlerde vardı. Ancak bu göçmenlerin sorunları da bir türlü bitmiyordu. Karadağ ile Osmanlı Devleti arasında sürekli yazışmalara neden olan arazi ve bu arazilerin gelirlerinin belirlenmesi ve ödenmesi meselesi üzerinde durulmuştur. Böylece 1894 yılında Osmanlı ile Karadağ arasında gerçekleşen

²⁷⁰BOA.A.MKT.MHM. 601/3 1311.B.20 (27.01.1894).

²⁷¹BOA.BEO. 103/7658 1310.R.18 (09.11.1892).

²⁷²Temizgüney, a.g.m., s. 59.

müzakereler sonucunda, bu meseleye “Dörtleme Hâsılatı” denilen bir çözüm bulunmuştur.²⁷³

Göçmen Müslümanların Karadağ’da kalan arazilerinin gelirleri sorunları uzun yıllar Balkanlarda uygulanan bu sistem ile çözülmeye çalışılmıştır. ‘Dörtleme Hâsılatı Sistemi’ toprağın verimine göre eskiden köylünün efendiye ödediği vergi miktarıydı. Bosna’da bu sistem, toprağın daha verimli olmasından dolayı ‘üçleme’ olarak tanımlanmaktaydı. Muhasabe-i Umumiye Müdürü Berberyan Efendi, 1912 yılında Hüseyin Ulvi Efendi’ye “Bu dörtleme, yedileme, sekizleme bir tabir-i mahsustur. Teamül-ü mahalliye mahsus bir tabirdir. Bazı yerlerde arazi ziraat ediliyor. Ziraat edenler, arazinin sahibi değil fakat her zaman ziraat ediyorlar. Arazi sahipleriyle temaülen bir mukaveleye merbut hâsılatının, mesela dörtte birini sahib-i arza veriyorlar. Veyahut yedide birini sahib-i arza veriyorlar. İşte bu mahrece göre, taksimin mahrecine göre ‘dörtleme’, ‘yedileme’, ‘sekizleme’ tabirleri cari. Bu dörtleme de buradan geliyor” diye ifade etmiştir. Hatta bazı bölgelerde bu sistemin ‘yarıcılık ve beşleme’ olarak da adlandırıldığı bilinmektedir. Özetle dörtleme hâsılatı sistemi denilen bu sistem de arazilerden alınan ürünün gelirinin dörtte biri Karadağ tarafından topladıktan sonra kalanı Osmanlı’ya verilecek, Osmanlı Devleti de bu parayı arazi sahibi göçmenlere verecekti. Bu sayede göçmenler Karadağ’da kalan arazilerinin gelirlerinden faydalanabilecekti.

Karadağ sınırında bulunan birtakım araziler vardı. Bunların bir kısmı Karadağ sınırında, o araziye ekip biçenler ise diğer tarafta kalmıştı. Arazilerini ekemediklerinden dolayı ekinlerinden mahrum olan bazı ahaliye tazminat gibi bir ödeme verilmesi gerekiyordu.²⁷⁴ Berlin Antlaşması gereği arazi hükümleri ile ilgili anlaşma yapılmasına rağmen, Karadağ Hükümeti bu anlaşmaya uymamış, birkaç yüz bin florinlik masraf yapmasını gerekçe olarak göstererek ödemesi gereken bedeli ödememiştir. Osmanlı Devleti ise bu durumu kabul etmeyerek, 1888 senesindeki dörtleme hâsılatı bedelini, Karadağ’ın yaptığı harcamalara mukabil tutarak, bundan sonra düzenli ödeme yapması gerektiğini belirtmiştir.²⁷⁵

²⁷³Yağcı, a.g.m., s. 188- 189.

²⁷⁴Yağcı, a.g.m. s. 189-190.

²⁷⁵Özcan, a.g.e., s. 320; Yağcı, a.g.m, s. 190.

Karadağ'a terk edilmiş olan Nikşik kazasında bulunan arazi ve emlaklerinin takdir değerleriyle, bedellerinin verilmesi istenmiştir. İslam ahalisi, terk etmiş oldukları emlak ve arazi bedellerinin belirlenerek verilmesi için bir vekil gönderilmesini talep etmişlerdir. Ancak vekil gönderemediklerinden dolayı göç eden İslam ahalisinin kalan emlak ve arazi bedellerinin belirlenmesi ve Nikşik muhacirlerinden Adem Ağa ile gönderilmesi için bir komisyon oluşturulmasını istemişlerdir.²⁷⁶ Ardından Nikşik muhacirleri, Vilçindiye ve Kolaşın kaymakamlıklarından oluşan bir komisyon oluşturulduğunun haber alındığını, bahsedilen komisyon heyetince arazi ve emlaklerinin araştırılması mümkün olmakla beraber, bu vasıta ile bu komisyon heyetinin arazi ve emlak değerlerini araştırarak, bedellerinin lazım gelenlere göndermelerini talep etmişlerdir. Ayrıca Nikşik muhacirleri tarafından verilen arzuhalde malları olmadan eli boş hicret ettikleri için durumlarının korunması hususunda vekil tayin edilmesini beyan etmişlerdir.²⁷⁷

1892 yılında Osmanlı Devleti tarafından Çetine Sefaretine nasihatler yapılmıştır. Bu nasihatlerde, muhacirlerin Karadağ'daki emlak ve arazilerin iki tarafın komiserleri tarafından deftere geçirilmesi ve Karadağ komiserleriyle müzakere edilip düzenlenmesi istenmiştir.²⁷⁸ Bunun üzerine Brana'da iki tarafın memurlarından oluşan karma bir komisyon oluşturulmuştur. Kolaşın ve Pola muhacirleri Karadağ dahilindeki emlak ve arazilerinin dörtleme hasılatlarının verilmesine dair arzu hal göndermişlerdir. Komisyon derhal arazilerin değer tespitini yapmaya başlamıştır. Hak sahiplerinin komisyona verdiği defterlerde talep edilen miktar fazla bulunmuş ve anlaşma sağlanamayınca komisyon memurları değer tespiti için arazilere giderek yerinde inceleme yapmaya karar vermişlerdir.²⁷⁹

Berlin Antlaşması ile bağımsız olan ve toprakları genişleyen Karadağ'ın sınırları dâhilinde Osmanlı tebaasının arazileri kalmıştı. Gosine ve Plav ahalisi olmak başta olmak üzere, sınırda yaşayan göçmenlerin Karadağ'daki çiftlik ve arazileri tapularla sabit kılınmıştı. Bu arazilerin bedelleri, çiftliklerin kullanımı karşılığında

²⁷⁶BOA.DH.MKT. 1665/47 1307.S.13 (09.10.1889).

²⁷⁷BOA.DH.MKT. 1689/13 1307.Ca.20 (12.01.1890).

²⁷⁸BOA.BEO. 111/8323 1310.Ca.4 (24.11.1892).

²⁷⁹BOA.BEO. 256/19129 1311.S.1 (14.08.1893); Yağcı, a.g.m, s. 190.

ödenecek paranın miktarı ve kime ödeneceği gibi hususlar tamamen belirsizdi.²⁸⁰ Bu nedenle 1893 yılında Brana’da kurulan, “Dörtleme Hâsılatı Komisyonu” Gosine, Plav, Kolaşin ve Pola muhacirlerinin Karadağ’daki emlak ve arazilerin dörtleme hâsılatlarının miktarlarının belirlenmesi, dörtleme hâsılatının hızlandırılması gibi konuları belirlemek için tekrar toplanmışlardır. 1895 yılında bu komisyon, Karadağ ahalisinden alınacak olan dörtleme hâsılatının miktarının düzenlenmesi için Brana’da yeniden oluşturulmuştur.²⁸¹

Komisyon Gosine ve Plav’da dörtlemeye sahip olan ahaliye 50 bin kuruş, Kolaşin ve Pola kazalarındaki hak sahiplerine ise 60 bin kuruş verilmesini kararlaştırmıştır. Gosine ve Plav kazalarına ait 50 bin kuruşun 22 bin kuruşu ile Kolaşin ve Pola kazalarına ait 60 bin kuruşun 38 bin kuruşu Karadağ hükümeti tarafından verilecekti.²⁸² Ancak bu bedelin bir müddet verilmiş, sonra verilmez olduğu için ahali bu konuda çeşitli şikâyetlerde bulunmuştur.

Gosine ve Plavlıların Karadağ’da kalan arazilerinin verilmeyen dörtleme hâsılatından dolayı muhacirler müşkül duruma düşmüşlerdir. Çünkü Osmanlı Devleti kendine düşen miktarı ödemiş ancak, Karadağ Hükümeti ödemesi gereken 38 bini ödememiştir. Osmanlı Devlet’i bunun üzerine bu meblağın muhacirlere Kosava vilayeti emvalinden karşılanması ve ödenmesini sağlamıştır.²⁸³

Karadağ Hükümeti ve Osmanlı Devleti arasındaki bir başka mesele de iki tarafta kalan arazi sorunlarıydı. Dragosilerin Karadağ tarafında olan ve Şekularlıların Osmanlı tarafında bulunan arazileri bu sorunlardan biriydi. Bu araziler iki taraf arasında münakaşalara neden olmuştur. Bunun üzerine bu sorunu çözmek için Osmanlı Devleti ve Karadağ arasında Gosine ve Plavlıların Karadağ’da kalan arazilerinin dörtleme hasılatı bedeli Karadağ Hükümeti ile müzakere edilecek, karar verilirse üstü hazineден tamamlanarak yıldan yıla halkına 58 bin 172 kuruş verilecekti. Böylece iki taraf arazilerden karşılıklı istifade edecekti. Ancak Karadağ ödemesi gereken miktarı ödememiş ve buna rağmen arazilerden faydalanmaya

²⁸⁰ Özkan, a.g.m., s. 106.

²⁸¹ Yağcı, a.g.m., s. 190; BOA.BEO. 256/19129 1311.S.1 (14.08.1893).

²⁸² BOA.A.MKT.MHM. 526/27 1323.R.14 (18.06.1905).

²⁸³ BOA.A.MKT.MHM. 526/27 1323.R.14 (18.06.1905).

devam etmiştir. Bunun üzerine bu hususta memur olan Mirliya Tahir Paşa Karadağ sınırı dâhilinde bulunan Doğanıçe Merası, Mukras ve Çukadarbaşı arazileri değiş tokuş edilmedikçe bu sıkıntıların önünün alınamayacağını ve iki taraf arasında kargaşaların devam edeceğini bildirmişse de Karadağ Hükümeti bu konu da herhangi bir düzenlemede bulunmamıştır.²⁸⁴

Karadağ Hükümeti muhacirlerin kiralарını ve satılan emlak bedellerini de vermemiştir. Tapusu idaresinde bulunan emlak ve hanelerin Muharrem Bey'den alınmak istemesi ve tarafına teslim edilmesi mahkeme tarafından karar verilmiştir. Bunun üzerine Muharrem Bey geri dönmek istemediği için İşkodra'da kalan emlak ve arazilerinin satılarak bedellerinin gönderilmesini istemişlerdir.²⁸⁵ Yine Karadağ'a terk edilen arazi ve emlak sahiplerinin Nikşik kazasına iki saat mesafede bulunan Gornopole mevkiindeki tarlalarının ödenmeyen birikmiş kiralalarının sefaret vasıtasıyla kiracılardan alınarak kendilerine verilmesi için Muhacirin İdaresine başvurmuşlardır. Bunun üzerine göçmenler tarafından bir vekil tayin edilerek onun huzurunda bir memur marifetiyle bu tarlaların tahkik edilmesine karar verilmiştir. Fakat kış vakti olması sebebiyle yalnızca Nikşik civarındaki 45 dönümden ibaret olan tarlaların birikmiş kiralaları icra ettirilmiştir. Göçmenlere geçen seneye kadar bu tarlaların geliri senelik gönderilmekte ve Gornopole'daki tarlaların dahi yaz mevsiminde ödenmeyen birikmiş kiralalarının gönderileceği vaat edilmiştir. Ancak aradan 5 sene geçmesine rağmen gereken önem verilmemiş ve lazım gelen ödeme yapılmamıştır.²⁸⁶

Ödenmesi gereken bu paralar oldukça hayati bir önem taşıyordu. Karadağ'ın bunları ödeyemediği veya ödemediği durumlar ise halk arasında kızgınlığa neden oluyordu. Çünkü yurtlarını ve arazilerini terk etmek ve göç etmek zorunda kalan ahalinin başlıca geliri dörtleme hâsılatından elde ettikleri bu ödemeydi. Ödemelerin aksaması göçmenlerin geçimlerinin olmaması anlamına geldiğinden, hak sahiplerinin zor duruma düşmemeleri imkansızdı. Bu mesele uzun süre devam edince hak sahipleri, Gosine, Plav, Yakova ve İpek malisörlerinin de desteğini

²⁸⁴BOA.BEO. 58/4290 1310.S.5 (19.08.1892).

²⁸⁵BOA.DH.MKT. 1673/119 1307.Ra.19 (11.02.1912).

²⁸⁶BOA.HR.TH. 165/82 21.11.1895.

olarak Karadağ'a saldırı planları dahi yapmış ve II. Abdülhamid'in titizlikle üzerinde durduğu dostane ilişkilerin bozulması an meselesi olmuştur. Bunun üzerine Abdülhamid, Bab-ı Ali'den Karadağ'a gerekli bildirilerin yapılmasını, iyi ilişkilere zarar verilmemesi için de hassas davranılması gerektiğini belirtmiştir. 1891 yılında Osmanlı Devleti alacaklıların mağduriyetini gidermek için, Meclis-i Vükela mazbatasını hazırlatmıştır. Karadağ Hükümeti ile görüşülerek alınacak karar göre, Karadağ ne kadar para ödeyebiliyorsa ödeyecek ve hâsılatın kalan kısmı ise hazineden karşılanacaktır.

1895 yılına gelindiğinde de dörtleme hâsılatı sorunu devam etmekteydi. Karadağ'ın ödemesi gereken borç 180 bin kuruşa çıkmıştı. Borcun 110 bin kuruşu Gosine, 70 bin kuruşu ise Plav muhacirlerine ödenmesi gerekiyordu. Gosine muhacirleri bu tutarın sadece 18 bin kuruşunu alabilmiş, Plav muhacirlerine ise ancak 32 bin kuruş verilmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti kendi vatandaşlarının mağdur olmaması ve siyasi bir krize fırsat vermemek için devreye girerek bu borçları ödemiştir.

Ödemelerin gecikmesi üzerine Şubat 1899'da Plav'lı bir kaç muhacir, Gosine'deki arazileri için dörtleme hâsılatından yıllık almaları gereken 22 bin kuruşu yıllardır alamadıklarını ve bu yüzden müşkül durumda olduklarını telgrafla Osmanlı Devleti'ne bildirmişlerdir.²⁸⁷ Ardından Temmuz 1899'da Kolaşin ve Plav ahalisi, Karadağ'da kalan arazilerinin senelik verilmesi gereken dörtleme hâsılatı bedellerinin ödenmediğini, yakalandıkları zaruretten dolayı sızlanmakta olduklarına dair Çetine Sefaretine tebligat göndermişlerdir.²⁸⁸ Şikâyetlerin sürekli artması ve halkın başvuruları üzerine, Osmanlı Devleti dörtleme hâsılatı bedelini yine hazineden ödemiştir.²⁸⁹

Karadağ Hükümeti ile Osmanlı Devleti arasında, dörtleme hâsılatı tahsillerinde yaşanan aksamalar ve çıkan problemler yüzünden aralıklarla görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler neticesinde yeni bir anlaşmaya varılarak dörtleme hâsılatında hangi tarafın ne kadar ödeyeceği yeniden düzenlenmiştir. 18 Haziran

²⁸⁷Yağcı, a.g.m., s. 190-191.

²⁸⁸BOA.HR.TH. 229/95 12.07.1899.

²⁸⁹Yağcı, a.g.m., s. 191.

1905 tarihinde yapılan bu anlaşmaya göre göçmenlerin Karadağ'da kalan mallarının senelik bedeli 100 bin kuruş olarak belirlenmiştir. Meblağın 40 bin kuruşunun Osmanlı Devleti tarafından kalan 60 bin kuruşunun ise Karadağ Hükümeti tarafından ödenmesi taraflarca kabul edilmiştir. Ancak Karadağ Hükümeti ödemesi lazım gelen 60 bin kuruşu ödenmemiştir. Muhacirler bu yüzden ciddi sıkıntılar yaşamış ve oldukça müşkül duruma düşmüşlerdir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin ödemesi kararlaştırılan 40 bin kuruş, bir süre sonra 50 bin kuruşa çıkmıştır.²⁹⁰

Komisyon Gosine ve Plav'da dörtlemeye sahip olan ahaliye 50 bin kuruş, Kolaşin ve Pola kazalarındaki hak sahiplerine ise 60 bin kuruş verilmesini kararlaştırmıştır. Gosine ve Plav kazalarına ait 50 bin kuruşun 22 bin kuruşu ile Kolaşin ve Pola kazalarına ait 60 bin kuruşun 38 bin kuruşu Karadağ hükümeti tarafından verilecekti.²⁹¹ Ancak bu bedelin bir müddet verilmiş, sonra verilmez olduğu için ahali bu konuda çeşitli şikâyetlerde bulunmuştur.

Gosine ve Plavlıların Karadağ'da kalan arazilerinin verilmeyen dörtleme hâsılatından dolayı muhacirler müşkül duruma düşmüşlerdir. Çünkü Osmanlı Devleti kendine düşen miktarı ödemiş ancak, Karadağ Hükümeti ödemesi gereken 38 bini ödememiştir. Osmanlı Devlet'i bunun üzerine bu meblağın muhacirlere Kosava vilayeti emvalinden karşılanması ve ödenmesini sağlamıştır.²⁹²

Karadağ'ın dörtleme hâsılatı borçlarını nadiren ödediği görülüyordu. Örneğin, Karadağ Hükümeti 1894 ve 1895 yıllarına ait dörtleme hâsılatı bedeli olan 11 bin florin ve 83,5 Osmanlı lirasını Mart 1896 tarihinde Kosova vilayetine ulaştırmıştı. Ancak buna rağmen Karadağ Hükümeti'nin 80 bin kuruş daha ödemesi gereken borcu vardı. Bu eksiğin 1905-1906 senesi bütçesine ilave edilen 50 bin liradan ödenmesi için Osmanlı Devleti emir vermiştir.²⁹³

²⁹⁰Yağcı, a.g.m., s. 192.

²⁹¹BOA.A.MKT.MHM. 526/27 1323.R.14 (18.06.1905).

²⁹²BOA.A.MKT.MHM. 526/27 1323.R.14 (18.06.1905).

²⁹³BOA.BEO. 2783/208700 1324. M. 21 (17.03.1906).

Osmanlı Devleti ile Karadağ Hükümeti arasında göçmenlerin arazi sorunları ve dörtleme hâsılatı üzerine her ne kadar görüşmeler ve anlaşmalar yapılsa da bunlar hep askıda kalmış ve sorunlar devam etmiştir. 1905 yılından sonraki sorunlar ekseriyetle Karadağ Hükümeti'nin ödemesi gereken meblağı ya hiç ödememesi ya da eksik ödeme yapması ile ilgilidir. Öyle ki, Karadağ, Kolaşin ve Pola ahalisi için ödemesi gereken 32 bin kuruş da bir süre ödemiş ama daha sonra ödememeye başlamıştır.²⁹⁴ Kolaşin ve Pola muhacirleri Osmanlı Devleti'ne gönderdikleri arzuhallerde Karadağ Hükümeti'nin ödemesi gereken meblağı on bir senedir alamadıklarından yakınmışlardır.²⁹⁵

Osmanlı Devleti'nin de belirlenen meblağı ödeyemediği zamanlar olmuştur. Örneğin, 1910 yılında Kolaşin muhacirleri Karadağ Hükümeti'nin kendilerine her sene ödenmesi taahhüt edilen 38 bin kuruş dörtleme hâsılatlarının bedelini on yedi senedir ödemediğini, bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin de hazine den kendilerine ödenmesi kararlaştırılan meblağı uzun yıllardan beri ödemediği yönünde arzuhaller göndermişlerdir.²⁹⁶

3.2. Muhacirlerin Borçları Meselesi

Borcu olan göçmenlerin emlak meselesi de Karadağ Hükümeti ve Osmanlı Devleti arasında olan sorunlardan biriydi. Osmanlı Devleti'nin Çetine Sefareti, İşkodra vilayetine tahrirat göndermiştir. Podgoritsa, Zeta, Jablyak ve İşbuz göçmenlerinden Karadağlılara borcu olan kişilerin yazılı olduğu üç defter göndererek, bu kişilerin 1 Haziran 1884 tarihine kadar Podgoritsa mahkemelerine gelmeleri gerektiğini bildirilmiştir. Karadağ Hükümeti daha önce verdiği notada borçlu göçmenlerin 15 Nisan'a kadar gelmelerini tebliğ etmiş olmasına karşın Haziran'a kadar süreyi uzatmıştır. Borçlu göçmenler Haziran'a kadar gelmemiş olurlar ise mahkemenin gıyabi hükmüyle hukuk ve emlaklerinin zayi olmasından kaygılanabileceklerinden şimdiden, defterde isimleri yazılmış olanların bulundukları yerlere gelmeleri önemle tebliğ edilmiştir. Karadağ Hükümeti'nin bu konuya gösterdiği fazla düşkünlüğün nedeni ise Osmanlı Devleti'nin oralarda konsolos bulundurmadan

²⁹⁴Yağcı, a.g.m., s. 192-193.

²⁹⁵BOA.DH.MKT. 874/75 1322.Ca.17 (30.07.1904).

²⁹⁶BOA.BEO. 3756/281656 1328.Ca.15 (25.05.1910).

evvel borçlu göçmenleri zarara uğratmak ve bir an evvel buralarla alakalarını kati suretle engellemektir. Fakat göçmen olmayıp da Karadağ tebaası olan birçok kişinin de Osmanlı Devleti'ne borçları bulunduğu tahkik edilmiş ve bunların da isimlerinin yazılı olduğu defterler düzenlenerek Çetine Sefaretine gönderilmiştir. Binaen hem aynı muamele ile karşılık verilmiş hem de Osmanlı Devleti tebaasının hukuku elde edilmiş olmuştur.

Osmanlı tebaasından olan İşkodralı bir iki kişinin, Podgoritsalı birkaç kişiden alacakları olan meblağ hususunda, Podgoritsa mahkemesi kendilerini ilkin haklı çıkarmış olmasına karşın, daha sonra paranın toplanmasına önem vermeyip şimdilik ödeyemeyeceklerini, ödemeyi başka bir zamana ertelediklerini beyan ederek zorluk çıkarmışlardır. Bu durum Karadağ Prensine bildirilmiştir. Bunun üzerine Prens, her iki taraf tebaasının karşılıklı borçları hesaplansa neredeyse bir milyon florin edeceğini ve Karadağlı olanların İşkodra mahkemesiyle hukuka uygun bulunmadıkça Osmanlı Devleti tebaasının işlerine dahi bakılmasını bildirmiştir.²⁹⁷

Osmanlı Devleti'nin Çetine Elçisi Cevad Paşa, Hariciye Nazırı Arifi Paşa'ya gönderdiği yazıda Karadağ'a terk edilen yerlerden göç etmiş kişilerin, alacaklıları ile anlaşmak için Karadağ mahkemelerine temmuz ayından önce gelmeyi reddettiklerini söylemiştir.²⁹⁸

Karadağ Hükümeti, Karadağlılara borçları olan göçmenlerin emlaklerini çok ucuza satmış ve satışta önceliği daima borcu olan göçmenlerin emlaklerine vermiştir.²⁹⁹ Osmanlı Devleti'nin Karadağ Elçisi Cevad Paşa, Karadağlılara borçları olan ve onlara ödeme yapamayan Karadağlı Müslüman göçmenlerin acınası durumlarını Hariciye Nazırı Asım Paşa'ya bildirmiştir. Alacaklıların güya borçlu göçmenlerin emlakleri için istedikleri taleplerini karşılamak ve masrafları ile kendilerini zenginleştirmek için Karadağ Hükümeti, Karadağlı alacaklıların emlakleri ödeme yaptıkları bahanesiyle düşük fiyata sattıklarını belirtmiştir. Bunun üzerine Karadağ Hükümeti alacaklılar ile anlaşmaya varmak için bir ay içerisinde il mahkemelerinde

²⁹⁷Şimşir, a.g.e., C.III, s. 597-598., Özkan, a.g.m., s. 107-108.

²⁹⁸a.g.e., C.III, s. 600.

²⁹⁹Özkan, a.g.m., s. 108.

görüşmeye davet ettiği göçmenlerin isimleri ile dolu dört liste göndermiştir. Asım Paşa, alacaklıların Ortak Komisyon aracılığıyla borçları tamamen sona erene kadar göçmenlerin tüm gelirlerini yıllık olarak ödemelerini önermiştir. Ancak Karadağ Prensi bu talebi kabul etmemiştir. Bunun üzerine Asım Paşa alacaklılarıyla anlaşmak üzere borçlu göçmenlere 13 Haziran'a kadar biraz daha mühlet tanınmasını talep etmiştir.³⁰⁰ Göçmenlerin talepleri üzerine Karadağ Hükümeti göçmenlere 2 ay kadar mühlet vermiştir. Daha sonra Karadağlı Mösyö Radoniç, Karadağlı talep sahiplerinin birkaç seneden beri alamadıkları alacaklarını istemeleri üzerine Osmanlı Devleti'nin Çetine Sefirine göçmenlerin borçlarını ertelemeksizin ödemeleri yönünde komisyona emir verilmesini Karadağ Prensi adına istemiştir.³⁰¹

Borçlu göçmenler konusunda Osmanlı Çetine Elçiliği ile Karadağ Hükümeti arasında imzalanan anlaşma İşkodra yetkilileri tarafından eleştirilmiş ve yetersiz bulunmuştur. Bu nedenle İşkodra yetkilileri göçmenler konusunda Çetine Elçiliğine bazı tekliflerde bulunulmuştur. Teklifler şunlardır;

1. Karadağlı alacaklıların listeleri İşkodra'ya gönderilecek böylece göçmen borçlular çağrılıp, borçlarını yasal süre içinde ödemeleri sağlanacaktır.
2. İzin verilen sürenin sonunda borçlarını ödeyemeyecek olan göçmenlerin listeleri karma komisyon tarafından Podgoritsa'ya gönderilecek, daha sonra emlaklerinin açık artırılması yapılacaktır.
3. Osmanlı Devleti tebaasının yanı sıra Karadağ tebaası da bu açık arttırmaya katılabilecektir.
4. Karma komisyon tarafından alacaklı ve göçmenlerin kendi aralarında anlaşmaya varmaları için alacaklılar ile borçlulara tam ve eksiksiz özgürlük sağlanacaktır.
5. Komisyon, ancak alacaklı ile borçlu arasında anlaşma yapamadığında göçmen emlakinin açık arttırmasını yapacaktır.

³⁰⁰Şimşir, a.g.e., C.III, s. 603-604.

³⁰¹Özkan, a.g.m., s. 108.

6. Bir emlakın alıcısı Osmanlı tebaasından biri olursa da diğer alacaklılarla aynı haklara sahip olacaktır.
7. Komisyon borcu ve alacağı olan göçmenlerin durumunu dikkate alarak eş zamanlı olarak davaların çözümüne gidecektir.
8. Borçlu ve alacaklının, her ikisinin de Karadağlı olması durumunda aynı şekilde hareket edilecektir.

Ancak Karadağ Hükümeti bu teklifleri yasadışı bularak reddetmiş ve borçlu göçmenler lehine daha fazla taviz verilmesinin imkânsız olduğunu bildirmiştir. Çünkü, gayrimenkulleri Karadağ'da bulunan bir göçmenin borcunu geri almak için hiçbir şekilde Osmanlı Devleti'ne değil Karadağ Hükümeti'ne başvurması gerektiğini söylemiştir. Bunun yanında bir borçluya alacaklısının önceden onayı olmaksızın süre sınırı verilebileceğini kabul etmemektedir. Ayrıca göçmenler için önerilen yasal süre çok esnektir ve bu durumda göçmenlerin, borçlarının ödenmesini süresiz olarak uzatmak amacıyla bu sürenin arkasına saklanmaları için bir bahane olacaktır. Son olarak ülke yasaları yabancıların Karadağ'da gayrimenkul edinmesine izin vermemektedir.³⁰²

Karadağlılardan alacakları olan göçmenlerde mevcuttu. Bu göçmenler alacaklılarının emlakini satın almak istiyorlardı. Bu konuda önceden de yapılan bazı teşebbüsler olmuş ancak pek sonuç alınamamıştır. Bu nedenle iki taraf arasında bir Türk-Karadağ ticaret sözleşmesi yapılması gerekmektedir. Bundan sonra da göçmenlerle Karadağlılar arasındaki alacak meselelerinin karma komisyon da görüşülmesi kararlaştırılmıştır.³⁰³

Karma komisyona ağustos ayı boyunca yaklaşık 200 şikâyet gelmiş olup, bu şikâyetlerin büyük bir kısmı sonuçlandırılmıştır. Borç konularında ise kesinti süresine maruz kalmışlardır. Çünkü arazi, evler ve diğer emlakleri ya alıcı bulunamamış ya da sunulan fiyatlar oldukça düşük kalmıştır. Satışları sonucunda emlaklerinin değer kaybetmesinden korkan önde gelen otuz Podgoritsalı,

³⁰²a.g.e., C.III, s. 641-643.

³⁰³a.g.e., C.III, s. 622-623.

Arnavutluk Başkonsolosu'na bir dilekçe göndererek, göçmenlerin borçlularının, Karadağ vatandaşlarının emlaklerini satın almalarına ve Osmanlı vatandaşlarını almak veya vermek zorunda kalmalarına bağlı olarak yabancılaştırılmalarına izin verilmesini talep etmişlerdir.³⁰⁴

Bir ara komisyon çalışmalarını durdurmuşsa da kısa süre sonra yeniden çalışmaya başlamıştır. Birçok göçmenin davalarına bakılmış, birçoğunun da çözüme kavuşturulma süreci devam etmiştir. Ancak yerli Karadağ memurları birtakım güçlükler çıkarmışlardı. Çünkü Karadağlılar göçmenlere ait emlakleri kendilerininmiş gibi görmek ve ellerinde tutmak istiyorlardı. Bununla birlikte karma komisyonun çalışmaya başlaması ile önemli sayıda arazi, evler, dükkânlar ve diğer emlakler hak sahiplerine iade edilmiştir. Ancak göçmenler ve Karadağlılar arasındaki borç sorunu Karadağ Prensi göz ardı edilmiş ve tam olarak çözüme kavuşmamıştır.³⁰⁵

Osmanlı Devleti'nin Çetine Elçisi Cevad Paşa, Hariciye Nazırı Asım Paşa'ya göçmenlerle Karadağlılar arasındaki borçların ödenmesi sorununun hala çözüme kavuşmadığını, ancak Karadağ Hükümeti'nin meselenin bir an önce halledilmesi konusunda ısrar ettiğini, bu yüzden Şubat sonundan önce cevap vereceği vaadinde bulunduğunu aksi takdirde komisyon çalışmalarını askıya alacaklarına dair bir telgraf göndermiştir.³⁰⁶

Nitekim bir süre sonra göçmenlerin borçlarını ödemekteki gecikmeleri yüzünden Türk-Karadağ karma komisyonu çalışmalarına, bu konuda kesin bir anlaşmaya varılıncaya kadar Karadağ Hükümeti'nce son verilmiştir. Bu durum göçmenlere büyük zarar vermenin yanında Osmanlı alacaklarının da zarara uğramalarına neden olmuştur.³⁰⁷ Aynı zamanda Karadağ Hükümeti göçmenler ile Karadağlılar arasındaki borç davalarında yaşanan gecikmeleri bahane ederek, göçmen komisyonu çalışmalarından başka Vakıf ve Emriyye mülkleriyle ilgili hazırlık çalışmalarını da durdurmuştur.³⁰⁸

³⁰⁴a.g.e., C.III, s. 626.-627

³⁰⁵a.g.e., C.III, s. 651-652.

³⁰⁶a.g.e., C.III, s. 652-653.

³⁰⁷a.g.e., C.III, s. 656-657.

³⁰⁸a.g.e., C.III, s. 659-660.

Osmanlı Devleti'nin Hariciye Nezareti Hukuk Müşaviri Gabriel Efendi, göç edenlerin borçları sorunun devam ettiğini, terk edilen bölgelerdeki vakıf ve devlet topraklarında bulunan mülkiyet sorununu çözmek için kurulan karma komisyon çalışmalarına son verilmesinin uluslararası hukuka aykırı olduğunu, zira bu iki komisyonun birbiriyle herhangi bir ilişki ve bağlantı olmadan kendi içinde farklı görevleri yerine getirmekten sorumlu olduklarını belirtmiştir. Bu nedenle Berlin Antlaşması'nın 30. Maddesi gereğince kurulan Vakıf Komisyonun çalışmalarına devam edilmesi için Karadağ nezdinde teşebbüs yapılmasının uygun olacağına dair Hariciye Nazırı Asım Paşa'ya mütalaa göndermiştir.³⁰⁹ Karadağ'daki vakıf emlakinin Karadağlıların birbirini zenginleştirmek için satılmaya başlaması ve göçmen meselelerinin çözümünün yarım kalması ve bunların getirdiği elzem durumlardan dolayı komisyon tekrar çalışmalara başlamıştır.³¹⁰

Karadağlı göçmenleri zorlayan bir başka konuda Karadağ Hükümeti'nin Karadağlılara borcu olan göçmenlere bu borçlarını ödemeleri için iki aylık mühlet tanınmış olması ve göçmenlerin topraklarına çok düşük değerler belirleyerek bu değerlerden fazlasına satın almaması konusunda Karadağlılara tembihte bulunmasıdır.³¹¹ Daha sonra göçmenlerin zor durumda kalmaları ve borçlarını ödemekte güçlük çekmeleri üzerine Karadağ Prensi tarafından bir seneye uzatılmıştır.³¹²

Osmanlı Devleti Dışişleri Bakanı Asım Paşa, Osmanlı'nın Çetine Maslahatgüzarı Şedid Efendi'ye göçmenlerin Karadağlılara borçları konusunda bir yazı göndermiştir. Karadağ yetkilerinin borçların ödenmesi için açık arttırmada satılacak emlaklerin değerinin düşürülmesi için tedbirler aldıklarını, köylere bitişik arazilerde dönüm başına 10 kuruştan fazla ve şehirlere bitişik arazilerde ise dönüm başına 30 kuruştan fazla ödeme yapılmasını yasaklarken, Karadağ'da bulunan eski binaların ise 200 kuruştan fazla paraya Karadağlılara satıldığını bildirmiştir. Karadağlılara olan borçlarını ödemek için emlaklerinin mümkün olan en yüksek fiyata satılması gerekirken, Karadağlı yetkilerin göçmen emlaklerini amorti

³⁰⁹a.g.e., C.III, s. 661.

³¹⁰a.g.e., C.III, s. 664-665.

³¹¹a.g.e., C.III, s. 674.

³¹²BOA.HR.TH, 65/21 03.08.1886.

ettiklerini ve düşük fiyata yabancılaştırdıklarını belirtmiştir. Bu davranışların yasa dışı olduğunu ve göçmenler aleyhindeki tedbirlerin kaldırılması yönünde teşebbüsler yapılması gerektiğini ifade etmiştir.³¹³

Karadağ Hükümeti bu tür tedbirlerin varlığını reddetmiş ve Podgoritsa'dan her türlü yanlış haberi yayarak Karadağ'ı karalamak isteyen 4 kişiyi kovduğunu söylemiştir.³¹⁴ Ancak her ne kadar Karadağ Hükümeti inkâr etmiş olsa da, Karadağlı göçmenlerin emlakine düşük değer biçilmesi, bu emlakın satışının sınırlandırılması, satıcıların 20 ila 40 dönümden fazla toprak satın almalarının yasaklanması ve satılık göçmen emlakinin yalnız bunları işleyenlerce tek başına satın alma şartı gibi hususlarda gizli emirler vermiştir.³¹⁵

Karadağ Hükümeti ile Çetine Sefareti arasında göçmenler meselesi, göçmenlerin borçları ve talepleri konusunda 31 Ekim 1886'da bir sözleşme imzalanmıştır. Sözleşmeye göre;

1. Karadağ'da yaşayan her Müslüman'a istediği vakit göç etmesi hususunda tam bir özgürlük tanınacaktır.
2. Karadağ'dan göç eden veya göç etmek isteyen Müslümanlar Karadağ'da kalan emlaklerini prens tarafından ilan edilen Karadağ kanunu hükümlerine göre satmakta tam bir serbestliğe sahip olacaklardır.
3. Karadağlılar ile göçmenler arasındaki borçların ödenmesi meselesi ise yarısı Karadağlılar ve diğer yarısı Müslüman göçmenlerden kararlaştırılan on kişi ile bir Osmanlı, bir Karadağlı iki üyeden meydana gelen Osmanlı-Karadağ karma komisyonuna havale edilecektir.

³¹³a.g.e., C.III, s. 682.

³¹⁴a.g.e., C.III, s. 687.

³¹⁵a.g.e., C.III, s. 688.

4. Bu komisyon, sadece talep sahipleri veya borçlular tarafından ya da bunların vekilleri tarafından başvurulmuş talepleri göz önünde bulunduracaktır.
5. Göç etmiş talep sahiplerine ise Karadağlılara olduğu gibi muamelede bulunulacaktır.
6. Komisyon öncelikli olarak borçluların emlaklerini satacak ve borcu olan göçmenleri alacaklılarına olan borçlarını ödemeye davet edecek ve bunlar emlakleri için istedikleri fiyata alıcı bulamadıkları halde, mallarının değerini tahmini yalnız borçlarının silinmesinde yeterli olacak oranda taksimine başlayacaklardır. Borçlular mallarının kalan kısmını serbestçe tasarruf edebileceklerdir.
7. Böylece komisyon emlaklerinin sadece bu kısmı talep sahiplerinin yerine verilecektir.
8. Göç etmiş olan Müslümanlardan borcu olanların ya da olmayanların emlakinden şimdiye kadar verilmemiş olan gelirler komisyon tarafından tahsil edilecektir. Komisyon bunların emlak gelirlerini borçlarının ödenmesine ayıracak ve ikinci sınıf emlakın taliplerine de gelirlerinin hissesini verecektir.
9. İşgalden evvel olan borçların faizi işgale kadar Osmanlı kanunlarına göre ödenecek ve talep sahipleri buraların işgal tarihinden itibaren üç sene sonra faiz talebinde bulunmaya hak kazanacaklardır.
10. Göçmenler Karadağ'da bulunan emlaklerini Berlin Antlaşması'nın 30. Maddesi gereğince bizzat ya da vekilleri aracılığıyla iltizama vermek konusunda özgür bırakılacaklardır.
11. Yeni kiracılar ettikleri arazilerin sahiplerine karşı söz verdikleri yükümlülükleri yerine getirdikleri müddetçe kendilerine eski kiracılar gibi muamelede bulunulmayacaktır.

12. Alacaklı ile borçlulara komisyon nezdinde ya bizzat ispat etmek ya da vekil göndermek için bu sözleşmenin tarihinden itibaren bir sene süre verilecektir.

13. 21 Ocak /1 Şubat 1879'da Virpazar'da ve 6/18 Eylül 1883'te Tuzi'de gerçekleşen ittifakla 1/13 Aralık 1883 tarihinde Çetine'de yapılan sözleşmeler göçmenlerin borçlarıyla alakalı maddelerinden başka geçerli olacaktır.

Bu sözleşmeyi Osmanlı Devleti adına Çetine Sefiri Cevad Paşa ve Karadağ adına da Dışişleri Bakanı Mösyö Radoniç imzalamıştır. Çetine Sefareti İşkodra Vilayetine sözleşmeyi göndermiş ve sözleşme göçmenlere bildirilmiştir.³¹⁶

Osmanlı Devleti ile Karadağ Hükümeti arasında muhacirlere dair, muhacirlerin emlaklerinin satış suretlerinin Karadağ kanunlara göre olması ve muhacirlerin Karadağ ahalisine olan borçları için faiz uygulanması bahsedilen sözleşmenin hükümleridir. Ancak muhacirler bu hükümler nedeniyle mağdur olacaklarını bildirmişlerdir. Esasen bu hükümler Berlin Antlaşması'na da aykırı olduğundan dolayı bu iki maddenin değiştirilmesini talep etmişlerdir.³¹⁷ Bu sözleşme Berlin Antlaşması'na aykırı olduğu gibi Karadağ Hükümeti'nin de sözleşme ile ilgili herhangi bir düzenlemeyi şimdiye dek ilan etmeyip, durum meçhul ve belirsiz olduğundan ve Çetine Sefareti de bu maddelerin düzenlenmesini sağlayamadığından dolayı mesele belirsiz kalmıştır. Sözleşmenin bazı maddelerinin düzeltilmesi isteği ve komisyonunun henüz kurulmamış olması, göçmenlerin Karadağlılarla olan davalarının ertelenmesine sebep olacağı ve göçmenlerin mağduriyetlerinin artacağından dolayı bir an önce konunun çözüme kavuşturulması için İşkodra Vilayetine başvurulmuştur.

Karadağlılar, Karadağ mahkemeleri huzurunda davalar açarak, borçlu göçmenlerin Karadağ'daki emlaklerini oldukça düşük değer ile sattırmaya başlamışlardır. Buna rağmen borçlu göçmenler Karadağlılardan alacaklarını alamamışlardır. Bu nedenle durumun sona ermesi ve göçmenlerin haklarının sağlanması için karma

³¹⁶Özkan, a.g.m., s. 108-110.

³¹⁷BOA.DH.MKT. 1381/68 1304.Ra.03 (30.11.1886).

komisyonunun zaman kaybetmeden kurulması yönünde göçmenler teşebbüslerde bulunmuştur.³¹⁸

Nitekim Osmanlı Devleti'nin Çetine sefiri, yaptığı görüşmeler ve ısrarlardan sonra sözleşmede talep edilen düzenlemelerin yapılması hususunda Karadağ prensi ile anlaşmıştır. Yeni sözleşmede göçmenlerin Karadağ'daki emlak ve arazilerinin prens tarafından ilan edilen kanunun gereğince satılacağını içeren maddelerin son kısmı kaldırılmış ve faiz süresi de yedi seneden altı seneye indirilmiştir. Bu durumda Berlin Antlaşması'ndan sonra alacaklıların yalnızca beş senelik faiz talep etme hakları olmuştur.

Karma komisyon konusunda ise, evvelki sene yaşanan kıtlık sebebiyle tarlaların değeri düşmüştü. Eğer bu kıtlık devam ederse kıymetinin daha da düşeceğinden ve karma komisyon emlak sahiplerini memnun edemeyeceğinden dolayı Çetine Sefiri Osmanlı Devleti'nin ilgisini bu konuya çekmiştir. Ayrıca göçmenlere mensup olmayan, aylık iki bin kuruş maaşla ataması yapılacak bir memurun karma komisyonda kendisine verilecek olan memuriyeti de yapabileceğini belirtmiştir. Ardından, İşkodra Ecnebi Kalemi Müdürü Aleksandr Efendi, Podgoritsa'da kurulan şehbenderlik vekilliğine tayin olunmuştur.³¹⁹

Sonuçta, mukavelename taslağındaki bazı maddelerde Çetine Sefaret-i Seniyyesi ile Karadağ arasında gerçekleştirilen müzakereler sonucunda yapılan değişikliklerle tekrar düzenlenen metin, Prens Nikola tarafından 15 Mart 1888'de onaylanmıştır.³²⁰ Kurulacak olan bu komisyona Podgoritsa şehbender vekili Aleksandr Efendi'nin getirilmesi gündeme gelmişse de bundan vazgeçilmiş ve komisyona Korfu Şehbenderhanesi İmamı Resul Efendi tayin edilmiştir.

Yapılan bütün teşebbüslere rağmen Osmanlı Devleti, Müslümanların Karadağ'a terk edilen emlakler konusunda gerekli ilerlemeyi kaydedememiştir. Karadağ Hükümeti Müslüman göçmenlerin geride kalan emlaklerine usulsüzce el koyarak

³¹⁸Özkan, a.g.m., s. 110.

³¹⁹a.g.m., s. 110-111.

³²⁰Özcan, a.g.e., s. 361.

düşük değerlere satmaya devam etmiştir.³²¹ Yine, 1888 yılında Ülgün'den hicret eden Müslümanların emlaklerinin satışı ile borç meselelerinin düzenlenmesi için Çetine Sefareti ile Karadağ Hariciye Nezareti tarafından bir mukavelename imzalanmıştır. Bu mukavelenameye göre bir karma komisyon oluşturulacak ve bir memur tayin edilecekti. Ancak Karadağ Hükümeti bu konu ile ilgilenmemiş ve memur tayini konusunu sürüncemede bırakmıştır. Bunun üzerine muhacirler müşkül ve zor durumda olduklarını bildirerek, acele edilmesi hususunda çeşitli arzuhaller göndermişlerdir. Buna rağmen Karadağ Hükümeti gerekli muameleyi göstermemiştir.³²² Nitekim tüm bu sorunlar sonraki yıllarda da artarak devam etmiş ve Müslüman göçmenlerin şikâyetleri sonraki yıllarda da süregelmiştir.³²³

³²¹Özkan, a.g.m., s. 111.

³²²BOA.HR.TH. 80/3 24.04.1888.

³²³Özkan, a.g.m., s. 111.

4. SONUÇ

Berlin Antlaşmasıyla bağımsız olan Karadağ, beraberinde Podgoritsa, Kolaşin, Jablayk, İşbuz, Polye, Gosine, Plav ve Ülgün gibi Müslüman nüfusun fazla olduğu bölgeleri de sınırlarına katılmıştır. Ancak bu yerlerin halkı genelde Müslüman-Arnavut olduklarından dolayı Karadağ'ın hâkimiyetine girmek istememiştir. Sadece Podgoritsa savaşta kaybedildiği için kısmen sorunsuz şekilde teslim edilmiştir. Ancak diğer yerler için aynı durum söz konusu olmamıştır. Halk Berlin Antlaşması'nın hükümlerine karşı örgütlenmeye başlamıştır.

Olayların büyümesi üzerine Berlin Kongresi üye devletleri, 2 Nisan 1880'de toplanarak durumu gözden geçirmişlerdir. Yeni bir savaşın önünü kesmek için antlaşma maddelerinin değiştirilmesinden başka bir çözümün olmadığını gören İtalyan temsilcisi Kont Corti, Gosine ve Plav yerine Gruda, Hoti ve Klementi'nin Karadağ'a verilmesi önerisini sunmuştur. Bu öneri hem Osmanlı Devleti hem de Berlin Kongresi üyeleri tarafından kabul edilmiştir. Çünkü bu bölgelerin halkı, Gosine ve Plav gibi Müslüman Arnavut değildi. Yöre halkı genelde Katolik Arnavutlardan oluştuğu için, çetin bir direnişle karşılaşılmayacağını düşünmüşlerdir. Ancak Katolik Arnavutlar Osmanlı Devleti'ni ve Berlin Kongresi devletlerini yanıltmış ve Müslüman Arnavutlarla birlikte hareket etme kararı vermişlerdir.

Arnavutların bu direnişleri antlaşma maddelerinin yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur. Temmuz 1880'de tekrar bir araya gelen devletler Hoti, Gruda ve Klementi'nin verilmesinden vazgeçerek, bunların yerine Ülgün'ün Karadağ'a verilmesine karar vermişlerdir. Bu sefer de halkının büyük bir kısmının Müslümanların oluşturduğu Ülgün'ün bırakılmasını Osmanlı Devleti istememiştir. Bu yüzden teslim işini ağırdan almıştır. Ancak bu durum Osmanlı Devleti için bir tehdit oluşturmaya başlayınca, 26 Kasım 1880'de Ülgün Karadağlılara teslim edilmiştir.

Ülgün'ün teslim edilmesiyle de sorun çözüme kavuşmamıştır. Berlin Antlaşması ile Karadağ'a bırakılan yerlerdeki binlerce Müslüman göç etmek zorunda kalırken geride bıraktıkları mal ve mülkleri Berlin Antlaşması'nın 30. maddesi ile koruma altına alınmışsa da uygulama da Karadağ bu maddeyi yok saydığı için, bu durum emlak meselesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Öncelikle Müslümanlar Karadağlıların baskısı, dini baskılar, askerliğe zorlama, eğitim konusundaki baskılar ve ekonomik sorunlar gibi çeşitli baskılarla göç ettirilmeye çalışmıştır. Ardından göç eden Müslümanların emlak ve arazilerine de el koymaya girişilmiştir. Karadağ ara ara göçmenlere geri dönmeleri hususunda çağrıda bulunmuşsa da yaptığı uygulamalarla bunun tam tersini göstermiş ve yurtlarına dönen göçmenlere hiç rahat vermemiştir. Göçmenlerin emlaklerinin ucuza satılması için elinden geleni yapan Karadağ bu konuda türlü kısıtlamalar getirmiştir.

Muhacirlerin geride bıraktıkları emlaklerin anlaşma hükümlerine rağmen açık arttırma ile satılması mağduriyet yaratmıştır. Arazilerini satmak istemeyen ya da satılmayanların, topraklarının kullanımı ve işlenmesinden elde edilecek olan gelirlerin hak sahiplerine verilmesi sorunu çıkmıştır. Bu sorun dörtleme hâsılatı adı verilen bir sistem ile çözülmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Osmanlı-Karadağ memurlarından oluşan dörtleme komisyonunun çalışmaları ve aldığı kararlar, Karadağ'ın mali durumu ve bölge üzerindeki emelleri nedeniyle ne yazık ki tam olarak uygulanmamıştır.

Dörtleme hâsılatı bedelleri Karadağ Hükümeti tarafından türlü bahaneler gösterilerek, hiçbir zaman vaktinde ve eksiksiz olarak ödenmemiştir. Bu nedenle göçmenler oldukça müşkül durumlarda kalmışlardır. Çoğu kez göçmenlerin mağduriyetlerini gidermek için Osmanlı Devleti hak sahiplerine ödemeler yapmıştır.

Her şekilde Müslümanların zararına eylemlerde bulunan Karadağ Hükümeti, Berlin Antlaşması'nın 30. maddesini yok saymıştır. Karadağ, özellikle borçlu göçmenlerin emlak ve arazilerini borçlarına karşılık olarak neredeyse yok pahasına satmış ve satışta önceliği daima borçlu olan göçmenlerin arazilerine vermiştir. Bu hususta

kurulan karma komisyonlara da müdahale eden Karadağ, komisyonların çalışmalarına da birçok kez durdurmuştur.

Karadağ'da 20. Yüzyıla gelindiğinde dahi emlak meselesi çözüme kavuşmamıştır. Karadağ'ın Müslümanlara baskıları ve Müslümanların şikâyetleri aynı oranda artarak devam etmiştir.

KAYNAKÇA

1.ARŞİV BELGELERİ

1.1.Yayınlanmamış Arşiv Belgeleri

1.1.1. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

1.1.1.1. Sadaret Evrakı Katalogları (A.)

Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı (A.MKT.MHM.): 483/2, 483/65, 483/79, 484/72, 494/3, 501/5, 503/5, 503/9, 513/16, 514/30, 518/4, 519/31, 524/3, 525/17, 526/27, 601/2, 601/3, 601/10, 602/7, 602/11, 604/8, 734/30, 742/1

Sadaret Divan Kalemî Evrakı Mukavelenameler (A.DVN.MKL.): 16/4, 20/7

1.1.2.Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.): 5 8/4290, 103/7658, 111/8323, 169/12647, 182/13645, 188/14061, 208/15546, 256/19129, 257/19230, 2783/208700, 3756/281656, 4059/304397

1.1.3. Dahiliye Nezareti Katalogları (DH.)

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH.MKT.): 874/75, 1377/106, 1381/68, 1442/66, 1469/69, 1470/16, 1478/2, 1665/47, 1673/119, 1689/13

1.1.4. Hariciye Nezareti Katalogları (HR.)

Hariciye Nezareti İdare (HR.İD.): 2058/61

Hariciye Nezareti Tahrirat (HR.TH.): 32/15, 36/34, 40/65, 44/55, 65/21, 76/88, 80/3, 126/37, 165/82, 214/69, 229/95

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO.): 50/43, 478/12

1.1.5. Meclis-i Vükela Mazbataları Katalogları (MV.): 4/23

1.1.6. Yıldız Sarayı Arşivi Belgeleri

Yıldız Hususi Maruzat (Y.A.HUS.): 160/28, 162/81, 164/57

Yıldız Resmi Maruzat (Y.A.RES.): 13/6

Yıldız Esas Evrakı (Y.E.E.): 46/40, 101/4, 101/9, 101/16

Yıldız Perakende Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.): 4/49

Yıldız Perakende Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK BŞK.): 25/111

Yıldız Perakende Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA.): 4/31

Yıldız Perakende Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.DH.): 7/44

Yıldız Perakende Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.HR.): 9/52

Yıldız Perakende Umumi (Y.PRK.UM.): 41/57

Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM.): 16/3

1.2. Yayınlanmış Vesikalar

Berlin Kongresi Protokolleri Tercümesi, Matbaa-i Amire, İstanbul 1297.

ŞİMŞİR N. B., *Rumeli'den Türk Göçleri- Belgeler, C.I-II-II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

2. Tetkik Eserler

AHBAB Y., “93 Harbi Sonrası Bulgar Muhacirlerinin Üsküp Sancağında İskânı”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:3, sayı:5, 2016, ss. 3.

ARMAOĞLU F., 19. *Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

ARSLAN S., *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2008, 49-84 s.

- ASAN H., “Devlet, Aşiret ve Eşkıya Bağlamında Osmanlı Muhacirin İskân Siyaseti (1860-1914)”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, cilt: 2, sayı: 3, Ocak-Haziran 2016, ss. 44.
- BANCOVİÇ S., *Müslümanların Karadağ’dan 19. Yüzyıldaki Göçü*, H. Kolaşinli (Der.), *Muhacirlerin İzinde* (s. 23), Otorite Yayınları, Ankara 2012.
- BARTL P., *Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, (Çev: Ali Taner), Bedir Yayınları, İstanbul 1998, 205-217 s.
- BOLAT K., “Balkanlar’dan Anadolu’ya Göç Eden Muhacirlerin İstanbul’daki Durumlarına Dair”, ss. 3, www.akademiktarih.com.
- Çelik, B., “Osmanlı-Karadağ Sınır Sorunları ve Balkan Savaşı’na Etkileri”, Cevat Şayin (Ed.), *Balkan Savaşları Paneli: 3-4 Mayıs 2011 -İstanbul: Bildiriler*, (s. 143), Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 2012.
- ÇELİK Z., “Osmanlı’nın Zor Yıllarında Rumeli Göçmenlerinin Türk Basınındaki Sesi: Muhacir Gazetesi (1909-1910)”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı:28, 2010, ss. 407.
- DÜNDAR F., “Balkan Savaşı Sonrasında Kurulmaya Çalışılan Muhacir Köyleri”, *Toplumsal Tarih*, sayı: 82, Ekim 2000, ss. 52.
- ERDEM U., *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Muhacir Komisyonları Faaliyetleri (1860-1923)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Erzurum 2014, 104-119. s.
- ERKEN İ., *İşkodra Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1876-1912)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2014, 103- 105 s.
- GENÇOĞLU M., “II. Abdülhamid Döneminde, Karadağ- İşkodra Sınırının Güvenliği Meselesi”, *Uluslararası Balkan Sempozyumu: 5-7 Ekim 2012 Burdur: Bildiriler* (s. 156), Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Isparta 2013.

- HALAÇOĞLU A., *Balkan Savaşı Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara 1990, 7 s.
- İPEK N., *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul 1991, s. 232-236.
- İPEK N., *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996.
- KARATAY O., GÖKDAĞ Bilgehan A (Ed.), *Balkanlar El Kitabı I. Cilt: Tarih*, Akçağ Yayınları, Ankara 2017.
- KÜLÇE S., *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, Ticaret Basımevi, İzmir 1944.
- MAZOWER M., *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, (Çev. Ayşe OZİL), Alfa Yayınları, İstanbul 2017, 40 s.
- ÖZCAN U., *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012.
- ÖZCAN U., TEMİZER Abidin, *Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Karadağ'da Türk Sefirleri ve Şehbenderleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.
- ÖZCAN T., “Osmanlı Kimdir? Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 11, sayı: 1, Nisan 2014, ss. 185.
- ÖZKAN A., “Berlin Antlaşması Sonrasında Karadağ'da Müslüman Emlak Meselesi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 35, sayı: 59, 2016, ss. 86-111.
- ÖZTUNA Y., *93 ve Balkan Savaşları, Avrupa Türkiye'sini Kaybımız: Rumeli'nin Elden Çıkışı*, Babiâli Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006.
- PAKALIN M. Z., *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt: 3, MEB Yayınları, İstanbul 1993.
- PALAIRET M., *Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim*, (Çev. Ayşe EDİRNE), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000, 242-243 s.

- PAŞAOĞLU D. D., *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye'deki İskânları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009, 198-199 s.
- PAŞAOĞLU D. D., “Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı”, *History Studie*, cilt: 5, sayı: 3, Mart 2013, ss. 352.
- POPOVİÇ A., *Balkanlarda İslam*, (Çev. Komisyon), İstanbul Yayınları, İstanbul 1995, 213 s.
- RASTODER S., Karadağ'dan Müslüman Göçleri:1878'den Günümüze Kısa Bir Tarih Denemesi: Muhacirlerin İzinde Boşnakların Trajik Göç Tarihinden Kesitler, (Haz: Hayri KOLAŞİNLİ), Lotus Yayınları, Ankara 2004, 92-108 s.
- SAYDAM A., “Muhacir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: Ek-2, 2016, ss. 288-290.
- SERBESTOĞLU İ., *Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2010, 1-5 s.
- SÜRGEVİL S., ÖZGÜN C., *Balkanlar-I*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2012.
- TAŞBAŞ E., *Osmanlı Topraklarına Yapılan Göçler ve Muhacirin-i İslamiyye Komisyonu*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya 2011, 136 s.
- TEMİZGÜNEY F., “Balkanlar'dan Gelen Müslüman Göçmenlerin Malları Sorununa Bir Bakış (1913-1918)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 18, sayı: 3, 2014, ss. 58-59.
- TEMİZER A., *Osmanlı-Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1878-1912)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2007, 40-78 s.
- TEMİZER A., “Karadağ'da Öteki Sorunu: Müslümanlar (1878-1913)”, *History Studies*, cilt: 5, sayı: 3, Haziran 2013, ss. 226-235

TEMİZER A., *Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1853-1913)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2013, 95-109 s.

URHAN V. C., “Ayestefanos ve Berlin Antlaşmaları Sürecinde Karadağ'ın Bağımsızlığını Kazanması”, *Avrasya Etüdleri Dergisi*, yıl:22, sayı:50, 2016/2, ss. 252.

YAĞCI Z. G., “Berlin Anlaşması'ndan Sonra Müslümanların Karadağ'da Kalan Arazileri Meselesi” *Bellekten*, cilt: 80, sayı: 287, 2016, ss. 183-193.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Ebru ÖZKAN
Doğum Yeri	
Doğum Tarihi	

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölüm	Tarih

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	YÖKDİL 63,75
...	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	
Görevi/Pozisyonu	Arşiv Uzmanı
Tecrübe Süresi	2022- devam

KATILDIĞI

Kurslar	Pedagojik Formasyon Sertifikası (Çankırı Karatekin Üniversitesi) Osmanlıcada Kolay Metinler (08/03/2015-31/05/2015) Osmanlı Türkçe İmlası (07/03/2015-30/05/2015) Yabancı Dil Sertifikası (İngilizce) Amerikan Kültür Eğitim Kurumları Bilgisayar İşletmenliği (Millî Eğitim Bakanlığı) Hitabet (Eğitim Sertifikası) Diksiyon (Eğitim Sertifikası) Beden Dili (Eğitim Sertifikası) Etkili İletişim (Eğitim Sertifikası)
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	
E-mail	

